သရေခေတ္တရာ မြို့ဟောင်း

ဦးစိန်မောင်ဦး
(ရှေးဟောင်းသုတေသနဝန်ထောက်၊ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနခွဲ၊ ရန်ကုန်)

နိဒါန်း

" ပြည်မြို့၏အရှေ့ဘက် ငါးမိုင်ခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသော သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းသည် သာသနာတော်သက္ကရာဇ် ၁၀၁ ခုနှစ်တွင် ဂဝံပတေ့အရှင်သူမြတ် အမှူးပြု၍ ကြပ်မတ်တည်ထောင်ပြီးလျှင် ဒွတ္တပေါင်မင်းကြီး ရှေးဦးလက်မွန်စိုးစံသောမြို့ ဖြစ်ကြောင်း၊ ဒွတ္တပေါင်မင်းကြီးမှအစပြု၍ သရေခေတ္တရာပြည်ကြီး၌ မင်းစဉ်မင်းဆက် အုပ်စိုးလာခဲ့ကြရာ သက္ကရာဇ် တို ၁၆ - ခု သုပညာနာဂရဆိန္ဒမင်း လက်ထက်၌ သရေခေတ္တရာပြည်ကြီး ပျက်စီးကြောင်း စသည်ဖြင့် မြန်မာ ရာဇဝင်ကျမ်းများ၌ ဖော်ပြပါရှိသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ * ထို့အပြင် ကျန်စစ်သားမင်းကြီး လက်ထက် (ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၀၈၄ - ၁၁၁၃) တွင် ရေးထိုးသော မွန် ကျောက်စာများ၌ မြတ်စွာဘုရားသခင် ပရိနိဗ္ဗာန် စံတော်မူသောနှစ်တွင် ဗိဿနိုးရသေ့သည် ဂဝံပတေ့ ရဟန္တာ၊ သိကြားမင်း၊ ဝိသကြုံနတ်သား၊ ကဋကမ္မ နဂါးမင်းတို့နှင့်အတူ သရေခေတ္တရာမြို့ကို တည်ထောင် ဖန်ဆင်းလိမ့်မည်ဟု မြတ်စွာဘုရား ဗျာဒိတ်တော်ထားခဲ့ကြောင်း တွေ့မြင်ဖတ်ရှုရပါသည်။ ** ဤသို့ ရှေးသူဟောင်းတို့၏ မှတ်တမ်းတင်ချက်များကို ထောက်ချင့်လေ့လာလိုက်သောအခါ သရေခေတ္တရာမြို့ကြီးသည် အလွန်ရှေးကျသော မြို့တော်တစ်မြို့ ဖြစ်ကြောင်း၊ တစ်ခါက ကြီးကျယ် ခမ်းနားခဲ့ကြောင်း၊ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဗျာဒိတ်တော်ရမြို့ ဖြစ်ကြောင်း စသည်တို့ကို ရှေးသူဟောင်းတို့ အစဉ်အဆက် စွဲစွဲမြဲမြဲ ယုံကြည်မှတ်သားခဲ့သည်ဟူသောအချက်သည် ထင်ရှားပေါ်လွင်လာပေသည်။

ရှေးသူဟောင်းတို့၏ ယုံကြည်ယူဆချက်နှင့် တစ်ပြေးညီစွာပင် သရေခေတ္တရာမြို့ကြီးသည် တစ်ချိန်ကကြီးကျယ်ခမ်းနားခဲ့သော ရှေးဟောင်းမြို့တော်တစ်မြို့ ဖြစ်ကြောင်းကို ယင်းမြို့ဟောင်းအတွင်း လှည့်ပတ်လေ့လာကြည့်လျှင် ယုံကြည်လက်ခံလာရန်ရှိပါသည်။ မြို့ဟောင်း၏ပတ်ဝန်းကျင်တွင်ရှိကြသော ဘောဘောကြီး၊ ဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာအစရှိသည့် ရှေးဟောင်းစေတီကြီးများသည် မြို့၏ ရှေးကျဟောင်းမြင်းသော အဖြစ်ကို ပိုမိုလေးနက်ပေါ်လွင်စေပါသည်။

---

* မှန်နန်းရာဇဝင်တော်ကြီး (ပထမအုပ်)၊ စာမျက်နှာ ၁၇၀၊၁၈၆ နှင့် ဦးကုလား ရာဇဝင်တော်ကြီး (ပထမအုပ်)၊ စာမျက်နှာ ၁၁၆၊ ၁၃၆ တွင် ရှု။

** ပုဂံ ကျန် စစ်မင်းကြီး အထွုပွတ္တိ ကျောက်စာ၊ မြကန် ကျောက်စာ၊ အလံပုဂံ ကျောက်စာ၊ ပြည်ရွှေဆံတော် ကျောက်စာ၊ သထုံကျိုက်တဲ ကျောက်စာ၊ ညောင်ဝိုင်းကျောက်စာတို့ရှု။

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းကို ရှေးဦးလက်မွန် ကွင်းဆင်းသုတေသနပြုခဲ့သူမှာ မြန်မာပြည်တွင် ပထမဦးဆုံး ရှေးဟောင်းသုတေသနတာဝန်ခံဖြစ်သူ **ဒေါက်တာအီးဖိုးချားမား**[1] ပင် ဖြစ်ပေသည်။ ဤနယ်မြေ၌ ဦးဦးဖျားဖျား တူးဖော် သုတေသနပြုခဲ့သူကား ပြင်သစ်စစ်ဗိုလ်ချုပ် **လီယွန်ဒီဗဲလီယေ**[2] ဖြစ်၏။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၀၇ ခုနှစ်တွင် ယင်းစစ်ဗိုလ်ချုပ်ကြီးသည် ကျောက်စာဝန် မစ္စတာတော်စိန်ခိုနှင့် တွဲဖက်၍ တူးဖော်ခဲ့လေသည်။ ထိုအချိန်မှစ၍ မစ္စတာတော်စိန်ခိုနှင့် **မွန်ဆီယာဒူရော်ဇယ်**[3] ဦးလူဖေဝင်း စသူတို့သည် မြန်မာပြည်သို့ ဒုတိယကမ္ဘာစစ်မီး မကူးဆက်မီကာလတိုင်အောင် သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းတွင် ကြိုးကြိုးကြားကြား တူးဖော်ခဲ့ကြလေသည်။ ယင်းသို့ တူးဖော်၍ တွေ့ရှိရသော ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများကို အခြေခံကာ တိမ်မြုပ် ပျောက်ကွယ်နေသော ရှေးဟောင်းယဉ်ကျေးမှုကို အထိုက်အလျောက် ပြန်လည်ဖော်ထုတ်နိုင်ပေသည်။ သို့သော် ဤသရေခေတ္တရာနယ်မြေ၌ပင် သိပ်ပွနည်းကျသောစနစ်ဖြင့် တူးဖော်သုတေသနပြုရန် လိုအပ်လျက်ရှိသဖြင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနခွဲသည် ၁၉၆၃ - ၆၄ ခုနှစ်မှစ၍ တစ်ဖန် ပြန်လည်တူးဖော်ခဲ့ပါသည်။ ယင်းတူးဖော်မှုလုပ်ငန်းကို ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနခွဲကပင် ဆက်လက်ဆောင်ရွက်လျက်ရှိပေသည်။

သရေခေတ္တရာမြို့ခင်းမြို့ကွက်

သရေခေတ္တရာ မြို့ဟောင်းရာသည် ဘဲဥပုံလည်းမက စက်ဝန်းပုံလည်း မကျသော အဝန်းအဝိုင်းပုံသဏ္ဌာန်ရှိ၏။ သရေခေတ္တရာမြို့ ဟောင်းကို ဝန်းခွေပတ်ရံနေသော မြို့ရိုးသည် အရှည် ၈ မိုင် ၅ ဖာလုံခန့်ရှိ၍ ခွံ့နွယ်အတိ ဖုံးလွှမ်းကာ မောက်မောက်မို့မို့နှင့် ခင်တန်းအသွင်ဆောင်လျက် ရှိလေသည်။ ယင်းမြို့ရိုးကြီးသည် သဘာဝဒဏ်နှင့်တကွ လူတို့၏ဖျက်ဆီးမှုတို့ကို ခေတ်အဆက်ဆက် ခံစားလာခဲ့ရသော်လည်း ထူနှင့်ထည်နှင့် ကျန်ရှိပါသေးသည်။ ကျန်ရစ်သမျှ မြို့ရိုး၏ အချို့ နေရာတို့တွင် အမြင့် ၁၅ ပေ ၄ လက်မခန့် အကျယ် ၁၇ ပေခန့် ရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။

---

၁ **Forchammer, Dr. E.** ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၈၁ ခုနှစ်တွင် ရန်ကုန်ကောလိပ် ပါဠိပါမောက္ခနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန အရာရှိအဖြစ် ပူးတွဲခန့်ထားခြင်းခံရသည်။ ဖိုးချားမား၏ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်း အစီရင်ခံစာများကို ၁၈၈၂ - ၈၃ နှင့် ၁၈၈၃ - ၈၄ ခုနှစ် ဩဂုတ်သျှ - မြန်မာအုပ်ချုပ်ရေး အစီရင်ခံစာများတွင် တွေ့နိုင်သည်။ ယင်းပုဂ္ဂိုလ်သည် ၁၈၉၀ ပြည့်နှစ်တွင် အနိစ္စရောက်သည်။

၂ **de Beylic, Leon** ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၀၇ ခုနှစ်တွင် ဩဂုတ်သျှ အစိုးရ၏ ခည်သည်တော်ပြင်သစ်စစ်ဗိုလ်ချုပ်အဖြစ် မြန်မာနိုင်ငံသို့ ရောက်လာသည်။ မစ္စတာတော်စိန်ခိုနှင့်အတူ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်း၌ ရှေးဟောင်း သုတေသနလုပ်ငန်းရပ်များကို ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။ ထိုစဉ်က စကားပြန်အဖြစ် လိုက်ပါဆောင်ရွက်သူမှာ ရန်ကုန်ကောလိပ် ပါမောက္ခ မွန်ဆီယာချားရူးရော်ဇယ် ဖြစ်သည်။ ထိုပြင်သစ်စစ်ဗိုလ်ချုပ်၏ လေ့လာချက်မှတ်တမ်းများကို **Prome et Samara** နှင့် **L'Architecture Hindoue en Extreme - Orient** တို့တွင် လေ့လာနိုင်သည်။

၃ **Duroiselle , Mons**

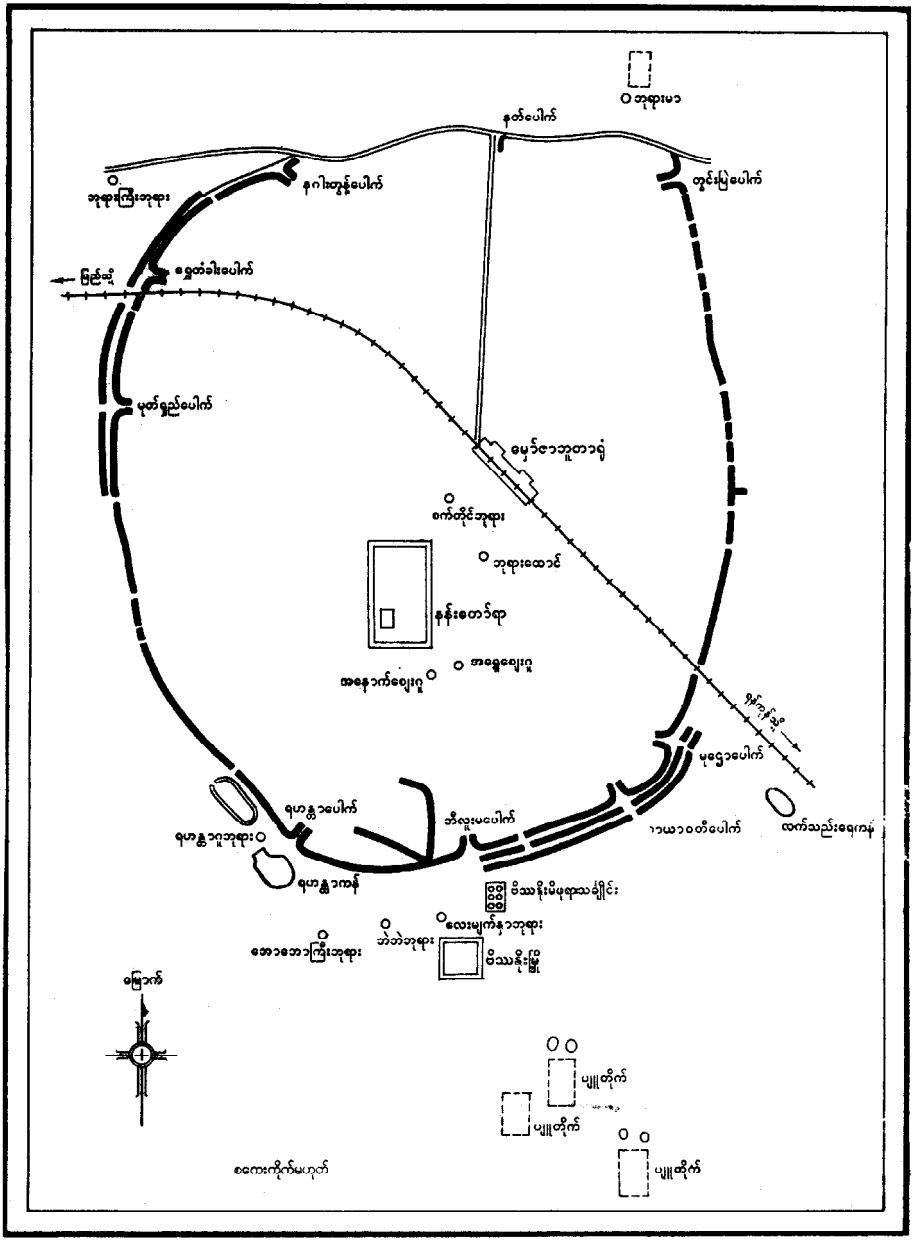

ပုံ ၁။ ။သဓရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းပုံ

ဤမြို့ဟောင်း၏ အကျယ်အဝန်းသည် အကြမ်းအားဖြင့် စတုရန်း ၅ မိုင်ခွဲခန့် ရှိ၏။ အခြားသော ရှေးဟောင်း ပျူမြို့တော်ကြီးများ ဖြစ်ကြသော ရွှေဘိုခရိုင် ဝက်လက်မြို့နယ်ရှိ ဟန်လင်းမြို့ဟောင်း၊ တောင်တွင်းကြီးမြို့နယ်ရှိ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းတို့ထက် ပိုမို၍ မြို့ခံ်းမြို့ကွက် ကျယ်ပြန့်ကြောင်း တွေ့ရသည်။* ယင်းသရေခေတ္တရာ မြို့ဟောင်းရာကို ထက်ခြမ်းပိုင်းခြားလိုက်သည့်အလား ရန်ကုန်ပြည် မီးရထားလမ်းကို အရှေ့မြောက်ထောင့်မှ အနောက်မြောက်ထောင့်သို့ ဖြတ် သန်းဖောက်လုပ်ထားသည်။ ထိုမီးရထားလမ်းကို နယ်နိမိတ်ပြု၍ တောင်ဘက်မြောက်ဘက် ခွဲခြားလေ့လာလျှင် မြောက်ဘက်အခြမ်းသည် မြေနိမ့်ပိုင်းဖြစ်၍ တောင်ဘက်အခြမ်းသည် မြေမြင့်ပိုင်းဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရသည်။

မြို့ဟောင်းရာ၏ အရှေ့မြောက်ဘက်အခြမ်း သို့မဟုတ် မီးရထားလမ်း၏ မြောက်ဘက်အခြမ်းမြေသည် ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးရန် ကောင်းမွန်သော နန်းမြေဖြစ်သဖြင့် ဤဘက်ပိုင်းတွင် ရွာမျှော်၍မဆုံးသော လယ်ကွင်းများကို မြင်ရ၏။ ရှေးယခင်ကလည်း ဤဘက်ပိုင်းတွင်ပင် ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးကြမည်ဟု ယုံကြည်ရပေသည်။ မီးရထားလမ်း၏ တောင်ဘက်အခြမ်း သို့မဟုတ် အနောက်တောင်ဘက်အခြမ်းသည် မြေမြင့်ပိုင်းဖြစ်၏။ မြေမှာလည်း ဂဝံကျောက်အမျိုးအစား ဖြစ်သည်။** မြေသည် တဖြည်းဖြည်းမြင့်တက်သွားပြီး လျှင် အနောက်တောင်ဘက်အခြမ်းသည် မြင်ဖာဟုတောင်တန်းများနှင့် ပြေပြေကလေးပေါင်းစပ်သွားသည်။

မြို့တောင်ဘက်ခြမ်းတွင် ပြည်းမ၊ အင် စသော သစ်ပင်များ ထူထပ်စွာပေါက်ရောက်လျက်ရှိသော်လည်း ဤတောအတွင်း၌ပင် နန်းတော်ရာကိုလည်းကောင်း ရှေးဟောင်း အဆောက်အအုံများကိုလည်းကောင်း တွေ့မြင်နိုင်သည်။ နန်းတော်ရာဟု အစဉ်အလာ မှတ်သားလာခဲ့သော နေရာဟောင်းသည် အလျားပေ ၁၇၀၀ အနံ ၁၁၂၅ ပေ ရှိသည်။

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်း၏ ပတ်ဝန်းကျင်တွင် လေးထောင့်ပုံသဏ္ဌာန် "ပျူတိုက်" ခေါ် ကုန်းဟောင်းများရှိ၏။ ယင်းပျူတိုက်များကို မြို့ဟောင်း၏ တောင်ဘက်အပိုင်းတွင် သုံးခု တွေ့မြင်နိုင်သည်။ မြို့ဟောင်း၏မြောက်ဘက် ဘုရားမာစေတီအနီး၌ ယင်းပျူတိုက်များ ကဲ့သို့ကြီးမားသော ကုန်းဟောင်းတစ်ခုရှိသေး၏။ တောင်ဘက်ပိုင်းတွင်ရှိသော ပျူတိုက်များ၏မြောက်ဘက် မလှမ်းမကမ်း၌ ဗိဿနိုးမြို့ဟု အစဉ်အဆက် ခေါ်ဝေါ်လာခဲ့သော လေးထောင့်ပုံမြို့ရာကွက် တစ်ခုကိုလည်း တွေ့နိုင်သေးသည်။ ထို့အပြင် ကျောက်အိုးကြီးခြောက်လုံးကို မြွှုပ်နှံထားရာ ဗိဿနိုးမဖုရားသခ်ျိုင်းနှင့် အလားတူ မြို့လေးတောအနီး သခ်ျိုင်းတို့ကိုလည်း လေ့လာနိုင်ပါသေးသည်။

သရေခေတ္တရာမြို့ရိုးကြီးသည် ထုထည်အားဖြင့် ကြီးမားကြခိုင်၏။ မြို့အတွင်း၌ပင် ဆန်စပါးစိုက်ပျိုးနိုင်သောမြေယာများ ပါရှိသဖြင့် ပြင်ပကရန်သူတို့၏ ရက်လရှည်ကြာစွာ ဝန်းရံလုပ်ကြခြင်းကို ကြံကြံခံနိုင်သော အခြေအနေလည်းရှိ၏။ သို့သော် ပျူတို့သည် မြို့ရိုးအချို့ မျက်နှာဘက်တွင် နှစ်ထပ်သုံးထပ်စသည်ဖြင့် ကာရံထားသည်ကိုလည်းတွေ့ရသေးသည်။ တောင်ဘက်နှင့်အနောက်ဘက်မျက်နှာတို့တွင်မြို့ရိုးနှစ်ထပ်တွေ့ရ၏။ အရှေ့တောင်ဘက်တွင်ကား မြို့ရိုးသုံးထပ်ပင် စီမံပြုလုပ်ထားသည်ကိုတွေ့ရ၏။ ယင်းသို့ စီမံထားခြင်းကိုထောက်၍ သရေခေတ္တရာပြည်သား ပျူတို့သည် ပြင်ပရန်သူများကို ကြံကြံခံနိုင်ရည်ရှိစေရန် အမြဲတစေ အဆင်သင့်ဖြစ်နေကြောင်း ရိပ်စားမိနိုင်ပါသည်။

---

* ဟန်လင်းမြို့ဟောင်း၏ အကျယ်အဝန်းသည် ဧရိယာစတုရန်းမိုင် ၁.၈၅ ခန့်ရှိ၍ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်း၏ အကျယ်အဝန်းမှာ ဧရိယာစတုရန်းမိုင် ၃.၃ခန့်ရှိ၏။

** Thin Kyi (1959).

ရှေးဟောင်းမြန်မာရာဇဝင်များတွင် သရေခေတ္တရာမြို့ ကြီး၌ တံခါးကြီး ၃၂၃၊ တံခါးငယ် ၃၃ ခုရှိကြောင်း ဖော်ပြထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ * သို့သော် ယခုအခါတွင်ကား တံခါးပေါက်အား လုံးကို ရှာဖွေဖော် ထုတ်ရန် မလွယ်ကူတော့ပေ။ ကွင်းဆင်းလေ့လာမှုအရ သရေခေတ္တရာမြို့ကြီး၏ တံခါးပေါက်များ ဟု ခိုင်ခိုင်မာမာ ပြောဆိုနိုင်သော တံခါးပေါက်များမှာ နတ်ပေါက်၊ နဂါးတွန့်ပေါက်၊ ရွှေတံခါးပေါက်၊ မုတ်ရှည်ပေါက်၊ ရဟန္တာပေါက်၊ ဘီလူးမပေါက်၊ သာယာဝတီပေါက်၊ မုဒ္ဒောပေါက်၊ တွင်းပြပေါက် စသည်တို့ ဖြစ်ကြသည်။ ကျန်ဝင်ပေါက်များမှာ အနည်းနှင့်အများ ပျက်စီးပျောက်ဆုံးနေပြီဖြစ်သဖြင့် တံခါးပေါက်များဟူ၍ သေချာတပ်အပ် မပြောဆိုနိုင်တော့ပေ။ အရပ်လေးမျက်နှာရှိသည့်အနက် မြောက်ဘက်မျက်နှာတွင် နတ်ပေါက် နဂါးတွန့်ပေါက်တို့ကိုတွေ့ရသည်။ အနောက်ဘက်မျက်နှာတွင် ရွှေတံခါးပေါက်၊ မုတ်ရှည်ပေါက်တို့ကို တွေ့နိုင်သည်။ တောင်ဘက်မျက်နှာတွင် ရဟန္တာပေါက်၊ ဘီလူးမပေါက်၊ သာယာဝတီပေါက်တို့ကို တွေ့ရသည်။ အရှေ့ဘက်မျက်နှာတွင် မုဒ္ဒောပေါက်၊ တွင်းပြပေါက်တို့ကို တွေ့ရသည်။

ယင်းမြို့ဝင်ပေါက်များအနက် အနောက်ဘက်မျက်နှာတွင်ရှိသော ရွှေတံခါးမြို့ပေါက်ကို ရှေးဟောင်း သုတေသနဌာနခွဲက ထူးဖော်သုတေသနပြုလုပ်ပြီး ဖြစ်သည်။ ရွှေတံခါးမြို့ ရိုးဝင်ပေါက်သည် မြို့ရိုးနှင့် တစ်ဆက်တည်းဖြစ်သော လက်တံနှစ်ခုကို အတွင်းဘက်ပိုင်းသို့ တန်ဆောင်ဆစ်ချို့မဟုတ်ပဲ ခပ်ဝိုက်ဝိုက် ကွေးထားသော မြို့ဝင်ပေါက်ပုံစံမျိုးဖြစ်သည်။ ဤကဲ့သို့ မြို့ရိုးလက်တံနှစ်ခုကို အတွင်းဘက်သို့ ခပ်ဝိုက်ဝိုက်ကွေးဝင်လာစေပြီး လျှင် အတွင်းဘက်သို့ ရောက်သောအခါ လက်တံနှစ်ခုကိုယှဉ်လျက် တည်ဆောက်ထားသဖြင့် မြို့ဝင်ပေါက်သည် ထိပ်ဝတွင်ကျယ်၍ အတွင်းဘက်သို့ကျဉ်းမြောင်းသွားသည်ကို တွေ့ရသည်။ မြို့ရိုးလက်တံနှစ်ခုအနက် တောင်ဘက်မြို့ရိုး၏ ကြွင်းကျန်ရစ်သမျှသော လက်တံသည် ၂၂၅ ပေ ရှည်လျားပါ၏။ မြောက်ဘက်လက်တံမှာ ၁၁၃ ပေခန့်သာ ရှည်လျားတော့သည်။ မြို့ရိုးလက်တံ၏ အကျယ်မှာ တစ်နေရာနှင့်တစ်နေရာ မတူညီကြပေ။ အသိမ်ဆုံးနေရာတွင် ၁၀ ပေ ၃ လက်မရှိ၍ အကျယ်ဆုံးနေရာတွင် ၁၅ ပေခွဲရှိသည်။ မြို့ဝင်ပေါက်သည် ထိပ်ဝတွင်ကျယ်သော်လည်း အတွင်းဘက်သို့ တဖြည်းဖြည်း ကျဉ်းမြောင်းသွားသဖြင့် လက်တံနှစ်ခုအကြား၌ အကျယ်မှာ ၁၇ ပေမျှသာကျယ်တော့ကြောင်း တွေ့ရသည်။

ဤမြို့ဝင်ပေါက်ကို တူးဖော်ရာတွင် မြို့အဝင်ဝ၌ လက်ဝဲဘက် မြို့ရိုးလက်တံနှင့် ကပ်လျက် ကျောက်စာတိုင်တစ်တိုင်ကို တွေ့ရ၏။ ယင်းကျောက်စာတိုင်သည် သဲကျောက် အမျိုးအစားဖြစ်၍ အရှည်မှာ အမြင့် ၄၅ လက်မ၊ အကျယ် လက်မ ၃၀၊ အထူ ၃ လက်မမှ လက်မ ၂၀ အထိရှိသည်။ ယင်းကျောက်စာတိုင်သည် မူလနေရာမပျက်ရှိသေးသည်ဟု ယုံကြည်ရသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ထိုကျောက်စာတိုင်ကို စိုက်ထူရာတွင် အောက်ခြေ၌ အလွန်စေးထန်းသော အဝါရောင်မြေသားနှင့် ကျောက်စရစ်များကို ရောကာ အခိုင်အမာပြုလုပ်ထားသည်ကို တွေ့ရသည့် အပြင် ကျောက်စာတိုင်၏အောက်တည့်တည့်တွင် ရွှေပြားငိုင်းငယ်များ ခံထားသည်ကိုလည်း တွေ့ရသောကြောင့်ပင် ဖြစ်သည်။

လက်ရှိတွေ့မြင်ရသော အခြေအနေအရ ယင်းကျောက်စာတွင် စာကြောင်းရေ ၂၉ ကြောင်း ပါဝင်၏။ ကျောက်စာတိုင်သည် မီးသင့်လောင်ခြင်း၊ ခံရသောကြောင့်စာသားများ ပျက်စီးသွားသည့်ပြင် အလယ်မှလည်း ကျောက်သားများ အဖတ်လိုက်ကွာကျကုန်သဖြင့် လက်ယာဘက်အောက်ခြေရှိစာလုံးအချို့ ကိုသာ ဖတ်ရှုနိုင်ပါသည်။ ဖတ်ရှုရသမျှမှာ မောရသုတ်နှင့် မင်္ဂလသုတ်ပါဠိဂါထာများဖြစ်သည်ကို တွေ့ရသည်။ အက္ခရာများ

---

* မှန်နန်းရာဇဝင်တော်ကြီး၊ စာမျက်နှာ ၁၇၀။

အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်းအက္ခရာဖြစ်၍ ခေတ်အားဖြင့် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၆-ရာစုနှစ် အရေးအသားဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။ ထို့အပြင် ကျောက်ချပ် မျက်စီးမိုက ပရိတ်ကြီးပါဠိတော်က အနည်းဆုံး သုတ်စဉ် ငါးခုခန့် ရေးထိုးတန်ရာသည်ဟုလည်း တွေးဆရပါသည်။

အလားတူပင် ပေါင်းတမော့အုပ်စု ကုန်းရိုးရှာအနီး တွင်းပြုမြို့ဝင်ပေါက်မှလည်း အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ရွှေအရေးအသားဖြင့် ရတနာသုတ်တော်ကို ရေးထိုးထားသော ဂုကျောက်စာတိုင် အကျိုးတစ်တိုင်ကို ရရှိဖူးပါသည်။ ထို့အပြင် နဂါးတွန့်မြို့ပေါက် အနီးမှလည်း စာလုံးဝဖျက်စီးနေပြီဖြစ်သော ကျောက်စာတိုင် တစ်တိုင်ကို တူးဖော်ရရှိဖူးသည်။ ဤအချက်များကို ပေါင်းစုဆင်ခြင်ခြင်းအားဖြင့် သရေခေတ္တရာမြို့ ထွန်းကား စဉ် အခါက မြို့ဝင်ပေါက်တိုင်းတွင် ကျောက်စာတိုင်တစ်တိုင်စီ စိုက်ထူထားသည်ဟု ယုံကြည်ရပါသည်။

ဤမြို့ဝင်ပေါက်ကိုတူးဖော်ရာတွင် သံမယ်နကြီး ခုနှစ်ချောင်းကို မြို့ရိုးအုတ်နံရံ၏ အပြင်ဘက်အောက်ခြေ၌ ကပ်လျက် စိုက်ထူထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ ထို့အပြင် သံမယ်နကစ်ချောင်းသည် တောင်ထက်မြို့ရိုးနံရံပေါ်၌ ထူးထူးခြားခြား စိုက်လျက်ရှိသည်ကိုလည်း တွေ့ရသေးသည်။ ယင်းသို့မြို့ရိုး၏အပြင်ဘက် ပတ်ပတ်လည်တွင် သံမယ်နကြီးများ စိုက်ထားသောအလေ့အလာကို ပရိတ်ကြီးပါဠိတော်များကို ကျောက်စာတိုင်များပေါ် တွင်ရေးထိုးကာ မြို့ဝင်ပေါက်များ၌ စိုက်ထူသော အလေ့အထနှင့်ဆက်နွယ်ကာ စဉ်းစားဆင်ခြင်ရန်လိုပါသည်။ ပရိတ်ကြီးပါဠိတော်များကို ကျောက်စာတိုင်များပေါ် တွင် ရေးထိုးကာ မြို့ဝင်ပေါက်များ၌ စိုက်ထူသောအလေ့အထသည် ဘေးဆီးရန်ကာအဖြစ် ရည်ရွယ်သည်မှာ ယုံမှားဖွယ်ရာမရှိပေ။ သရေခေတ္တရာနယ်မြေတစ်ဝိုက်တွင် တူးဖော်ရာ၌ သံချွန်၊ သံချိတ်၊ ခေးစသော သံလက်နက်များကို၊ အရိုး အိုးများအတွင်းတွင်လည်းကောင်း၊ **အရိုးအိုးများအနီးမှလည်းကောင်း** မကြာမကြာတွေ့ရတတ်သည်။* ၁၉၂၃ ခုနှစ်တွင် ဘောဘောကြီးစေတီအနီး၌ တူးဖော်ရာ သံပြားတစ်ပြားတွင် အရွယ်အစားစားရှိသော သံချောင်းများကိုထိုးဖောက်ထားသည့် ထူးထူးဆန်းဆန်းပစ္စည်းတစ်ခုကို ရရှိဖူးသည်။ ယင်းသံချောင်းများသည် ၇ လက်မမှ ၁၁ လက်မခွဲအထိ ရှည်လျားသည်။ အရှည်ဆုံးအကြီးဆုံးသံချောင်းကို ဗဟိုချက်တွင် ထိုးစိုက်ထား၏။ ထိုပစ္စည်းနှင့်အတူ သံမယ်နများ၊ သံချိတ်များ စသည်တို့ကိုလည်းတွေ့ရသည်။* ဤကဲ့သို့ သံလက်နက်များကို **အရိုးအိုးများနှင့်အတူ မြှုပ်နှံခြင်းသည်** သရေခေတ္တရာပျူတို့၏ ထုံးစံဖြစ်ပါသည်။ ဤအလေ့အထနှင့်ပတ်သက်၍ သံ သတ္တုသည် မကောင်းဆိုးဝါးများကို ကာကွယ်နိုင်သည်ဟု ပျူတို့ ယူဆဟန်တူသည်ဟု ကွယ်လွန်သူ ကျောက်စာဝန် မွန်ဆီယာဒူရော်ဇယ်က ယူဆလေသည်။ ထိုကျောက်စာဝန် ကပင် ယခုခေတ် ၌လည်း ထိုအ ယူအဆသည် ကျေးလက်ဒေသများတွင် ပုံ့နှံ့လျက်ရှိသေးရာ အကာလညအခါမျိန်များတွင် တောတွင်းသို့သွားရလျှင် သံဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော လက်နက်များမပါက သွားလေ့မရှိကြဟု အကြောင်းပြထားလေသည်။ ** ဤအကြောင်းပြချက်သည် ဆီလျော်သောအကြောင်းပြချက်ဖြစ်၏။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ကျေးလက်တောရွာများ၌ ကိုယ်ဝန်ဆောင် အမျိုးသမီးများသည် နေဝင်ဖျိုးဖျအချိန်တွင် အပြင်သို့သွားသောအခါ မကောင်းဆိုးဝါးမကပ်ငြိစေရန် သြဇာရွက်များကိုခေါင်းတွင်ထိုးခြင်း သံဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော အပ်များကို ခေါင်းတွင်ထိုးခြင်း စသည်ဖြင့် "စတိ" ပြုလုပ်လေ့ရှိသောကြောင့်ပင် ဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် မြို့ရိုးပတ်လည်တွင် သံမယ်နကြီးများကို ရိုက်စွဲထားခြင်းသည် ပြင်ပမှ မကောင်းဆိုးဝါးများ မဝင်ရောက်နိုင်ရန် ရည်ရွယ်ချက်ဖြင့် ရိုက်စွဲထားသည်ဟု ယုံကြည်ရပါသည်။

---

* A S I (1923–24), p. 83, Pl. XXXII a & b.

** A S B (1937–38), p 9.

တူးဖော်ထားရှိသော သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်း ရှေတံခါးမြို့ပေါက်၏ အနေအထား ပုံစံကို လေ့လာကြည့်လျှင် အခြားရှေးဟောင်းပျုံမြို့တော်များဖြစ်သော ဟန်လင်း၊ ဗိဿနိုးမြို့များ၏ မြို့ဝင်ပေါက် အနေအထား ပုံစံများနှင့် တထေ၀နီးပါး တူညီကြောင်း တွေ့ရသည်။* ဤကဲ့သို့ တထေ၀နီးပါး တူညီကြောင်း တွေ့ရသဖြင့် သရေခေတ္တရာ၊ ဗိဿနိုး၊ **ဟန်လင်းစသော** မြို့သုံးမြို့သည် တသီးတခြားစီ ကင်းကင်းလွတ်လွတ် တည်ရှိခဲ့ကြသော်လည်း ဗိသုကာပညာရပ်အားဖြင့်ကား ဆက်သွယ်နှီးနွယ်နေသည်ဟု ဆိုနိုင်ပေသည်။

ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများ

သရေခေတ္တရာ၌ တွေ့မြင်လေ့လာရသော ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများတွင် မြေပေါ်ရှိ အဆောက်အအုံများသာမက မြေအောက်မှ ဖော်ထုတ်ထားသော အဆောက်အအုံများလည်း ပါဝင်သည်။ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်း၌ ဗုဒ္ဓသာသနာသက်သာ ထွန်းကားခဲ့သည် မဟုတ်သောကြောင့် ဗုဒ္ဓဘာသာနှင့် သက်ဆိုင်သော သာသနိက အဆောက်အအုံများသာ တွေ့ရမည်ဟု မမျှော်လင့်နိုင်ချေ။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၆-၂၇ ခုနှစ်အတွင်း ကုလားကန်ရွာအနီးတွင်ရှိသော ကုန်းတစ်ကုန်းကို တူးဖော်ရာတွင် ဟိန္နျုဘာသာနှင့်သက်ဆိုင်သော အဆောက်အအုံငယ်တစ်ဆောင်ကိုတွေ့ရသည်။** **ယို့သော်ငယ်**းအဆောက်အအုံသည် ရာသီဥတု၏ဒဏ်ကို အဖန်ဖန်အလီလီခံစားခဲ့ရသဖြင့် ယခုအခါတွင် **အဆောက်အအုံသဏ္ဌာန်** ပီပီသသ ထင်ထင်ရှားရှား မတွေ့ရတော့ပေ။ ထို့ကြောင့် လက်ရှိတွေ့မြင်လေ့လာရသော ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာနှင့် သက်ဆိုင်သော သာသနိက အဆောက်အအုံများချည်း ဖြစ်ကြသည်ဟု ဆိုနိုင်ပေသည်။ ထိုရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများကို (၁) ထူပ (၂) စေတီလုံးနှင့် (၂) ဂူဘုရား ဟူ၍ နှစ်မျိုးနှစ်စား ခွဲခြားနိုင်သည်။ ပထမအမျိုးအစားတွင် ဘောဘောကြီး၊ ဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာ စသည်တို့ပါဝင်၏။ အရွေ့စေ့းဂူ၊ ဘဲဘဲ၊ လေးမျက်နှာစသော ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများကို မူ ဒုတိယစာရင်းတွင် ထည့်သွင်းနိုင်သည်။ သို့သော် မြင်ဗဟု၊ စက်တိုင်စသော စေတီလုံးများကိုမူကား ခေတ်လက်ရာများဖုံးလွှမ်းလျက်ရှိသဖြင့် ချန်လှပ်ထားခဲ့ပါသည်။

ထူပခေါ်စေတီလုံး အမျိုးအစားတွင်ပါဝင်သော ဘောဘောကြီး၊ ဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာတို့သည် အုတ်ဖြင့်တစ်ခဲနက်တည်ဆောက်ထားသော ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံကြီးများဖြစ်ကြသည်။ ထိုစေတီလုံးသုံးဆူအနက် ဘောဘောကြီးစေတီသည် ရှေးအကျဆုံးဖြစ်၏။ ယင်းစေတီသည် ပစ္စယာငါးဆင့်ပေါ်တွင် ပြောင်းတိုင်သဖွယ် ဝိုင်းဝိုင်းမတ်မတ်တည်ရှိပြီးလျှင် စေတီထိပ်ဝိုင်းအခုံးပေါ်တွင် ထီးတော်တင်ထား၏။ ယခုအချိန်တွင် ယင်းစေတီကြီးကို လေ့လာလျှင် ပစ္စယာငါးဆင့်အစား သုံးဆင့်ကိုသာ တွေ့နိုင်တော့သည်။ ယင်းစေတီ၏ဥာဏ်တော်အမြင့်သည် ၁၅၃ ပေဖြစ်သည်။*** ဤစေတီကိုလေ့လာလျှင် မျက်မှောက်ခေတ်စေတီလုံးများမှာကဲ့သို့ ခေါင်းလောင်း၊ ဖောင်းရစ်၊ ကြာမှောက်၊ ကြာလန်၊ ရွဲစသော အနုစိတ်မွမ်းမံမှုများ မရှိသေးကြောင်း တွေ့နိုင်သည်။ ဤစေတီသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံ ဆာရ်နတ်အရပ်ရှိ မဓ္မိက်စေတီနှင့် ပုံစံ

---

* A S I (1926-27)

** A S I (1926-27)

*** ibid (1909-10) p.115

ဓာတ်ပုံ ၁။ ။ ဝင်ယကုန်းခုရေးသော ဌာပနာတိုက်ဝုံးကျောက်မှုပ်။

ဓာတ်ပုံ ၂။ ။ သောသောကြီး စေတီ။

ချင်းဆင်တူကြောင်းလည်း တွေ့ရပေသေးသည်။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၀၉–၁၀ ခုနှစ်အတွင်း သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းတွင် ရှာဖွေတွေ့ရှိရသော ကျောက်သလင်း စေတီငယ် တစ်ဆူသည် ဘောဘောကြီးစေတီပုံစံမျိုးဖြစ်သည်ဟု သိရပါသည်။* ထို့အပြင် သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းမှ ရရှိသော အချို့ အုတ်ခွက်တို့တွင် ဘောဘောကြီးစေတီနှင့် ပုံစံချင်းဆင်သော စေတီများ ပုံနှိပ်ထားသည်ကိုလည်း တွေ့ရသည်။+ ပုဂံမြို့ရှိ ငကျွဲနားတောင်းစေတီ လက်ရှိပုံစံသည် ဘောဘောကြီးစေတီနှင့် ဆင်သည်။

ဘုရားကြီးစေတီနှင့် ဘုရားမာစေတီတို့သည်လည်း ဘောဘောကြီးစေတီကဲ့သို့ပင် ပစ္စယာနိမ့်နိမ့်ပေါ်၌ စေတီလုံးပေါက်ကာ ထိပ်တွင်ထီးတော်တင်ထားသော အဆောက်အအုံများပင် ဖြစ်ကြသည်။ သို့သော် ဘောဘောကြီးစေတီနှင့် မတူသော ကွဲပြားချက်တစ်ခုမှာ ဘောဘောကြီး စေတီတော်သည် ပြောင်းတိုင်သဖွယ် ဖြောင့်ဖြောင့်မတ် မတ် ရှိသော်လည်း ဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာစေတီတို့မှာ ငှက်ပျောဖူးသဖွယ် တဖြည်းဖြည်းချွန်တက်သွားခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ ဘောဘောကြီးစေတီသည် ပုံစံအားဖြင့် အိန္ဒိယနိုင်ငံရှိစေတီများနှင့် နီးစပ်သည်ဟု ဆိုနိုင်သည်။ ဘုရားကြီးနှင့် ဘုရားမာစေတီတို့ကိုမူကား ယခုခေတ် မြန်မာစေတီတော်များနှင့် ပြည့်ပြည့်၀၀ မတူသေးသော်လည်း မြန်မာ့မူဟန်အတွက် မာန်ချီ အားယူနေသော ပုံစံဟု ဆိုနိုင်ပါသည်။

မြန်မာပြည်တွင် တွေ့ရှိရသမျှအနက် ရှေးအကျဆုံးစေတီပုံစံမှာ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၆–၂၇ ခုနှစ်တွင် ဦးဘခင်ကုန်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိသော ဌာပနာတိုက်ဖုံး ကျောက်ပြားကြီးများပေါ်တွင် အကြွဖော်ထားသော ပုံစံဖြစ်၏။ ယင်းဌာပနာတိုက်ဖုံး ကျောက်ပြားမျိုးနှစ်ချပ် တူးဖော်တွေ့ရှိခဲ့သည်။ ထိုကျောက်ချပ်များပေါ်ရှိ စေတီပုံစံသည် မှောက်ထားသောပေါင်းချောင်သဏ္ဍာန်ရှိပြီးလျှင် ပေါင်းချောင်အပေါ်တွင် ဟာမိကခေါ် ဓာတ်တော်တိုက်အထက်၌ ဆတ္တဝလီခေါ် အရွက်အဆင့်ဆင့်ရှိသည့် ထီးတော်ကို စိုက်ထူထားသည်။ ကျောက်ပြားနှစ်ချပ်အနက် တစ်ချပ်ပေါ်တွင် တွေ့မြင်ရသော ဆတ္တဝလီ၌ ထီးရွက်ငါးဆင့်ရှိသည်။ ကျန်ကျောက်ပြားတွင် တွေ့ရသည့် ဆတ္တဝလီတွင်မူ ထီးရွက်နှစ်ဆင့်သာရှိသည်။ ယင်းစေတီတော်များတွင် မုတ်ငါးမုတ်ပါရှိသည်။ ထိုငါးမုတ်အတွင်း၌ ဈာနမုဒြာဟန်ဖြင့် စံပယ်နေသော မြတ်စွာဘုရား တစ်ဆူစီကို ဖူးတွေ့နိုင်သည်။** ယင်းကျောက်ချပ်ရှိ စေတီတော်ပုံစံသည် အိန္ဒိယပြည်ရှိ အသောကမင်းတရားကြီး၏ ကုသိုလ်တော်ဆံချီစေတီတော်ပုံစံမှ ပြောင်းလဲရွှေ့လျောလာသည်မှာ ယုံမှားဖွယ်မရှိပါ။ အလားတူပင် ဘောဘောကြီး၊ ဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာတို့၏ ပုံစံသည်လည်း အထက်ပါကျောက်ချပ်ရှိ စေတီပုံစံမှ ရွှေ့လျောပြောင်းလဲကြောင်းကို သံသယကင်းရှင်းစွာ ယုံကြည်နိုင်ပါသည်။

ဘောဘောကြီး၊ ဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာ စသောစေတီများသည် သရေခေတ္တရာမြို့ရိုး၏ အပြင်ဘက်၌ တည်ရှိကြသော အဆောက်အအုံများချည်းပင်ဖြစ်၏။ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းအတွင်း၌မူကား ဆိုခဲ့ပြီးသော စေတီကြီးများကဲ့သို့ ထုနှင့်ထည်နှင့်ရှိသော ရှေးဟောင်းစေတီလုံးများကို မတွေ့ရပေ။ အတွင်းမှဌာဟုတွင်သော ရှေးဟောင်းစေတီတစ်ဆူသည် တစ်ခေတ်က အတော်အသင့် ကြီးမားသော စေတီတော်

---

* ibid, p. 123.

\+ မြ (၁၉၆၁)၊ ဒုတိယတွဲ၊ စာမျက်နှာ ၂၁ နှင့် ပုံ ၂၇။

** A S I (1926–27), p, 174, pl, XXXVII d.

ဓာတ်ပုံ ၉။ ။ ထုရားကြီးဓာတိ။

ဓာတ်ပုံ ၉။ ။ လေးမျက်နှာဝူထုရား။

တစ်ဆူ ဖြစ်ခဲ့သည်ဟုသာ ကြွင်းကျန်ရစ်သော အပျက်အစီးအုတ်ကုန်းကို ထောက်၍ မှန်းဆရပါသည်။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၀၉-၁၀ ခုနှစ်တွင် ယင်းစေတီအပျက်အစီးအတွင်းမှ ဘီလူးရုပ် အကြွေဖော်ထားသော ကျောက်ပြားတစ်ချပ်ကို ရခဲ့ဖူးသည်။ *

သရေခေတ္တရာရှိ စေတီလုံးများအနက် ဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာ၊ ဘောဘောကြီးစသောစေတီကြီးတို့ကဲသို့ ထုထည်ကြီးမားသော စေတီမျိုးမဟုတ်ပဲ အငယ်စားဖြစ်သော စေတီတစ်ဆူကို ဆူးပုတ်ကုန်းခေါ် အရပ်၌ တွေ့မြင်လေ့လာနိုင်ပါသည်။ မူလက ထိုစေတီကို အပေါ်ကထပ်၍ စေတီတစ်ဆူဖြင့် ငုံထားခဲ့သော်လည်း အပြင်စေတီမှာ လုံးဝပျက်စီးသွားပြီးဖြစ်ပါသည်။ အဆိုပါစေတီသည် သေးပင်သေးသော်လည်း ပဏ္ဏတို့၏ စိတ်ကူးစိတ်သန်း အမွမ်းအမံကို ဤစေတီ၌ လေ့လာနိုင်သည်။ ယင်းစေတီတော်သည် ဉာဏ်တော် ၁၂ ပေခန့်ရှိ၍ ပန်းတင်ခုံ၊ ခေါင်းလောင်း၊ ဖောင်းရစ်၊ ကြာမှော်ကြာလန်စသည်တို့ဖြင့် အနုစိတ်ကာမွမ်းမံတည်ဆောက်ထားကြောင်း တွေ့ရသည်။ အလားတူစေတီတော်ငယ်တစ်ဆူကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၇-၂၈ ခုနှစ်တွင် သောင်းပြည်ကုန်းခေါ်အရပ်၌ ဤဌာနကတွေ့ကာ မှတ်တမ်းတင်ခဲ့ပါသည်။ **

မြေအောက်မှ တူးဖော်တွေ့ရှိထားသော ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများတွင် သရေခေတ္တရာတောင်ဘက်မြို့ရိုးပေါ်၌တည်ရှိသော မသီးကျခေါ် ငွေးပင်တက်ကုန်းရှိ အဆောက်အအုံလည်း အပါအဝင်ဖြစ်သည်။ ယင်းအဆောက်အအုံသည် ထူပခေါ် စေတီလုံးအမျိုးအစား၌ပါဝင်၏။ သို့သော် ဆိုခဲ့ပြီးသော စေတီလုံး များနှင့် မတူပဲ တမူကွဲပြားကြောင်း လေ့လာတွေ့ရှိရလေသည်။

ဤအဆောက်အအုံပုံစံသည် အကြမ်းအားဖြင့် လေးထောင့်စပ်စပ် အုတ်ပလွင်ပေါ်တွင် ခေါင်းလောင်းပုံ စေတီပေါက်ထားပြီးလျှင် အခြေအုတ်ပလွင်မှ အရပ်လေးမျက်နှာတည့်တည့်သို့ လှေကားများ ထုတ်ထားသော ပုံစံဖြစ်သည်။ အောက်ခံ အုတ်ပလွင်၏ အနားတစ်ဖက်လျှင် ၅၂ ပေခန့် ရှည်၏။ အမြင့်မှာ ၁၇ ပေ ၇ လက်မသာရှိ၏။ ဤအုတ်ပလွင်၏ အလယ်ဗဟိုတွင် ခေါင်းလောင်းပုံသဖွယ် အုတ်ဖြင့် တစ်ခဲနက်ဆောက်ထားသော စေတီလုံးသည် ထိပ်ပိုင်း၌ ချွတ်ယွင်း ပျက်စီးနေသည်မှတစ်ပါး အကောင်းပကတိနီးပါးပင် ရှိပါသေးသည်။ ဤအဆောက်အအုံ၏ အုတ်ပလွင်ပတ်လည်တွင် အလျား ၁ ပေ ၃ လက်မ၊ အနံ ၁ ပေ ၂ လက်မ ခန့်ရှိသော ရုပ်ကြွပါအုတ်ပြားများ ကပ်ထား၏။ ယင်းအုတ်ပြားများ၏ အထူမှာ ၃ လက်မဖြစ်သည်။ များသောအားဖြင့် ထိုအုတ်ပြားများသည် ပျက်စီး ချွတ်ယွင်းနေ၏။ အုတ်ပြားတို့တွင်ပါရှိသော ရုပ်ကြွများမှာလည်း ရာသီဥတုဒဏ်ကို နှစ်ပေါင်းများစွာ ခံစားခဲ့ကြရသောကြောင့် ယင်းတို့၏ အနုစိတ် လက်ရာများကို မမြင်တွေ့နိုင်တော့ပေ။ မြင်တွေ့ရသမျှကား မြင်းဟု ယူဆရသော ခြေလေးချောင်း သတ္တဝါပေါ်တွင် ယောကျ်ားတစ်ဦး စီးနင်းလိုက်ပါနေသော ရုပ်ကြွဖြစ်၏။ *** အောက်ခံအုတ်ပလွင်မှ အရပ်လေးမျက်နှာသို့ လှေကားများထုတ်ထား၏။ ယင်းလှေကားများတွင် လှေကားထစ်များပြုလုပ်ရာ၌ အုတ်များကို အပြားလိုက်စီခင်းမထားဘဲ ပုဂံမြို့ရှေးဟောင်း အဆောက်အအုံများရှိ လှေကားထစ်များမှာကဲ့သို့ ထောင်လိုက်စီထားသည်ကိုတွေ့ရသည်။ ဤအဆောက်အအုံသည် အရွယ်အားဖြင့်

---

* ibid (1909-10). ** ibid (1927-28)

*** အလားတူရုပ်ကြွပါ အုတ်ပြားများကို မော်ဇာမြို့တစ်ခွင် အခြားနေရာများ၌လည်း တွေ့ရသည်။ ယင်းရုပ်ကြွပါအုတ်ပြားလေးချပ်ကို မော်ဇာမြို့ရေခေတ္တရာပြတိုက်၌ ပြသထားသည်။ အဆိုပါ အုတ်ပြားများအကြောင်းကို ASI (1924-25) p.108 နှင့် ပုံကို ယင်းစာအုပ် Pl XXXIV d တွင်ရှု။

သေးငယ်သော်လည်း မွမ်းမံချယ်လှယ်မှုတွင် အပြည့်အဝရှိ၏။ အုတ်ပလွင်နံရံနှင့် လှေကားလေးစင်းနံရံများတွင် အုတ်များကို ထောင်လိုက်တုစ်မျိုး၊ အလျားလိုက်တစ်မျိုး ဖောင်းတွန့်၊ ဖောင်းကွက်များဖြင့် စီချယ်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ အခြားပျူမြို့တော်များဖြစ်သော ဟန်လင်းနှင့် ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းရှိ အဆောက်အအုံများ၏ ပတ်ဝန်းကျင်မှ ပျူအရိုးအိုးများကို တူးဖော်တွေ့ရှိရသည့် နည်းတူ ဤအဆောက်အအုံ၏ ပတ်ဝန်းကျင်မှလည်း ပျူအရိုးအိုးများကို တူးဖော်ရရှိခဲ့သည်။ *

သရေခေတ္တရာရှိ စေတီလုံးများကို ဖော်ပြပြီးနောက် ဂူဘုရားများကို ဆက်လက်ဖော်ပြရန်လိုပါသည်။ ဂူဘုရားများဟု ဆိုရာတွင် အောက်ဝိုင်း၌ ဂန္ဓကုဋိ သို့မဟုတ် လေးထောင့်ကုလားကျောင်းခံကာ အထက်တွင် စေတီလုံး သို့မဟုတ် ပစ္စယာပေါ်၌ ကွမ်းတောင်ပေါက်ထားသော အဆောက်အအုံများဖြစ်ကြသည်။ သရေခေတ္တရာနယ်မြေ၌ရှိသော ရှေးဟောင်းဂူဘုရားများသည် ရာသီဥတု၏ဒဏ်ကို အနှစ်နှစ်အလလခံစားခဲ့ရသဖြင့် အနည်းနှင့်အများ ပျက်စီးချွတ်ယွင်းလျက်ရှိကြသည်။ ယင်းတို့အနက် အရှေ့စေ့းဂူ၊ ဘဲဘဲ၊ လေးမျက်နှာဂူဘုရားတို့သည် အခြေအနေ အသင့်အတင့် ကောင်းမွန်ပါသေးသည်။

ဘဲဘဲဂူဘုရားသည် အလျား ၁၇ ပေ အနံ ၁၆ ပေရှိသော လေးထောင့်အဆောက်အအုံ ဖြစ်၏။ အရှေ့ဘက်မျက်နှာတွင် မုတ်ပေါက်ဖောက်လုပ်ထားသည်။ ယင်းအဆောက်အအုံ၏ အထက်၌ ပစ္စယာအဆင့်များ ပြုလုပ်ထား၍ ထိုပစ္စယာများအထက်တွင် သိခရခေါ်ကွမ်းတောင် ပေါက်ထားသည်။ ယင်းကွမ်းတောင်သည် ပုဂံခေတ်အဆောက်အအုံများရှိ ကွမ်းတောင်များကဲ့သို့ အတင့်အတယ်မွမ်းမံထာခြင်းမရှိပဲ အုတ်သားသက်သက်ဖြစ်ကြောင်း သတိပြုနိုင်ပါသည်။ ယင်း ဂူဘုရားအတွင်း၌ ကျောက်ချပ်တစ်ချပ်ရှိရာ ထိုကျောက်ချပ်ပေါ်၌ မြတ်စွာဘုရား ရှင်နှင့်သာဝကနှစ်ဦးကို ရုပ်ကြွဖော်ထားသည်ကို တွေ့နိုင်သည်။ အဆောက်အအုံအတွင်း တောင်ဘက်နှင့်မြောက်ဘက်နံရံများတွင် လိုဏ်ဂူငယ်နှစ်ခုစီ ဖောက်လုပ်ထား၏။

အရှေ့စေ့းဂူသည် အလျား ၂၇ ပေ အနံ ၂၄ ပေရှိသော လေးထောင့်အဆောက်အအုံ ဖြစ်သည်။ အရှေ့ဘက်မျက်နှာသို့ ဆင်ဝင်ဆောင်ထုတ်ထား၏။ ဤအဆောက်အအုံ၏ ထိပ်ပိုင်းသည် ပျက်စီးယိုယွင်းနေပြီဖြစ်သဖြင့် ယင်း၏မူလပုံစံကို မသိနိုင်တော့ပေ။ ဤအဆောက်အအုံအတွင်း၌ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ပါ ကျောက်ချပ်တစ်ချပ်ကို တွေ့ရှိဖူးသည်။ ** ယင်းရုပ်ကြွပါကျောက်ချပ်ကို သရေခေတ္တရာပြတိုက်သို့ ပြောင်းရွှေ့၍ ကောင်းစွာထား၌ပါသည်။ ဤဂူဘုရားသည် ဘဲဘဲဂူဘုရားကဲ့သို့ပင် ပုံစံအနေအားဖြင့် ရိုးရိုးရှင်းရှင်းပင်ဖြစ်၏။ သို့သော် အဆောက်အအုံ၏ အမွမ်းအမံအလင်္ကာသဘောတွင်မူ ဘဲဘဲဂူဘုရားထက် သာလွန်ပေသည်။

ဘဲဘဲဂူဘုရားနှင့် မနီးမဝေးတွင် တည်ရှိသော လေးမျက်နှာဂူဘုရားကား သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းတွင် တွေ့ရသော ဂူဘုရားတို့အနက် တစ်ဆူတည်းသော မုတ်လေးမုတ်နှင့် ဂူဘုရားဖြစ်ပါသည်။ အနားတစ်ဖက်လျှင် ၂၂ ပေ၊ ၅လက်မစီရှိသော လေးထောင့်စပ်စပ် ဂူဘုရားဖြစ်၏။ ဤ အဆောက်အအုံတွင် မုတ်ပေါက် လေးပေါက်ကို အရပ်လေးမျက်နှာဘက်သို့ ဖောက်လုပ်ထား၏။ အတွင်းတိုက်ခန်း၏ အလယ်တည့်တည့်တွင် အူတိုင်ရှိ၍ ရှေးအခါက ယင်းအူတိုင်လေးမျက်နှာတွင် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် အကြွဖော်ထားသောကျောက်ချပ်များကို ကပ်ထား၏။ ယခုအခါတွင်မူ တောင်ဘက်မျက်နှာ၊ မြောက်ဘက်မျက်နှာတို့ရှိ ကျောက်ချပ်များကိုသာ တွေ့နိုင်တော့သည်။

---

* ဤကုန်းကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၇-၂၈ ခုနှစ်တွင် ကျောက်စာဝန် မွန်ဆီယာချား၌ရော်ဇယ် တူးဖော်ခဲ့ဘူးသည်။ ထိုအစီရင်ခံစာကို ASI (1927-28),p.134 တွင် လေ့လာနိုင်ပါသည်။ ယင်းအဆောက်အအုံကို ဒီသုကာရှုထောင့်မှ လေ့လာသုံးသပ်ရန် လိုအပ်ပါသဖြင့် ၁၉၆၅-၆၆ ခုနှစ်တွင် စာရေးသူပင် ဤကုန်းကို ထပ်မံတူးဖော်ခဲ့ပါသည်။

** A S I (1909-10) p.116, Pl. XLVII A

ပုံ ၂။ ။သရေခေတ္တရာ အုတ်အဆောက်အအုံ ပန်းကိုပုံများ

ရဟန္တာဂူဘုရားသည် မုတ်ပေါက်သုံးပေါက်ရှိသော ဂူဘုရားဖြစ်သည်။ ဤအဆောက်အအုံတွင် အရှေ့မျက်နှာတွင်တစ်ပေါက် တောင်နှင့်မြောက်မျက်နှာတို့တွင် တစ်ပေါက်စီ ပေါင်း ဝင်ပေါက်သုံးပေါက် ဖောက်လုပ်ထား၏။ ယင်းဝင်ပေါက်သုံးပေါက်အနက် မြောက်ဘက်မျက်နှာဝင်ပေါက်သည် ကျန်ဝင်ပေါက်များထက် ကျဉ်းမြောင်းသေးငယ်၏။ ဤအဆောက်အအုံသည် အမြင့် ၁၁ ပေ ၃ လက်မ၊ အလျား ၂၉ ပေ အနံ ၁၂ ပေ အသီးသီးရှိ၏။ အတွင်းခန်း၏ အကျယ်အဝန်းမှာ အလျား ၁၄ ပေ ၁၀ လက်မ၊ အနံ ၈ ပေ ရှိ၏။ အတွင်းခန်း၏ အနောက်ဘက်နံရံရှိ ကျောက်ပြားတစ်ချပ်ပေါ်တွင် လက်တော်ဘယ်တင်ညာချကာ ဘူမိဖဿမုဒြာဟန်ဖြင့် တင်ပျဉ်ခွေစံပယ်တော်မူနေသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ခုနစ်ဆူကို တန်းလျက် ရုပ်ကြွေဖော်ထားသည်ကို ဖူးတွေ့နိုင်သေးသည်။ ရှေးအခါကမူ ယင်းကျောက်ပြားပေါ်တွင် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် ရှစ်ဆူကို ဖူးတွေ့ရပါသည်။

ဘုရားထောင်စေတီသည် ကုလားကျောင်းခံစေတီတစ်ဆူဖြစ်သည်။ ယင်းအဆောက်အအုံသည် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၅၈ ခုနှစ်တွင် ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနခွဲက ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ထားသော ဇယားဝင်အဆောက်အအုံဖြစ်လာသည်။ အခြေတွင် အနားတစ်ဖက်လျှင် ၃၈ ပေ ရှည်လျားသည်။ ကုလားကျောင်း၏ အမြင့်မှာ ၁၈ ပေခန့်ရှိသည်။ လွန်ခဲ့သောနှစ်ပေါင်း ၇၀ ခန့်က ဤအဆောက်အအုံကို ဘုန်းကြီးတစ်ပါးက ပြင်ဆင်ခဲ့ကြောင်း မှတ်သားရပါသည်။ အောက်ခံကုလားကျောင်း၏ မျက်နှာလေးဘက်စလုံးတွင် မုတ်များရှိသော်လည်း အတွင်းသို့သွားသော လိုဏ်များကို မတွေ့ရတော့ပေ။

သောင်းပြည့်ကုန်းတွင်ရှိသော လေးထောင့်တစ်ခန်းတည်းသာရှိသည့် ဂူဘုရားငယ်သည် တစ်ခြမ်းပြို ကျကာ အလွန်အမင်း ပျက်စီးနေသော ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံတစ်ခု ဖြစ်သည်။

ဆိုခဲ့ပြီးသော မြေပေါ်ရှိအဆောက်အအုံများအပြင် မြေအောက်မှဖော်ထုတ်ထားသော အဆောက်အအုံအချို့လည်း ရှိပေသေးသည်။ ယင်းအဆောက်အအုံများအနက် အချို့အဆောက်အအုံများသည် ရာသီဥတုဒဏ်ကို အဖန်ဖန်အလီလီ ခံစားခဲ့ရသဖြင့် မူလပန္နက်ပုံကိုပင် မသိနိုင်လောက်အောင် ပျက်စီးသွားပြီဖြစ်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် ဤနေရာတွင် အဆောက်အအုံအချို့ အဝင်္ကဏ်သာ တင်ပြနိုင်ပါတော့သည်။

ဆူးပုပ်ကုန်းရှိ အဆောက်အအုံသည် ဘဲဘဲဂူဘုရားကဲ့သို့ မုတ်ပေါက်တစ်ပေါက်တည်းသာရှိသော လေးထောင့် အဆောက်အအုံငယ် ဖြစ်သည်။

အနောက်ဘေးဂူသည် အရှေ့ဖက်သို့မျက်နှာမူကာ ဆောက်လုပ်ထားသော အဆောက်အအုံဖြစ်၏။ ယင်းအဆောက်အအုံတွင် ဂန္ဓကုဋိခေါ် အတွင်းတိုက်ခန်း ပတ်လည်စကြိုလမ်းတို့ ရှိ၏။ ဤအဆောက်အအုံသည် သာမန်အားဖြင့် လေးထောင့် အဆောက်အအုံဟု ခေါ်ဆိုရသော်လည်း အဆောက်အအုံ၏တောင်ဘက်ပိုင်းတွင် အတွင်းနံရံနှင့်အပြင်နံရံတို့မှ တစ်ဆက်တည်း အရှေ့အနောက်တန်းလျက် လက်တံနှစ်ခုထိုးထွက်နေသည်ကို တွေ့နိုင်ပေသည်။ ဤအဆောက်အအုံ၏ အတွင်းခန်း သို့မဟုတ် ဂန္ဓကုဋိတိုက်ခန်းသို့ အရှေ့ဘက်မျက်နှာ၌ ဖောက်လုပ်ထားသော ဝင်ပေါက်များမှဝင်ရောက်နိုင်သည်။ ဝင်ပေါက်နှစ်ပေါက်ရှိ၏။ အတွင်းခန်း၏ အလျားသည် ၃၄ ပေ ၉ လက်မရှိ၍ အနံသည် ၂၉ ပေ ၅ လက်မရှိသည်။ အတွင်းခန်း၏ ပတ်လည်တွင် ပုဂံခေတ်ဘာသာရေး အဆောက်အအုံများမှာကဲ့သို့ ပတ်လည်စကြိုလမ်းရှိ၏။ အရှေ့အနောက်ဖောက်လုပ်ထားသော စကြိုလမ်း၏အရှည်သည် ၄၁ ပေ ၅ လက်မရှိသည်။ တောင်မြောက်ဖောက်လုပ်ထားသော စကြိုလမ်း၏ အရှည်မှာမူ ပေ ၅၀ ရှိသည်။ စကြိုလမ်း၏အကျယ်မှာ တညီတညာတည်း မဟုတ်ပေ။ အကျယ် ၆ ပေ ၄ လက်မမှ ၇ လက်မအထိရှိသည်။ ကြွင်းကျန်ရစ်သော အဆောက်အအုံပုံစံကို လေ့လာရာတွင် စကြိုလမ်းသို့ဝင်ရောက်ရာ အပေါက်မတွေ့ရခြင်းသည် ထူးခြားပေသည်။

စကြိုလမ်း၏ပတ်လည်နံရံတွင် လိုက်ငယ်ကလေးများ ပြုလုပ်ထားသည်ကိုလည်းတွေ့မြင်နိုင်သေးသည်။ တောင်ဘက်စကြိုလမ်း၏နံရံတွင်လည်း မြောက်ဘက်သို့မျက်နှာမူနေသော လိုက်ငယ်လေးခုပြုလုပ်ထား၏။ မြောက်ဘက်သို့မျက်နှာမူနေသောလိုက်ငယ်တစ်ခုပြုလုပ်ထားသည်။ ယင်းလိုက်ငယ်ငါးခုတို့သည် တစ်ရွယ်တစ်စားတည်း မဟုတ် ကြပေ။ လိုက်ငယ်ကလေးများ ဖောက်လုပ်ရာတွင်လည်း တစ်ခုနှင့်တစ်ခု အကွာအဝေးတူညီစွာ စနစ်တကျဖောက်လုပ်ထားခြင်း မရှိပေ။ ထို့အပြင် လိုက်ငယ်ကလေးတို့၏ အစီအစဉ်အနေအထားသည်လည်း စနစ်တကျရှိသည်ဟု မဆိုသာချေ။ ကြွင်းကျန်ရစ်သောပန္နက်ပုံအရ ဤအဆောက်အအုံကို ပုဂံခေတ်ကြိုပုံစံဟု ခေါ်ဆိုနိုင်သည်။

သရေခေတ္တရာရှိ အဆောက်အအုံများအနက် ပန္နက်ပုံစံအရ ပုဂံခေတ်ဂူဘုရားများနှင့် အနီးစပ်ဆုံး အဆောက်အအုံမှာ ရွှေညောင်ပင်ကုန်းရှိ အဆောက်အအုံပင်ဖြစ်သည်။ ယင်းအဆောက်အအုံသည် အရှေ့ဘက်သို့ မျက်နှာမူကာ ဆောက်လုပ်ထားသော အဆောက်အအုံဖြစ်သည်။ ဤအဆောက်အအုံကို ဆင်ဝင်ဆောင်၊ အလယ်ဆောင်၊ ဆောင်မကြီးဟူ၍ သုံးပိုင်းခွဲခြားနိုင်သည်။ အရှေ့ဘက်တံခါးပေါက်မှဝင်လျှင် ဆင်ဝင်ဆောင်သို့ ရောက်၏။ ဆင်ဝင်ဆောင်၏အကျယ်သည် အလျား ၇ ပေ အနံ ၆ ပေ ၉ လက်မရှိသည်။ ဆင်ဝင်ဆောင်သည် အမှန်အားဖြင့် အလယ်ဆောင်နှင့်တစ်ဆက်တည်းပင်ဖြစ်၏။ သို့သော် ဆင်ဝင်ခန်းနှင့် အလယ်ဆောင်ခေါ် ဒုတိယအခန်းကို အကျယ်တစ်ပေရှိသော ကျောက်ခြေနင်းခုံဖြင့် ပိုင်းခြားထားသည်။

အလယ်ဆောင်သည် အလျား ၂၁ ပေ ၁၀ လက်မ၊ အနံ ၁၂ ပေ ၉ လက်မ ခန့်ရှိ၏။ အလယ်ဆောင်၏ တောင်နှင့်မြောက်တည့်တည့်တွင် ဝင်ပေါက်တစ်ပေါက်စီ ဖောက်ထား၏။ ယင်းဝင်ပေါက်များ၏ အကျယ်သည် ၁၂ ပေ ၁၀ လက်မ ဖြစ်၏။ ဝင်ပေါက်တွင် အကျယ်တစ်ပေခန့်ရှိသော ကျောက်ခြေနင်းခုံများကို ခင်းထား၏။ ဤအလယ်ဆောင်သည် လေးထောင့်တိတိကျကျကား မဟုတ်ပေ။ ထောင့်ချိုးများဖြင့် ဆောက်လုပ်ထားခြင်းဖြစ်သည်။ အလယ်ဆောင်မှ အတွင်းဘက်ဝိုင်းသို့ ဆက်လက်ဝင်ရောက်သွားလျှင် ဆောင်မကြီးသို့ရောက်သည်။ ဆောင်မကြီး၏ အလျားသည် ၁၈ ပေ ၅ လက်မ ရှိ၍ အနံမှာ ၁၀ ပေရှိသည်။ တောင်ဘက်၊ မြောက်ဘက်၊ အနောက်ဘက်မျက်နှာတို့တွင် ပြတင်းပေါက်များရှိ၏။ ဤပြတင်းပေါက်တို့၏ အကျယ်သည် ၅ ပေ ၇ လက်မ ဖြစ်သည်။ ပြတင်းပေါက်တို့တွင် ကျောက်လေ့ကာသုံးဆင့် တပ်ဆင်ထားသည်။

အဆောက်အအုံအတွင်း၌ လိုက်မုတ်ကလေးများ ပြုလုပ်ထားသည်။ ယင်းလိုက်မုတ်ကလေးများသည် အမြင့် ၁ ပေ ၈ လက်မ ခွဲရှိ၍ အကျယ် ၁ ပေ ၄ လက်မ တစ်မတ်ရှိသည်။ လိုက်မုတ်များတွင် စလစ်များတပ်ဆင်ချယ်လှယ်ထားသည်ကို တွေ့နိုင်သည်။ ယင်းစလစ်ချွန်များသည် ပုဂံခေတ်စလစ်ချွန်များကဲ့သို့ပင် သွယ်ပျောင်းရှည်လျားကြောင်း တွေ့နိုင်သည်။ ဤအဆောက်အအုံပန္နက်ပုံစံကို ပုဂံမြို့ မင်းနန်သူအရပ်ရှိ သုံးလူလဂူဘုရားပန္နက်ပုံစံနှင့် နှိုင်းယှဉ်လေ့လာသင့်သည်။ * သုံးလူလဂူဘုရား၏ဆောင်မကြီးတွင် ဗဟို တိုင်ပါရှိခြင်းနှင့် ရွှေညောင်ပင်ကုန်း အဆောက်အအုံ၏ ဆောင်မကြီးတွင် ဗဟိုတိုင် မပါရှိခြင်းသာ ကွဲပြားခြားနားသည်။ ယင်းကွဲပြားချက်မှလွဲ၍ ကျန်အနေအထားအားလုံးလိုပင် တထေဝနီးနီး တူပေသည်။

---

* သုံးလူလဂူဘုရား၏ ပန္နက်ပုံကြမ်းကို G.H Luce ၏ The Smaller Temples of Pagan (The Fiftieth Anniversary of the Burma Research Society. Vol.2), p. 127 ၌။

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းမြောက်ဝိုင်း ရွှေတံခါးမြို့ပေါက်အနီးမှ တူးဖော်ရရှိထားသော အဆောက်အအုံမူကား ပန္နက်ပုံအရ ဆိုခဲ့ပြီးသော အဆောက်အအုံများနှင့် မတူ၊ တမူကွဲပြားသည်။ ဤအဆောက်အအုံတွင် အပျက်အစီး လွန်စွာများပြားသဖြင့် အောက်ခြေဝိုင်းကိုသာ တွေ့ရပါသည်။ ဤအဆောက်အအုံသည် ပုဂံခေတ်အဆောက်အအုံများကဲ့သို့ ဆောင်မကြီးတွင် ထိပ်၌ ဆင်ဝင်ရှိသည်။ ဆင်ဝင်ဆောင်ကို တစ်ဖြောင့်တည်းဆောက်လုပ်မထား၊ အဆစ်သုံးဆစ်ချိုး၍ ဆောက်လုပ်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဆင်ဝင်ဆောင်၏ အလျားသည် အကြမ်းအားဖြင့် ပေ ၆၀ ခန့်ရှိ၏။ ထိပ်ဝိုင်းအနံသည် ၄၁ ပေ ၇ လက်မခန့် ရှိသည်။

ကြွင်းကျန်ရစ်သော အဆောက်အအုံကို လေ့လာလျှင် အဆောက်အအုံ၏ အခြေပိုင်းကိုတည်ဆောက်ရာတွင် အုတ်ကိုတစ်လွှာချင်းစီကာ အတွင်း၌ ဖို့မြေများသိပ်ထည့်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ အမြင့် ၆-ပေခန့်ရှိလာသောအခါတွင် အောက်ခြေမှာကဲ့သို့ တစ်လွှာချင်းမဆောက်တော့ဘဲ အုတ်နံရံကို ထုနှင့်ထည့်နှင့် နိုင်နိုင်မာမာဆောက်လုပ်လေသည်။ ဤအဆောက်အအုံသည် အုတ်သက်သက်ဖြင့်တည်ဆောက်ထားသော အဆောက်အအုံကား မဟုတ်ပေ။ ထုပ်၊ ဝိုင်း၊ တိုင်စသည်ကို သစ်ဖြင့် တည်ဆောက်ကြောင်းကို အမြောက်အမြား တွေ့ရှိရသော အိမ်ရိုက်သံချောင်းများက သက်သေခံပါသည်။ ဤအဆောက်အအုံကို မိုးရာသီ၌ အုတ်ကြွပ်များကို အသုံးပြု၏။

အထက်ပါ အဆောက်အအုံ ပြိုလဲပျက်စီးသွားသောအခါ ကြွင်းကျန်ရစ်သော အုတ်ခဲပေါ်တွင် အဆောက်အအုံ အသစ်တစ်ခု ထပ်မံတည်ဆောက်လေသည်။ အဆောက်အအုံအသစ်သည် အဟောင်းထက် ငယ်၏။ အုတ်ဖြင့်ဆောက်လုပ်ထား၏။ အရှေ့ဘက်တွင် ဝင်ပေါက်တစ်ပေါက် ဖောက်လုပ်ထား၏။ ကြမ်းပြင်ကို မူကား အောက်ခြေတွင် အုတ်ခဲကျိုးများခဲလျက် အပေါ်တွင် ကျောက်စရစ်ခဲများသိပ်ကာ ပြုလုပ်ထားသည်။ ဒုတိယအဆောက်အအုံ ပျက်စီးယိုယွင်းသွားသောအခါ၌လည်း အဆောက်အအုံ အသစ်တစ်ဆောင် အပေါ်တွင် ထပ်မံဆောက်လုပ်သေးကြောင်းကို ကုန်း၏မြောက်ဘက်ပိုင်းတွင်တွေ့ရသော အုတ်နံရံအကြွင်းအကျန်များကိုထောက်၍ သိရသည်။ သို့သော် ယင်းအဆောက်အအုံ၏ အကျယ်အဝန်း၊ ပုံပန်းသဏ္ဌာန်တို့ကို မခန့်မှန်းသာချေ။

နောက်ဆုံးတူးဖော်ထားသော အဆောက်အအုံမှာ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်း၏ အရှေ့မြောက်ထောင့် ဘုရားမာစေတီ၏ အနောက်တောင်ထောင့်ယွန်းယွန်း ကိုက် ၂၀၀ ခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသည်။ ဤအဆောက်အအုံသည် ရွှေတံခါးမြို့ဝင်ပေါက်အနီးရှိ အဆောက်အအုံကဲ့သို့ပင် ဆောင်မကြီးတွင် ဆင်ဝင်ထုတ်ထားသော အဆောက်အအုံဖြစ်သည်။ ဆင်ဝင်ဆောင်ကို နှစ်ဆစ်ချိုး၍ ဆောက်လုပ်ထားသည်။ ယင်းအဆောက်အအုံသည် အပျက်အစီး လွန်စွာများသည်။ အဆောက်အအုံ၏ အတွင်းပိုင်းတွင် ဖို့မြေများသိပ်ထည့်ထားပြီးလျှင် အုတ်ချပ်များ အပြားလိုက်စီခင်းထားသည်ကို တွေ့ရသည်။

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းရှိ ထူပခေါ် စေတီလုံးများအနက် မသီးကျခေါ် ငွေးပင်တက်ကုန်းရှိ စေတီလုံးသည် အထူးခြားဆုံးဖြစ်သည်။ တောင်တွင်းကြီးမြို့ နယ် ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်း၌ တူးဖော်တွေ့သော အဆောက်အအုံများသည် စတုရန်းအုတ်တံတိုင်းအတွင်း၌ အဏ္ဏခေါ် ထုလုံးခြမ်းသဏ္ဌာန် ဆောက်လုပ်ထားသော အဆောက်အအုံများဖြစ်ကြောင်း ကြွင်းကျန်ရစ်သောပန္နက်ပုံအရ သိရသည်။ မသီးကျခေါ် ငွေးပင်တက်ကုန်း၌ တူးဖော်တွေ့ရှိသော အဆောက်အအုံသည် အထက်ပါ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းရှိ အဆောက်

အအုံအချို့ နှင့် ပန္နက်ပုံအရ နီးစပ်မှုရှိကြောင်းတွေ့ရသည်။* ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်း၌ အထက်ပါ ရွှေးဟောင်း အဆောက်အအုံများ၏ အနီးအပါးတွင် အရိုးအိုးများကို တူးဖော်တွေ့ရှိသည့်နည်းတူ သရေခေတ္တရာရှိ မသီးကျကုန်း အဆောက်အအုံ၌လည်း အရိုးအိုးများကို တူးဖော်တွေ့ရှိသည်။

အထက်ပါ အဆောက်အအုံတို့၏ ရှေ့ပြေးပန္နက်ပုံစံများကို အိန္ဒိယပြည်အရှေ့တောင်ပိုင်း၊ အနှရပြည်နယ်၊ နာဂါရိဇုနကောဏ္ဍမြို့ဟောင်းတွင် တွေ့ရှိနိုင်သည်။** နာဂါရိဇုနကောဏ္ဍမြို့ဟောင်းရှိ ရွှေးဟောင်း ဗုဒ္ဓဘာသာ အဆောက်အအုံများသည် ခရစ် သက္ကရာဇ် ၃ ရာစုနှစ်နှင့် ၄ ရာစုနှစ်အတွင်း ထွန်းကားပေါ်ပေါက်ခဲ့သော အဆောက်အအုံများ ဖြစ်ကြ၏။ ဗိဿနိုးနှင့်သရေခေတ္တရာ နှစ်မြို့စလုံးပင် အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း အနှရပြည်နယ် နာဂါရိဇုနကောဏ္ဍမြို့က ဗုဒ္ဓဝါဒီဗိဿကာတို့၏ လွှမ်းမိုးမှုကို တစ်နည်းမဟုတ်တစ်နည်း ရရှိခံစားခဲ့ကြောင်း သိရပေသည်။

သရေခေတ္တရာရှိ ဂူဘုရားများကို ပုဂံခေတ် ဂူဘုရားများ၏ရှေ့ပြေးဟု ခေါ်ဆိုရပေမည်။ ဘဲဘဲ၊ လေးမျက်နှာ၊ ရဟန္တာဂူ၊ အရှေ့ဗျေးဂူ၊ ဆူးပုပ်ကုန်းအဆောက်အအုံ၊ ဘုရားမာစေတီအနီး၌ တူးဖော်ထားသော အဆောက်အအုံတို့သည် သရေခေတ္တရာခေတ်ဦးပိုင်းတွင် ပါဝင်၍ အနောက်ဗျေးဂူနှင့် ရွှေညောင်ပင်ကုန်းအဆောက်အအုံတို့မှာ နောင်းခေတ်ပိုင်းတွင် ပါဝင်သည်။

သရေခေတ္တရာရှိ ဂူဘုရားများကို ခြုံ၍လေ့လာလျှင် ဖောင်းတွန့်၊ ဖောင်းကွက်၊ ကလပ်ခုံ၊ စလစ်၊ လေသာပေါက်၊ မုတ်ဧယ်၊ တိုင်စီးဖောင်း၊ တံခါးပုံ၊ ပန်းဆွဲစသော အလင်္ကာမှုများ အသုံးပြုထားကြောင်း တွေ့မြင်နိုင်ပေသည်။ ဘဲဘဲ၊ လေးမျက်နှာ၊ အရှေ့ဗျေးဂူ၊ ရဟန္တာဂူစသော ဂူဘုရားများတွင် အရှေ့ဗျေးဂူ အဆောက်အအုံသည် အလင်္ကာသဘောတွင် အကြွယ်ဝဆုံးဖြစ်၏။ မုတ်ဧပေါက်များကို ဖော်ရာတွင် အုတ်ချပ်များကိုထပ်လျက် တိုးစီသောစနစ်ကို ကျင့်သုံးသည်။ သပ်နှင့်တူသော အုတ်များကို အပြားလိုက် ကပ်ကာ မုတ်ပေါက်ဖော်သောစနစ်ကိုလည်း သုံး၏။ နောင်းခေတ်ပိုင်းအဆောက်အအုံတို့တွင် မုတ်ပေါက်နှင့် ဂန္ဓကုဋီ တိုက်ခန်းတို့သာမကတော့ပဲ အတွင်းတိုက်ခန်း၊ ပတ်လည်ကြိတ် လမ်း၊ ဝတ်ပြုရာအဆောင်စသည်တို့လည်း ပါဝင်၍ အဆောင်ဖွဲ့စည်းပုံတွင် တိုးတက်ဆန်းသစ်မှုရှိလာလေသည်။ ရွှေညောင်ပင်ကုန်း အဆောက်အအုံ နှင့် ပုဂံမြို့မင်းနန်းသူအရပ်ရှိ သုံးလှုလစေတီတို့ ပန္နက်ပုံစံဆင်နေကြခြင်းမှာ သရေခေတ္တရာပဿုတို့က ပုဂံ ခေတ်မြန်မာတို့အား ဗိသုကာပညာကို ဖြန့်ဖြူးခဲ့ကြသောကြောင့်ဖြစ်သည်။ သို့မဟုတ် ပုဂံခေတ်မြန်မာတို့က သရေခေတ္တရာပဿုတို့ထံမှ ဗိသုကာပညာအမွေအနှစ်ကို ဆက်ခံရရှိခဲ့သောကြောင့် ဖြစ်သည်ဟု ယုံကြည်ရန် ရှိပါသည်။

ရွှေးဟောင်းကမ္ဘည်းစာများ

သရေခေတ္တရာ၌ တွေ့ရသော ရွှေးဟောင်းကမ္ဘည်းစာများကို ပိဋကတ်စာပေနှင့် ပဿုစာပေဟူ၍ နှစ်မျိုးနှစ်စား ခွဲခြားနိုင်သည်။ ပိဋကတ်စာပေဆိုသည်မှာ မြတ်စွာဘုရားဟောကြားတော်မူခဲ့သော သုတ္တ၊ ဝိနယ၊ အဘိဓမ္မာစသော ပိဋကတ်သုံးပုံမှ ကောက်နုတ်ချက်များပင် ဖြစ်သည်။ ပဿုစာပေဆိုသည်မှာ ပဿုတို့ဘာသာ စကားဖြင့် ရေးထိုးထားသောစာပေ ဖြစ်သည်။

---

* မသီးကျကုန်း အဆောက်အအုံပန္နက်ပုံစံသည် ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်းရှိ အမှတ် ၁၄နှင့် ၁၈ ဟု အမည်ပေးထားသော အဆောက်အအုံများ၏ ပန္နက်ပုံများနှင့် နီးစပ်သည်။ အောင်သော် (၁၉၆၆)၊ စာမျက်နှာ ၂၇၇ လည်း ရှု။

** Sarkar (1960), Pl. XXVI,XLIV, fig. 586.

မြန်မာပြည်၌ရှေးအကျဆုံး ပိဋကတ်တော်ကောက်နုတ်ချက်များကို သရေခေတ္တရာနယ်မြေမှရပါသည်။ တွေ့ရသမျှ ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက် ကမ္ပည်းစာများအနက် ရှေးအကျဆုံးကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၆-၂၇ ခုနှစ်အတွင်း ခင်ဘကုန်းကိုတူးဖော်ရာတွင် တွေ့ရှိခဲ့ပါသည်။ တွေ့ရှိသော ရွှေပေလွှာ အချပ်နှစ်ဆယ်၌ " သိဒ္ဓမ်။ အဝိဇ္ဇာပစ္စယာသခံရာ " အစချီ၍ အဘိဓမ္မာနှင့် ဝိနယပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို ရေးထိုးထားသည်။ အက္ခရာပုံပန်း အသွင်အားဖြင့် အိန္ဒိယပြည် တောင်ပိုင်း၊ ရှေးဟောင်းတေလဂူကနဦ အက္ခရာများနှင့်တူညီသည်။* ခေတ်အားဖြင့် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၄ ရာစုနှစ်နှင့် ၅ ရာစုနှစ်အတွင်းဟု ခန့်မှန်းသတ်မှတ်နိုင်ပါသည်။**

ထိုရွှေပေလွှာအချပ် ၂၀ ထက် ခေတ်အားဖြင့် အနည်းငယ်နောက်ကျသော ပိဋကတ်တော်ကောက်နုတ်ချက်များ ရေးထိုးထားသည့် ရှေးဟောင်းပစ္စည်းတို့မှာ ခင်ဘကုန်းမှပင် တူးဖော်တွေ့ရှိသော ဗောဓိပလ္လင်သဏ္ဌာန်ရှိသည့် ငွေခေါင်းပွကြုတ်အပိုင်းပင် ဖြစ်သည်။ ယင်းကြုတ်အဖုံး၏ နှုတ်ခမ်းပတ်လည်တွင် ဤကမ္ဘာဝယ် ပွင့်တော်မူပြီးကုန်သော ဘုရားလေးဆူ၏ ဘွဲ့တော်များနှင့်တကွ ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ရှေးဟောင်းအက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးထားသည်။***

ထို့နောက် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၈၉၇ ခုနှစ်တွင် မှော်ဇာမြို့အပိုင် လယ်ပေါ်ရွာအနီး မောင်ကန်ကုန်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိသော ရွှေပေလွှာ နှစ်ချပ်ကို လေ့လာသင့်ပါသည်။ ထိုရွှေပေလွှာ နှစ်ချပ်တွင် " ယေဓမ္မာ ဟေတုပ္ပဘဝါ " အစချီသော ပိဋကတ်တော်ကောက်နုတ်ချက်များကို ရေးထိုးထားပါသည်။ ရေးထိုးထားသော အက္ခရာမှာလည်း အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ရှေးဟောင်းအက္ခရာပင် ဖြစ်သည်။ †

အထက်ပါရွှေပေလွှာများအပြင် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၈ ခုတွင် ကျွန်းတောစုရွာသား မောင်ကျော်ငြိမ်းဆိုသူ တွေ့ရှိသော ရွှေပေလွှာတစ်ချပ်ရှိသေးသည်။ ယင်းရွှေပေလွှာသည် ညာဖက်အစွန်း ပျောက်ဆုံးနေသည့် ပြင်အပိုင်းပိုင်းကျိုးပြတ်နေသည်။ အက္ခရာပုံပန်းမှာလည်း လှပသေသပ်ခြင်းမရှိ။ "ဣတိပိသောဘဂဝါ" အစချီသော ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို ရေးထိုးထားသည်။ ††

ပိဋကတ်တော်ကောက်နုတ်ချက်များကို ကျောက်ပြားများပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသည်ကိုလည်း တွေ့ရတတ်ပါသည်။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၁၁ ခု၊ ဇန်နဝါရီလအတွင်း ဘောဘောကြီးစေတီအောက်ခြေမှ ရှေးဟောင်းကမ္ပည်းစာများ ရေးထိုးထားသော ကျောက်ပြားအပဲ့နှစ်ချပ် ရပါသည်။††† နောင်နှစ်တွင်လည်း ထိုစေတီကြီးမှပင် ကျောက်ပြားအပဲ့ တစ်ခုကို ထပ်မံရပါသည်။ †* ယင်းကျောက်ပြားသုံးခုကို ဆက်စပ်

---

* A S I (1926-27), pp, 179-180, A S B (1938-39), pp, 12-22,Pl. IV, V & VI.

** မြ (ကျမ်းကိုး ၂) စာမျက်နှာ ၉၊၁၆ ရှု။

*** ASI (1926-27), p. 175, Pl. XXXVIII c.

† Tun Nyein (1898-99),pp. 101-102 ; Finot (1912), pp. 121-136 ယင်းရွှေပေလွှာမှ ပျူ၊ ပါဠိစာများကို အဘိဓာန်ကျမ်းပြုဆရာ ဦးထွန်းငြိမ်းက ရှေးဦးစွာ ဖတ်ရှုခဲ့သည်။ ထို့နောက် ပြင်သစ်ကျောက်စာပါရဂူ ဒေါက်တာဖီးနိုးက ထပ်မံဖတ်ရှုသည်။

†† ASI (1928-29), pp. 108-109, Pl. L1 2.

††† ibid (1910-11), p. 89.

†* ibid (1911-12), pp. 141-142, Pl. LXVIII

လိုက်သောအခါ အတော်ပြည့်စုံစွာ ဖတ်ရှုနိုင်သော ကျောက်ပြား ဖြစ်လာပါသည်။ ထိုကျောက်ပြားတွင် " .....နာသိဖုသိတတ္တံ " အစချီသော ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို တွေ့မြင်ဖတ်ရှုရပါသည်။ အက္ခရာပုံပန်းမှာ အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ကဒမ္ဗအက္ခရာနှင့်တူသည်။*

ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၆၅ ခုနှစ်တွင် ရွှေတံခါးမြို့ပေါက် အဝင်ဝမှ တူးဖော်ရရှိသော ကျောက်ပြားပေါ်ရှိလည်း ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များ ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရသေးသည်။ ယင်းကျောက်ပြားသည် မီးဘေးနှစ်ကြိမ် အသင့်ခံရသဖြင့် ကျောက်သားများ ပျက်စီးလျက်ရှိသည်။ ထင်ရှားစွာဖတ်ရှုရသမျှမူ " ပထဝိပွဘာသော " အစချီလျက် မောရသုတ်နှင့် မဂံလသုတ်ပါဠိဂါထာများကို ရေးထိုးထားကြောင်း တွေ့ရသည်။

သရေခေတ္တရာမြို့ရိုး အရှေ့မြောက်ထောင့်ရှိ တွင်းပြဲမြို့ပေါက် အနီးမှလည်း ကျောက်စာတိုင် အကျိုးတစ်တိုင်ရဖူးသည်။ ယင်းကျောက်ပြားပေါ်တွင် အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ရှေးဟောင်းအက္ခရာဖြင့် " ..... (ဣ) ဓေါ ဟုရဝါသဂ္ဂေသု " စသည်ဖြင့် ရတနသုတ်တော်ကို ရေးထိုးထားကြောင်း တွေ့ရသည်။ "

သရေခေတ္တရာခေတ် ပျူတိုသည် ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို အခြားဝတ္ထုပစ္စည်းများပေါ်တွင်လည်း ရေးထိုးထားကြသည်ကို တွေ့ရတတ်သည်။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၈ ခုနှစ်တွင် သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းအတွင်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိရသော မဏိတော်ကျိုးဆင်းတုတော်တစ်ဆူ၏ ပလ္လင်ပေါ်၌ " ယေဓမ္မာ " ဂါထာတော် တစ်စိတ်တစ်ဒေသကို ရေးထိုးထားလေသည်။ ရေးထိုးထားသော အက္ခရာပုံပန်းမှာ ဂုပ္တ အက္ခရာနှင့် ဆင်သည်။ ရေးထိုးထားသော အက္ခရာများအနက် ဟ အက္ခရာ၏ ပုံပန်းအနေအထားထူးခြားချက်မှာ အောက်ခြေရှိ ခိုက်သဖွယ်အကောက်ကလေးသည် လက်ဝဲဖက်သို့လှည့်နေသောကြောင့် ဗြဟ္မီ အက္ခရာ လ နှင့် ဆင်တူခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ဤကဲ့သို့သော အက္ခရာပုံစံများကို ရခိုင်တိုင်း ဝေသာလီမြို့ဟောင်းတွင်ရှိသော ကျောက်စေတီဃ်၏အောက်ခြေမှကမ္ဘည်းစာတန်းတွင်လည်းကောင်း၊ ကျောက်တော်မြို့အနီး တောင်တန်းပေါ်၌တည်ထားသော စေတီတော်တစ်ဆူအတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်တစ်ဆူ၏ စမ္မာခဏ်တွင် ရေးထိုးထားသော ကမ္ဘည်းစာတန်းတွင်လည်းကောင်း တွေ့မြင်လေ့လာနိုင်ပါသည်။** ဤနေရာတွင် ကြေးညှပ်မှတ်သားရန် အချက်တစ်ချက်မှာ ကျောက်တော်မြို့အနီး စေတီတော်အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်၏ စမ္မာခဏ်တွင် ရေးထိုးထားသော ကမ္ဘည်းစာတန်းကို ယခုအခါတွင် အဂံတေများ ဖုံးအုပ်သွားသောကြောင့် မတွေ့မြင်နိုင်တော့ကြောင်းဟူသော အချက်ပင်ဖြစ်သည်။ သို့သော် ယင်းကမ္ဘည်းစာတန်းကို ဒေါက်တာ ဖို ချာ မာ ရေးသားပြုစုခဲ့သော ရခိုင်အမည်ရှိသည့် စာအုပ်တွင် တွေ့မြင်နိုင်ပါသေးသည်။*** ယင်း မဏိတော်ကျိုးဆင်းတုတော်၏ ပလ္လင်တွင် ရေးထိုးထားသော ဂါထာတော်သည် ပါဠိဘာသာဖြင့် ရေးထိုးသည်မဟုတ်ဘဲ သက္ကရဘာသာဖြင့် ရေးထိုးထားကြောင်း တွေ့ရသည်။

အလားတူ ဆင်းတုတော်တစ်ဆူကို မြင်ဗာဟုစေတီတော် ဌာပနာတိုက်အတွင်း၌ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၃၄ ခုနှစ်တွင် တွေ့ရှိရဖူးသည်။ ယင်းဆင်းတုတော်၏ပလ္လင်၌ မြောက်ပိုင်း ဂုပ္တ အက္ခရာဖြင့် " ယေဓမ္မာ ဟေတု " ဟု ဂါထာတော်၏အစပိုင်းကို ရေးထိုးထားကြောင်း တွေ့ရပါသည်။****

---

* ibid. (1910-11), p.89.

** ibid (1928-29), p.108, Pl.LI b.

*** Forchammer, Pl. VII, 14.

**** ASI (1934-35), p,47. PL XXII i.

သရေခေတ္တရာတွင် တွေ့ရှိရသော အုတ်ခွက်ဆင်းတုများ၏ ကျောဖက်တွင်လည်း ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို မကြာမကြာ ဖတ်ရှုရသည်။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၂၈ - ၂၉ ခုနှစ်အတွင်း ပျိုးခင်းကြီးကုန်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိသော အုတ်ခွက်ဆင်းတုတော်တစ်ဆူ၏ ကျောဖက်တွင် " ကုသလာ (ဓမ္မာ အကု) သလာဓမ္မာ " စသော ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို ရေးထိုးထားသည်။* ယင်းကုန်းမှပင်ရသော အခြားအုတ်ခွက် ဆင်းတုတော် တစ်ဆူ၏ ကျောဖက်တွင်မူ " (အဓိ) ပဋိပစ္စယော အနန္တရပစ္စယော " ဟု ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရသည်။**

ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို အုတ်ခွက်ဆင်းတုများ၏ မျက်နှာဖက်တွင်လည်း ဖတ်ရှုနိုင်သည်။ မျက်နှာဖက်တွင်ပါရှိသော ပိဋကတ်တော်ကောက်နုတ်ချက်များမှာ လက်ဖြင့်ရေးထိုးထားသည် မဟုတ်ပေ။ ညှပ်ပုံတွင် တစ်ပါတည်း ရေးထိုးထားပြီးဖြစ်၏။ အတွေ့မြင်ရဆုံးသော ပိဋကတ်တော်ကောက်နုတ်ချက်မှာ " ယေဓမ္မာ " ဂါထာတော်ပင် ဖြစ်သည်။ ဤဂါထာတော်ကို ရှေးဟောင်း ဒေဝနာဂရီအက္ခရာဖြင့် ပုံနှိပ်လေ့ရှိကြ၏။ အချို့ အုတ်ခွက်ဆင်းတုများတွင် တွေ့မြင်ဖတ်ရှုရသော " ယေဓမ္မာ " ဂါထာတော်သည် ပါဠိသက္ကဋနှစ်ဘာသာ ရောပြွမ်းနေသည်ကိုလည်း သတိထားနိုင်သည်။

ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၆၆-ခုနှစ်တွင် ရွှေတံခါးမြို့ဝင်ပေါက်အနီး မှော်ဇာ အမှတ် သုံးကုန်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိရသော အုတ်ခွက်ဆင်းတုတစ်ဆူ၏ မျက်နှာဘက်တွင် " သခံါရာပစ္စယာဝိညာဏံ " အစရှိသော ပဋိစသမုပ္ပါဒ် ပါဠိတော် ကောက်နုတ်ချက်ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ထို့ကြောင့် အုတ်ခွက်ဆင်းတုများ၏ မျက်နှာဘက်တွင် " ယေဓမ္မာ " ဂါထာတော်ကို့သာ တွေ့နိုင်သည်မဟုတ်ဟု မှတ်သားရပါသည်။

သရေခေတ္တရာတွင်တွေ့ရသော ပိဋကတ်တော်ကောက်နုတ်ချက်များကို ချုံ၍လေ့လာလျှင် သုတ္တပိဋက၊ ဝိနယပိဋက၊ အဘိဓမ္မပိဋကစသော ပိဋကတ်သုံးပုံစလုံးမှပင် ပါဝင်ကြောင်း တွေ့မြင်နိုင်သည်။

သရေခေတ္တရာတွင် အသုံးပြုခဲ့သော ပျူအက္ခရာသည် ဗြဟ္မီအက္ခရာမှ ရွှေ့လျောဆင်းသက်လာသော အက္ခရာဖြစ်၏။ ပျူတို့အသုံးပြုခဲ့သော အက္ခရာများသည် အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ရှေးဟောင်းအက္ခရာများဖြစ်သဖြင့် ပျူတို့သည် အက္ခရာနှင့်တကွ စာရေးခြင်းအတတ်ပညာကို အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်းနှင့် ကူးလူးဆက်ဆံရာမှရခဲ့သည် ဟု ယုံကြည်ရပါသည်။ သရေခေတ္တရာတွင်တွေ့ရသမျှ ပျူစာများအနက် ရှေးအကျဆုံးစာကို ခင်ဘကုန်းမှရသော ငွေဗောဓိပလ္လင်ပိုင်းအောက်ခြေတွင် တွေ့မြင်နိုင်သည်။ ယင်းအက္ခရာသည် ခရစ်သက္ကရာစ် ၅ရာစုနှစ်ကအက္ခရာဖြစ်သဖြင့် ပျူတို့သည် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၅ရာစုနှစ်တွင် စာပေအရေးအသားကို ပိုင်ဆိုင်နေပြီဖြစ် ကြောင်း ခိုင်ခိုင်မာမာ သိရပါသည်။***

ခင်ဘကုန်း ငွေဗောဓိပလ္လင်ပိုင်းအခြေပတ်လည်ရှိ စာသည် ပျူစာသက်သက်ဖြစ်၏။ ပျူဘာသာစာပေသည် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၁ ရာစုနောက်ပိုင်းမှစ၍ တိမ်မြုပ်ပျောက်ကွယ်ခဲ့သော ဘာသာစာပေဖြစ်၍ ငွေဗောဓိပလ္လင်ပိုင်းအခြေက စာကို တိတိကျကျ စိတ်ကျေနပ်ဖွယ်ဖြစ်အောင် ပြန်ဆိုနိုင်ရန်များစွာ ကြိုးပမ်းရဦးမည် ဖြစ်ပေသည်။ သို့သော် ယင်းကမ္ပည်းစာတွင် ကောင်းမှုရှင်နှစ်ဦး၏ ဘွဲ့အမည်များကို သတိပြုမှတ်သားရန်ရှိပါသည်။ ထိုဘွဲ့မည်များမှာ " စြိပြဘုဝါမ " " နှ " နှင့် " စြိပြဘုဒေဝိ " တို့ ဖြစ်ကြသည်။ ယင်းအလှူရှင်နှစ်ဦးသည်ကားသရေခေတ္တရာပြည်ကြီး၏ အချုပ်အချာမင်းနှင့်မိဖုရားတို့ ဖြစ်ဟန်ရှိသည်။ မင်း၏

---

* ASI (1928-29), p. 107. PL LII b.

** ibid, (1928-29), p. 107.

*** မြ (ကျမ်းကိုး ၂)၊ စာမျက်နှာ ၁၆။

ဓာတ်ပုံ ၆။ ။ ဝင်းကုန်းရှေးသော ဓွေဇောဓိပလွှင်ကြုတ်အစုံး၏ နှုတ်ဆေးတက်လည်ရှိ ကမ္ဘည်းစာများ။

ဘွဲ့တော်နောက်ပိုင်းဖြစ်သော "ဝါဓိန သည် စိတ်ဝင်စားဖွယ်ရာ ဖြစ်၏။ အိန္ဒိယပြည် တောင်ပိုင်းတွင် အုပ်စိုးသွားသော မင်း၏ဘွဲ့တော်၌ "ဝရ်မန် "နှင့်ဆုံးသောဘွဲ့များကို တွေ့ရတတ်သည်။ သို့သော် မြန်မာရာဇဝင်ကျမ်းများ၌ "ဝရ်မန် "နှင့်ဆုံးသော သရေခေတ္တရာမင်းများ၏ ဘွဲ့တော်ကို လုံးဝမတွေ့ရပေ။*

အခြားပဏ္ဏကမွဉ်းစာပါသော ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများမှာ ၁၉၁၁-၁၂ခုနှစ်အတွင်း ဘုရားကြီးစေတီ၏ တောင်ဘက် ကိုက် ၂၀၀ ခန့်အကွာတွင် တူးဖော်တွေ့ရှိရသော ကျောက်အရိုးအိုးကြီးများပင် ဖြစ်သည်။** ယင်းအရိုးအိုးရှိ ကမွဉ်းစာများကို ဒေါက်တာစီအိုဗလက်ဒင်သည် အပတ်တကုတ် ကြိုးစားဖတ်ရှုခဲ့ရပါသည်။ အဆိုပါပညာရှင်၏ လေ့လာဖတ်ရှုချက်မှာ အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်၏။+

၃၅ ခုနှစ်တွင်၊ သူရိယဝိကြမမင်း၏၊ ဆွေမျိုးတော်များ။ ကွယ်လွန်သည်။
၅၀ ပြည့်နှစ် ၅ လတွင်၊ သူရိယဝိကြမမင်း၊
နတ်ရွာစံသည်၊ သက်တော် ၆၄ နှစ်။
၅၇ ခုနှစ်၊ ၂ လ ၂၄ ရက်နေ့တွင်၊ ဟရိဝိကြမမင်း၊ နတ်ရွာစံသည်၊
သက်တော်၊ ၄၁ နှစ်၊ ၇ လနှင့် ၉ ရက်။
၈၀ပြည့်နှစ်၊ ၂လ၊ ၄ ရက်နေ့တွင် သီဟဝိကြမမင်း၊ နတ်ရွာစံသည်၊
သက်တော်၊ ၄၄ နှစ်၊ ၉ လနှင့်အရက် ၂၀။

အထက်ပါ အရိုးအိုးကြီးလေးလုံးအနက် အမှတ်စဉ်တစ်ဖြစ်သောအရိုးအိုးရှိ ကမွဉ်းစာကို "သူရိယဝိကြမမင်း၏ဆွေတော်မျိုးတော်များ" ဟု ဒေါက်တာဗလက်ဒင်ကဖတ်ရှုခဲ့သော်လည်း "မိဖုရား" ဟု အနက်ရသော ပဏ္ဏဝေါဟာရ "ဥဝေါ" ကို တွေ့မြင်နိုင်ပါသေးသည်။ ယင်းအရိုးအိုးနှင့်ပတ်သက်သော ထူးခြားချက်တစ်ရပ်လည်းရှိသည်။ ထိုအချက်မှာ ယင်းအရိုးအိုး၏အောက်ခြေဘက်တွင် ပဏ္ဏစာများရေးထိုးပါရှိခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ ယင်းကမွဉ်းစာများကို မူလက အလွန်ထူထည်ကြီးမားသော ကျောက်တုံးတွင် ရေးထိုးထားခဲ့လေသည်။ ထိုနောက် ယင်းကျောက်တုံးကြီးကို အရိုးအိုးထွင်းရာတွင် ကမွဉ်းစာများကို အရိုးအိုး၏အောက်ပိုင်း၌ထား၍ လိုက်သည်။ ထိုကြောင့် ကမွဉ်းစာကြောင်းများသည် မပြည့်မစုံဖြစ်နေခြင်းဖြစ်သည်။ နှုတ်ခမ်းသားတစ်လျှောက်တွင်လည်း ကျောက်သားကို ဆစ်ရာတွင် ပါမသွားပဲ ကြွင်းကျန်ရစ်သောစာလုံးအပိုင်းအပြတ်များကို တွေ့ရသည်။ ယင်းကမွဉ်းစာကြောင်းများမှာ အရေအတွက်အားဖြင့် ခုနစ်ကြောင်းရှိသည်။

---

* ASI (1926 - 27), P 176 , pl. XXVIII C.

** ibid (1911-12), P. 147, PI. LXIX.

\+ Ep. Ind. XII, pp. 127-132.

အငြိမ်းစားကျောက်စာဝန် သီရိပျံချီ ဦးမြသည် ယင်းပဏ္ဏအရိုးအိုးများရှိ ကမွဉ်းစာများကို လေ့လာဆန်းစစ်ပြီးလျှင် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၇ ရာစုနှင့် ၈ ရာစုအတွင်းဟု ခေတ်ကို သတ်မှတ်ခဲ့သည်။

ယင်းပဏ္ဏအရိုးအိုးများရှိကမွဉ်းစာများကို ရှေးဦးဖတ်ရှုသူ ဒေါက်တာဗလက်ဒင်သည် သူရိယဝိကြမမင်း၏ ဆွေတော်မျိုးတော်များ၊ ကွယ်လွန်သောနှစ်ကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၆၇၃၊ သူရိယဝိကြမမင်း နတ်ရွာစံသောနှစ်ကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၆၈၈၊ ဟရိဝိကြမမင်း နတ်ရွာစံသောနှစ်ကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၆၉၅၊ သီဟဝိကြမမင်းနတ်ရွာစံသောနှစ်ကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ၇၀၈ စသည်ဖြင့် မြန်မာသက္ကရာဇ်ကို အခြေခံကာ ပြောင်းလဲပေးခဲ့သည်။ ပြောင်းလဲပုံမှာ အောက်ပါအတိုင်း ဖြစ်သည်။ သကနှစ်သည် ခရစ်နှစ်ထက် ၇၈၃ ငယ်၏။ သို့ဖြစ်၍ သကနှစ်ကို ခရစ်နှစ်သို့ ပြောင်းလဲလိုလျှင် ၇၈၃ ထပ်ပေါင်းရသည်။ သကနှစ်ကို ရှာရန်မှာ ခရာက်ဆဲ ကောဇာနှစ်ကို ဖြိုထားသော ဆေးပန္နကိန်း ၅၆၀ ကို ထပ်ပေါင်းရသည်။ ဒေါက်တာဗလက်ဒင်သည် ပဏ္ဏအရိုးအိုးများရှိ ဂဏန်းအမှတ်အသားများကို ကောဇာနှစ်ဖြစ်သည်ဟုကား မဆိုခဲ့ပေ။ သို့သော် အဆင်ပြေမှုအတွက် (၅၆၀ + ၇၈ = ၆၃၈) ကိုယူကာ ပဏ္ဏအရိုးအိုးများရှိ ခုနှစ်များကိုပေါင်း၍ ခရစ်သက္ကရာဇ်များသို့ ပြောင်းပေးခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။

ကျောက်အိုးများ၏ပတ်လည်တွင်သော ကမ္ဘည်းစာများကို တွေ့မြင်လေ့လာနိုင်သည် မဟုတ်သေး။ မြေအရိုးအိုးတစ်လုံး၏ ပတ်လည်တွင်လည်း ပျူကမ္ဘည်းစာများ ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့နိုင်သည်။ မြေအရိုးအိုးသည် အမြင့် ၁ ပေ ၆ လက်မခန့်၊ လုံးပတ် ၃ ပေ ၁၀ လက်မခန့်ရှိ၏။ ယင်းမြေအရိုးအိုးကို မော်ဇာမြို့ သီရိခေတ္တရာပြတိုက်၌ ပြသထားသည်။

အခြား အရေးပါအရာရောက်သော ပျူစာပါသည့် ရွှေဟောင်းပစ္စည်း တစ်ခုမှာ ကန်ဝက်ခေါင်ကုန်းတွင် တူးဖော်တွေ့ရှိသော မဏိတောင်ကျိုး ကျောက်ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူ ဖြစ်သည်။ ယင်းရုပ်ပွားတော်၏ ပလ္လင်ပတ်လည် မျက်နှာလေးဖက်စလုံး၌ ပျူစာနှင့်သက္ကဋစာတို့ကို ရောစပ်လျက် ရေးထိုးထား၏။ ဆင်းတုတော်သည် စျာနမုဒြာဟန်ဖြင့် ထက်ဝယ်ဖွဲ့ခွေ နေတော်မူဟန် ဖြစ်သည်။ ပလ္လင်၌ ရေးထိုးထားသော သက္ကဋစာပိုဒ်များသည် အများအားဖြင့် စာလုံးနှစ်လုံးသာပါသော စာပိုဒ်တိုတိုတောင်းတောင်းများ ဖြစ်ကြသည်။ ရေးထိုးထားသော အက္ခရာသည် အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်းအက္ခရာ ဖြစ်သော်လည်း သက္ကဋစာပိုဒ်က အချို့စာလုံးများမှာ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၃နှစ်-၅နှစ် ရာစုနှစ် ဂုပ္တ အက္ခရာများနှင့် ဆက်နွယ်နေကြောင်း သိရပါသည်။ *

ယင်းဆင်းတုတော် ပလ္လင်ပတ်လည်တွင် ရေးထိုးထားသောအမ္ဘည်းစာကို အိန္ဒိယနိုင်ငံ ကမ္ဘည်းကျောက်စာဝန် **မစ္စတာ ကေ၊ အင်၊ ဒင်ကရ်စ်**[၄] က ဖတ်ရှုပါသည်။ ယင်းဖတ်ရှုချက်မှာ ဇယစန္ဒြဝရ်မန် မင်းသားက ဆင်းတုတော်ကို ထုလုပ်စေသည့် အကြောင်းကို မှတ်တမ်းတင်ထားခြင်းဟု ဆိုပါသည်။ ထိုကမ္ဘည်းစာတွင် ဇယစန္ဒြဝရ်မန်နှင့် ဟရိဝိကြ မင်းသား ညီနောင်တို့သည် တစ်နေ့တည်းမှာပင် မြို့တော်နှစ်မြို့ကို တည်ထောင်ကြောင်း၊ မင်းသားညီနောင်နှစ်ပါးတို့သည် ဂုဟဒီပဆရာတော်၏ အဆုံးအမ ဩဝါဒကိုခံယူကာ ချစ်ခင်ရင်းနှီးစွာနေထိုင်ကြောင်း စသည်ဖြင့်ပါရှိသည်ဟု ဆိုပါသည်။**

လုံးဝမဖတ်ရှု မလေ့လာရသေးသော ပျူကျောက်စာတစ်ချပ်မှာ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၉၃၄ ခုနှစ်အတွင်းက ဘောဘောကြီးစေတီ၏ စေတီပျက် သုံးဆူအနက် တစ်ဆူအတွင်းမှ ရရှိသော ကျောက်ချပ်ပင် ဖြစ်သည်။ ယင်းကျောက်စာ၏ထိပ်ပိုင်း သင်ပုန်းခေါင်းတွင် မုတ်ငယ်ကလေး ထွင်းလုပ်ထား၏။ မုတ်ငယ်အတွင်း၌ မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် စျာနမုဒြာဟန်ဖြင့် တင်ပျဉ်ခွေစံပယ်နေသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်အား သာဝကာနှစ်ပါးက ရှိခိုးလျက် ခြံရံနေသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်နှင့် သာဝကာနှစ်ပါး၏ မျက်လုံးတော်များနေရာတွင် ရွှေးအခါက ကျောက် မျက်ရတနာများ မြှုပ်နှံထားဟန် ရှိသည်။ ယခုအခါတွင်မူ ကားမျက်အိမ်ကွင် ပလာဖြစ်လျက် ရှိသည်။ ဤကျောက်ပြားတွင် ရေးထိုးပါရှိသော ဘာသာမှာ အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ရွှေဟောင်းအက္ခရာဖြင့် ရေးသားထားသော ပျူဘာသာနှင့် သက္ကဋဘာသာတို့ ဖြစ်ကြသည်။ စာကြောင်းတစ်ကြောင်းတည်းမှာပင် ပျူနှင့်သက္ကဋတွဲလျက် ရေးထိုးထား၏။ ***

သက္ကဋသက်သက်ဖြင့် ရေးထိုးထားသော ကမ္ဘည်းစာကို မော်ဇာမြို့ ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်း အနောက်မြောက်ထောင့်မှရသော အုတ်ပြားပေါ်တွင် တွေ့မြင်ဖတ်ရှုရသည်။ ယင်းအုတ်ပြားသည် အလျား ၁၃ လက်မ၊ အနံ ၇ လက်မ၊ ထူ ၄ လက်မရှိသော အုတ်ခဲကျိုးဖြစ်၏။ ထိုအုတ်ခဲကျိုးပေါ်တွင် အိန္ဒိယပြည်မြောက်ပိုင်း အက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးထားသော သက္ကဋစာကြောင်း သုံးကြောင်းတွေ့ရသည်။ စာကြောင်းများ

---

* *ASI* (1927 - 28), p,129, Pl. LIV h.

၄ Dikshit, K.N. * Luce (*1960*), *p, 311.*

** Luce (1960), p 311

*** ASI (1934— 35), *pp, 45 - 46*, Pl. XXII a.

မှာ များစွာပျက်စီးနေ၏။ ပထမစာကြောင်း အလယ်လောက်တွင် " **အနုရာခ** " ဟူ၍လည်းကောင်း၊ ဒုတိယစာကြောင်းအလယ်တွင် " **စတု** " ဟူ၍လည်းကောင်း၊ တတိယစာကြောင်းအဆုံးနားတွင် " **မာန်** " ဟူ၍လည်းကောင်း ဖတ်ရှုရပါသည်။ ယင်းအုတ်ခဲရှိစာသည် ရခိုင်တိုင်း ဝေသာလီမြို့ဟောင်း ဝန္တိတောင်မှရသော ကြေးခေါင်းလောင်းစာနှင့် တစ်ခေတ်တည်းဖြစ်၍ ခရစ်သက္ကရာဇ် ခြောက်ရာစုနှစ် အရေးအသားဖြစ်သည်ဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။*

သရေခေတ္တရာ၌ နောက်ဆုံးတွေ့ရှိသော ကျောက်စာတိုင်မှာ ၁၉၆၆ ခု ဖေဖော်ဝါရီလအတွင်း မှော်ဇာမြို့ မင်းတဲကုန်းတွင် တူးဖော်တွေ့ရှိသော ရှစ်မြောင့်ကျောက်စာတိုင်ဖြစ်၏။ ယင်းကျောက်စာတိုင်သည် ရှစ်မျက်နှာရှိသည်အနက် ငါးမျက်နှာတွင် ကမ္ပည်းစာများ တစ်ဆက်တည်း ရေးထိုးထားသည်။ ထိုကမ္ပည်းစာများသည် ပျူဘာသာသက်သက်ဖြစ်မည်ဟု မှန်းဆရပါသည်။ စာကြောင်းရေ ၂၄ ကြောင်းပါရှိသည့်အနက် အထက်ပိုင်းရှိ အက္ခရာစာလုံးများသည် မှေးမှိန်ပျက်စီးပြုန်းတီးနေပြီဖြစ်သဖြင့် အောက်ခြေရှိ အချို့အက္ခရာစာလုံးများကို ဖတ်ရှုနိုင်ပါတော့သည်။

ရာသီဥတုဇဏ်ကြောင့် မှေးမှိန်ပျက်စီးသွားသဖြင့် လုံးဝ ဖတ်ရှု၍ မရတော့သော အက္ခရာများမှာ ဘဲဘဲဂူဘုရားအတွင်း ကျောက်ရုပ်ကြွအောက်ခြေရှိ စာကြောင်း၊ မှော်ဇာမြို့ သီရိခေတ္တရာပြတိုက်ရှိ ကျောက်ပလ္လင်ရှိ စာကြောင်းများ၊ ကျောက်ကာသိမ်အတွင်း ကျောက်ချပ်ကြီးပေါ်ရှိ စာကြောင်းတို့ ဖြစ်ကြပါသည်။**

ပျူစာပေများကို တွေ့မြင်ဖတ်ရှုနိုင်သော အခြားနေရာမှာ သရေခေတ္တရာ အုတ်ခွက်များ၏ ကြောဖက်ပင်ဖြစ်ပါသည်။ ယင်းပျူစာများမှာ ဝါကျတိုကလေးများဖြစ်သော်လည်း လုံးစေ့ပါဒ်စေ့ နားလည်ရန် မလွယ်ကူသေးပါ။ သို့သော် မွန်မြန်မာ လက်ရေးစာပါ အုတ်ခွက်ဆင်းတုများကဲ့သို့ပင် အလှူရှင်၏ ကုသိုလ်ကောင်းမှုကို မှတ်တမ်းတင်ထားခြင်းပင် ဖြစ်တန်ရာပါသည်။ သရေခေတ္တရာတွင် တွေ့ရသော အုတ်ခွက်တစ်ဆူ၏ကြောဖက်၌ -

" . ဖ = ကြဥ
. သြိဖ = ဆော
. ယံကြ ဟုဒြမြဥဖု
. ဗံ = သွသ့တွ်ကို = "

ဟု ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။*** အထက်ပါ အက္ခရာတို့မှာ မူရင်းပျူဘာသာမှ မြန်မာဘာသာသို့ အက္ခရာဖလှယ်ထားခြင်းဖြစ်ပါသည်။ ၁၉၂၈ ခုနှစ်အတွင်း ပျိုးခင်းကြီးကုန်းမှရသော အုတ်ခွက်တစ်ဆူ၏ ကြောဖက်တွင် တွေ့ရှိရသည့် ပျူစာကို မြန်မာအက္ခရာဖြင့် ဖလှယ်လျှင် အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်ပါသည်။ ****

" ဗံးရ = ဗံးဒံးဗုည
ဗိး စိယံ ? "

---

* ရှေးဟောင်းနှစ်ချုပ် (၁၉၅၉-၆၀)၊ စာမျက်နှာ ၂၂၊ ပုံ ၁၁။

** ASI (1909 - 10) , p. 120, Pi, L 2.

*** မြ (၁၉၆၁) ဒုတိယတွဲ၊ စာမျက်နှာ ၃၁၊ ပုံ ၆၀။

**** ယင်း စာမျက်နှာ ၃၁၊ ပုံ ၆၁ က။

ခဘက်ပုံ ၈။ ဘုရားကြီးစေတီအနီးမှရသောပျူကျောက်အရိုးအိုးမတ်လည်ရှိကမ္မည်းစာ။

အထက်ပါပျူစာတွင် " ဗံး၊ ဓိး၊ ဗုည " ဟူသော ပျူဝေါဟာရများကို တွေ့မြင် ဖတ်ရှုရပါသည်။ " ဗံး " ဟူသော ပျူဝေါဟာရသည် " အရှင် " ဟူသော အဓိပ္ပာယ်ကို ဆောင်၏။ ဘုရား၊ ရဟန်းတော်၊ ဘုရင်၊ မိဖုရားစသော ဝေါဟာရများ၌ တွင်ထား၍ သုံးစွဲလေ့ရှိသော ဝေါဟာရဖြစ်သည်။ သရေခေတ္တရာနှင့် ဟန်လင်းရှိ ပျူကျောက်စာများတွင် " တ္ဒ ဗံး " ဟူ၍ ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရတတ်သည်။ မြန်မာရာဇဝင် ကျမ်းများတွင်လာသော " ဒွတ္တပေါင် " ဟူသောအမည်သည် အထက်ပါ ပျူဝေါဟာရ " တ္ဒ ဗံး " မှ လာခြင်း ဖြစ်သည်။ " ဗုည " မှာပါဠိဝေါဟာရ " ပုည " ဖြစ်ကြောင်း မြင်လွယ်ပါသည်။ " ဓိး " ဆိုသော ဝေါဟာရသည် " ဖြစ်၊ ပြီး " ဟူသောအနက်ကိုဆောင်သည့် ကြိယာဖြစ်ကြောင်း မြစေတီပျူ ကျောက်စာကို ထောက်၍ သိရပါသည်။ အား‌လုံးကိုချဲ့လိုက်လျှင် " ဤကား အရှင်ရ နှင့် အရှင်ဒံး တို့၏ ကောင်းမှု ဖြစ်သည် " ဟု ကောက်ယူနိုင်ပါသည်။ ကောင်းမှုရှင်၏ အမည်နာမများ ရေးထိုးထားသော အုတ်ခွက်ဆင်းတုများကိုလည်း တွေ့ရပါသေး‌သည်။

အထက်ပါ လက်ရေးစာများအပြင် ညှပ်ပုံ၌ သွန်းလုပ်ရေးထွင်းထားသော ပျူစာတန်းများကိုလည်း ရံဖန်ရံခါ တွေ့ရတတ်သေး‌သည်။ မုဒ္ဒေါရွာအနီး ငါးရှဉ့်ကုန်းမှရသော အုတ်ခွက်တစ်ခုတွင် ပလ္လင်၏အောက်ခြေ၌ ပျူစာတစ်ကြောင်း ပုံနှိပ်ပါရှိ၏။ ယင်းပျူစာကို အုတ်ခွက်၏ မျက်နှာဖက် မြတ်စွာဘုရားရှင် စံပယ်တော်မူနေသော ပလ္လင်၏အောက်ခြေတွင်ပုံနှိပ်ထားသဖြင့် မြတ်စွာဘုရားရှင်ကို တစ်နည်းမဟုတ်တစ်နည်း ရည်စူးဆိုလိုကြောင်းဟုသာ ဒိဋ္ဌိမိနိုင်ပါသည်။ ထိုပျူစာကို မြန်မာအက္ခရာဖြင့် ဖလှယ်လျှင် အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်ပါသည်။

" ဗံး‌ရော‌စော ယိ စော "

အထက်ပါစာတွင် " ဗံး " နှင့် " စော " ဟူသော ဝေါဟာရနှစ်ခု ပါဝင်ကြောင်း တွေ့ရပါသည်။ " ဗံး " ဟူသော‌ဝေါဟာရသည် ဆိုခဲ့ပြီးသည့်အတိုင်း မြင့်မြတ်သော‌ပုဂ္ဂိုလ် တို့၏ ဘွဲ့နာမရှေ့တွင်ထားသော ဝေါဟာရဖြစ်၏။ " စော " ဟူသော‌ဝေါဟာရမှာ မြန်မာဘာသာ‌ရှိ " မင်းစော " " အဓိပုရာစော " " မြတ်ရှင်စော " ဟူသော‌ပုဒ်တို့တွင်ပါသည့် " စော " နှင့်နီးစပ်သည်ဟု ယူဆရန်ရှိသည်။ အား‌လုံးကိုချဲ့လိုက်လျှင် " မင်းတို့၏ မင်းဖြစ်သော‌အရှင် " ဟု ကောက်ယူနိုင်အုံ့ထင်သည်။ ပါဠိဘာသာ " ရာဇာဓိရာဇာ " ဟူသည့်ဘွဲ့နှင့်နီးစပ်မည်ဟုလည်း ထင်ရပါသည်။ တစ်နည်းအား‌ဖြင့် " ဗံး " ဟူသော‌ဝေါဟာရ၏ နောက်ဝေါဟာရကို " ရာစော " ဟူ၍ တစ်ပိုဒ် " ပိ စော " ဟူ၍ တစ်ပိုဒ် ခွဲခြား၍လည်း လေ့လာနိုင်ပါသေး‌သည်။ ယင်းပုဒ်တို့သည် ပါဠိ ဝေါဟာရ " ရာဇာ " မှ ပျက်ပြားလာသော ဝေါဟာရများဖြစ်သည်ဟုလည်း ထင်မြင်စဉ်းစားနိုင်ပါသည်။ ထိုအချိန်က သရေခေတ္တရာ၌ ပါဠိထွန်းကားသော်လည်း ပျူတို့ကမူ ပါဠိဘွဲ့များကို မိမိတို့၏ နှုတ်လျှာဖြင့် ရွတ်ရဆိုရကောင်းအောင် ခေါ်ဝေါ်တတ်ကြောင်းကို ငွေဇောမိပလ္လင်ငိုင်းရှိ " ဂေါဒမ၊ ကဿပ၊ ဂဂုသံဓ၊ ဂေါဏဂရိမဏ၊ ဂဿပ၊ မဥလန " စသည့် ပါဠိပျက်များကို ထောက်၍ နား‌လည်နိုင်သည်။

ဘုရား‌ကြီးစေတီ၏ ပစ္စယာပေါ်၌ ရှင်းလင်းတူးဖော်ရာမှ တွေ့ရှိသော အုတ်ခွက်ဆင်းတုတစ်ဆူ၏ မျက်နှာဖက် ဘောင်ပတ်လည်တွင်လည်း ပျူစာများ‌ရေးထိုးထား‌သည်ကို တွေ့နိုင်ပါသေး‌သည်။

---

* ယင်း စာမျက်နှာ ၁၅- ၁၆၊ ပုံ ၁၂။ အလားတူအုတ်ခွက်ဆင်းတုများကို ဘုရား‌ကြီးစေတီအနီး၌ လည်း‌တွေ့ရသည်။ ရွှေဟောင်းနှစ်ချုပ် (၁၉၅၇-၅၈)၊ စာမျက်နှာ ၂၀ တွင်ရှု။ ဤအုတ်ခွက်ဆင်းတုကို ရေစ်သတ္တရာခ် ၆ ရာစုနှင့် ၇ ရာစုနှစ်အတွင်းဟု ခန့်မှန်းထားပါသည်။

သရေခေတ္တရာမှ နောက်ဆုံးတွေ့ရှိရသော ပျူစာပါသည့် အုတ်ခွက်တစ်ခုသည် အလျား ၈ လက်မခွဲ၊ အနံ ၄လက်မခွဲရှိ၏။ ယင်းအုတ်ခွက်၏ မျက်နှာဖက်တွင် အခြားအုတ်ခွက်များကဲ့သို့ ရုပ်ပွားတော်များ ခတ်နှိပ်ထားခြင်း မရှိပေ။ သို့သော် ကြောဖက်တွင်မူ ပျူစာလေးကြောင်း ရေးထိုးထားသည်ကိုလည်း တွေ့ရသည်။ ထိပ်ပိုင်းတွင် ကျိုက်ပြတ်နေသဖြင့် မူလကစာကြောင်းရေမည်မျှ ရှိသည်ကိုမူ မသိနိုင်တော့ပေ။

အခြား မှတ်သားဖွယ်ကောင်းသော ပျူစာရေးထွင်းထားသည့် ရှေးဟောင်းပစ္စည်းတစ်ခုမှာ ပျိုးခင်းကြီးကုန်းမှ တူးဖော်ရရှိသော ဘဲဥပုံပယင်းတုံးကလေး ဖြစ်၏။ ယင်းပယင်းတုံးပေါ်တွင်ရှေးဟောင်းအိန္ဒိယပြည် တောင်ပိုင်းအက္ခရာဖြင့် ပျူစာလေးလုံး ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရ၏။

မြန်မာပြည်တွင် တွေ့ရသော ပျူစာများအနက် နောက်အကျဆုံး ပျူစာသည် ကျန်စစ်သားမင်းကြီး နတ်ရွာစံပြီးနောက် သားတော်ရာဇကုမာရ် ရေးထိုးခဲ့သော မြစေတီပျူကျောက်စာပင်ဖြစ်၏။ ဤအချက်ကိုထောက်ထားခြင်းအားဖြင့် သရေခေတ္တရာပြည်ကြီး ပျက်စီးတိမ်ကောသွားသည့်နောက်ပိုင်းတွင် ပျူစာပေသည် ဆက်လက်တည်တံ့မြဲ တည်တံ့လျက်ပင်ရှိသေးကြောင်း သိရပါသည်။ ယင်းမြစေတီပျူကျောက်စာကို နှိုင်းပြုကာ ဒေါက်တာစီအိုဗလက်ဇင်သည် တိမ်မြုပ်ပျောက်ကွယ်နေသော ပျူဝေါဟာရ အချို့အဝက်ကို စွမ်းစွမ်းတမံ ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့လေသည်။ ဘာသာစကား၊အနေဖြင့် ပျူဘာသာသည် တိဗက် မြန်မာအနွယ်အဝင်ဖြစ်သည်မှာ ထင်ရှား၏။ ပျူဘာသာသည် မြန်မာဘာသာကဲ့သို့ပင် လုံးချင်းဘာသာစကား ဖြစ်သည်။ မြန်မာဘာသာနှင့်လည်း အတော်အသင့် နီးစပ်သည် "ကေ့ဇူး" "မယား" "သား" "တိုင်းပြည်" စသော ဝေါဟာရများတွင် မြန်မာဝေါဟာရများနှင့် တထေဝတည်း တူညီပါသည်။ ပျူဘာသာတွင်လည်း သက္ကရဇနှင့် ပါဠိသက်ဝေါဟာရများကို တွေ့ရသဖြင့် ပျူတို့သည် မိမိတို့ဝေါဟာရ ကြွယ်ဝစေရန် သက္ကရဘာသာခြား စကားများကို မွေးစားယူငင်တတ်ကြောင်း နားလည်ရပါသည်။

ကျောက်ဆစ်လက်ရာများ

သရေခေတ္တရာပြည်ကြီး အထွတ်အထိပ် ရောက်နေသောအချိန်တွင် အဆင့်အတန်းမြင့်မားနေသည့် သုခုမအနုပညာရပ်များအနက် ပန်းတမော့ခေါ်ကျောက်ဆစ်ပညာသည်လည်း အပါအဝင်ဖြစ်၏။ ပျူတို့သည် ပန်းတမော့ပညာရပ်တွင် ကျွမ်းကျင်လိမ္မာကြောင်းကို တစ်ခဲနက်ကျောက်ဖြင့်ပြီးသော ကျောက်ဆစ်လက်ရာ အကြွင်းအကျန်များကို လေ့လာခြင်းဖြင့် သိနိုင်ပေသည်။ သရေခေတ္တရာ၌ တွေ့ရှိသော ကျောက်ဆစ်လက်ရာများကို အကြမ်းအားဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း ခွဲခြားလေ့လာနိုင်သည်။

(က) ဗုဒ္ဓဘာသာဆိုင်ရာ ရုပ်တုများ
(ခ) ဟိန္ဒူ ဘာသာဆိုင်ရာ ရုပ်တုများ
(ဂ) ပရိဘောဂ အသုံးအဆောင်များ
(ဃ) စိတ်ကူးယဉ် ရုပ်တုများ

(က) ဗုဒ္ဓဘာသာဆိုင်ရာရုပ်တုများ

သရေခေတ္တရာခေတ် ကျောက်ဆစ်ပညာတွင် အိန္ဒိယပြည် ကျောက်ဆစ်ပညာမှာကဲ့သို့ပင် ဘာသာရေးဦးတည်မှုရှိသည်။ သရေခေတ္တရာ၌တွေ့ရသော ကျောက်ဆစ်လက်ရာများသည် ယေဘုယျအားဖြင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ ကို အမှီပြုကြသော အနုပညာအသီးအပွင့်များဖြစ်ကြသည်။ ပျူကျောက်ဆစ် ပညာရှင်တို့သည်

ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များကို ထုလုပ်ရာတွင် ယေဘုယျအားဖြင့် ကျောက်ချပ်ပေါ်၌ အကြွဖော်တတ်သည်။ သရေခေတ္တရာ၌ ဆင်းတုတော်ရုပ်လုံးများကို တွေ့ရတတ်သော်လည်း အရေအတွက်အားဖြင့်ကား နည်းပါးလှပါသည်။ သရေခေတ္တရာရှိ ရုပ်ပွားတော်များသည် အမိုးအကာမရှိပဲ ရာသီဥတု၏ ဒဏ်ကို နှစ်ပေါင်းများစွာ ခံလာခဲ့ရသဖြင့် ကျောက်သားများ ကွဲအက်ကွာကျကာ ရုပ်အင်္ဂါ မပီသမစုံလင်သည်ကများကြပါသည်။ ထို့ကြောင့် မည်သည့်ကျောက်ဆစ်လက်ရာ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်သည် ရှေးအကျဆုံးဖြစ်မည်ကို ခန့်မှန်းရန် လွယ်ကူသည် မဟုတ်ပေ။

သရေခေတ္တရာတွင်တွေ့ရသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များကိုလေ့လာလျှင် ပုံစံအဆင်အပြင်မှစ၍ အမျိုးမျိုးတွေ့နိုင်သည်။ တင်ပျဉ်ခွေရုပ်ပွားတော်များကို သီးသန့်လေ့လာလျှင်ပင် ပုံစံအဆင်အပြင် အမျိုးမျိုးတွေ့ရသည်။

ဘောဘောကြီးစေတီအနီး၌ ၁၉၀၆ ခုနှစ်အတွင်းက တွေ့ရှိရသော ကျောက်ချပ်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ပြော့ပလ္လင်ပေါ်၌ ခြေတော်ကိုထပ်လျက် တင်ပျဉ်ခွေကာ စံပယ်တော်မူနေသည်ကို တွေ့ရသည်။ လက်တော်နှစ်ဖက်ကိုဆက်လျက် ဈာနမုဒြာဟန်ဖြင့် တွေ့ရသည်။ လက်တော်ပေါ်၌ သပိတ်တော်ကိုတင်ထား၏။ ဆင်းတုတော်၏ယာဖက်တွင် သာဝကတစ်ဦး တင်ပျဉ်ခွေလျက်ထိုင်နေသည်။ ထိုသာဝက၏ ပုံတော်ကို မြတ်စွာဘုရားအား ရှိခိုးနေဟန် ထုလုပ်မထားခြင်းမှာ ထူးခြားသည်ဟု ဆိုရမည်ဖြစ်ပါသည်။ ထိုသာဝက၏မျက်နှာသည် လုံးဝပျက်စီးနေပြီဖြစ်သည်။ ဘယ်ဘက်တွင်မူကား သာဝက၏ရုပ်ကြွကို မတွေ့မြင်ရတော့ပေ။ သို့ရာတွင် မူလကရှိ ခဲ့ကြောင်းညွှန်ပြသည့် လက်ရာအကြွင်းအကျန် အစအနများကိုကား တွေ့နိုင်ပါသေးသည်။ *

ကျောက်ကာသိမ်နှင့်မှော်ဇာအရှေ့ကျောင်းအတွင်း၌ တွေ့ရသောကျောက်ချပ်ကြီးများတွင် အလယ်၌ မြတ်စွာဘုရားသခင်သည် တင်ပျဉ်ခွေကာ လက်တော်ဗယ်တင်ညာချလျက် ဘူမိဖဿမုဒြာဟန်ဖြင့် စံပယ်တော်မူနေသည်ကို တွေ့ရသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဘေးတစ်ဖက်တစ်ချက်တွင် တင်ပျဉ်ခွေကာ မြတ်စွာဘုရားအား လက်အုပ်ချီနေသော သာဝကတစ်ပါးစီရှိကြသည်။ အနုစိတ်လက်ရာများကိုမူ မတွေ့နိုင်တော့ပေ။

ဘဲဘဲဂူဘုရား၌ရှိသော ကျောက်ချပ်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ကြာနှစ်ထပ်ပလ္လင်ပေါ်၌ ခြေတော်ကို ထပ်လျက် တင်ပျဉ်ခွေထိုင်တော်မူပြီးလျှင် လက်တော်ညာတင် ဘယ်ချဟန်ဖြင့် စံပယ်တော်မူနေသည်ကို တွေ့ရသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဝဲယာ တစ်ဘက်တစ်ချက်တွင် တင်ပျဉ်ခွေထိုင်ကာ မြတ်စွာဘုရားအား လက်အုပ်ချီလျက် ရှိခိုးနေသော သာဝကနှစ်ပါးရှိ၏။ မြတ်စွာဘုရားရှင်နှင့် သာဝကနှစ်ပါးတို့၏ မျက်နှာပုံပန်းသည်မွန်ဂိုလွိုက်အနွယ်ဝင်တို့၏ မျက်နှာပုံပန်းနှင့်တူကြောင်းသတိမူနိုင်ပါသည်။ မူလကယင်း ဆင်းတုတော်အောက်ခြေတွင် ပျူစာတစ်ကြောင်းပါရှိသည်ကို ကွယ်လွန်သူ ပြင်သစ်စစ်ဗိုလ်ကြီးလီယွန်ဒီဗဲလီယေက တွေ့ရှိခဲ့လေသည်။ **

အရှေ့ဈေးဂူအတွင်းမှတွေ့ရသော ကျောက်ချပ်တွင် အကန့်နှစ်ကန့်ခြားထားရာ အထက်ခန်းတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ခြေတော်နှစ်ထက်ကိုထပ်လျက် တင်ပျဉ်ခွေစံပယ်နေတော်မူနေသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဘယ်ဘက်လက်သည် ဘယ်ဘက်ဒူးပေါ်တွင်တင်လျက်ရှိ၏။ ညာဘက်လက်တော်

---

* ASI (1909-10), Pl. XLVII 5.

** ibid, p. 120

မှာမူ မူလကအထက်သို့ မြောက်နေဟန်ရှိသည်။ သို့သော် ယင်းညာလက်တော်သည် တံတောင်ဆစ်မှစ၍ ပြတ်လျက်ရှိသည်။ မျက်နှာတော်မှာ အလွှာလိုက်ကွာကျလျက်ရှိသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဝဲဘက် ယာဘက်တွင် မကိုင်ဆောင်းဗောဓိသတ္တ နှစ်ပါးရပ်လျက်ရှိသည်။ အောက်ခန်း၏အလယ်ဗဟို၌ စကြာဟုထင်ရသော အရာဝတ္ထုတစ်ခုရှိ၏။ ယင်းအရာဝတ္ထု၏ ဘေးတစ်ဖက်တစ်ချက်တွင် ဝပ်နေသော သမင်တစ်ကောင်စီရှိသည်။ ထိုသမင်များ၏ဘေးတွင် တင်ပျဉ်ခွေထိုင်ကာ မြတ်စွာဘုရားရှင်အား လက်အုပ်ချီလျက်ရှိခိုးနေသော ပုဂ္ဂိုလ်နှစ်ဦးစီရှိသည်။ ညာဘက်ပုဂ္ဂိုလ်နှစ်ဦးသည် ဦးပြည်းများနှင့်ဖြစ်သဖြင့် ရဟန်းတော်များဟု ယုံကြည်ရပါသည်။ ဘယ်ဘက်အစွန်ရှိ ပုဂ္ဂိုလ်နှစ်ဦး၏ဦးခေါင်းတွင် ရောင်ထုံး သို့မဟုတ် မကိုင်များကို တွေ့ရသဖြင့် ဝတ်ကြောင်များဖြစ်သည်မှာ ထင်ရှားပါသည်။ ယင်းကျောက်ချပ်ကိုခြုံ၍လေ့လာလျှင် မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် မိဂဒါဝုန်တောဌ် ပဉ္စဝဂ္ဂီငါးဦးအား ဓမ္မစကြာတရားဦးဟောတော်မူအခန်းကို ထုလုပ်ထားသည်ဟု ယုံကြည်ရပါသည်။ *

ဤကျောက်ချပ်နှင့်ပတ်သက်၍ တစ်ချိန်က အိန္ဒိယနိုင်ငံရှေးဟောင်းသုတေသနမင်းကြီးချုပ် ဖြစ်သူ ဆာဂျွန်မာရှယ်က "ဤဆင်းတုတော်သည် အိန္ဒိယပြည်မြောက်ပိုင်း ဂုပ္တ လက်ရာ၏ဟန်ကို ယူဟန်တူကြောင်း ဤဆင်းတုတော်ကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ခုနစ်ရာစုနှစ်၊ သို့မဟုတ် ယင်းထက်ရှေးကျသော ခေတ်ကပစ္စည်းဟု သတ်မှတ်ကြောင်း" မှတ်ချက်ချထားလေသည်။ **

မြတ်စွာဘုရားရှင်ကို ဘုရားလောင်းများ ခြံရံနေသော ရုပ်ကြွဖော်ကျောက်ပြား တစ်ချပ်ကို လေးမျက်နှာစေတီတောင်ဘက်မုခ် ဗဟိုအူတိုင်နံရံတွင် တွေ့မြင်နိုင်ပါသည်။ ယင်း၏ကျောက်ချပ်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ခြေတော်ကိုထပ်လျက် တင်ပျဉ်ခွေထိုင်တော်မူနေသည်ကို တွေ့နိုင်ပါသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ဘယ်လက်တော်ကို ဘယ်ဘက်ဒူးပေါ် တင်ထားပြီးလျှင် ညာလက်တော်ကိုမူ ထပ်ထားသော ခြေနှစ်ခုပေါ်တွင် တင်ထားသည်။ ဤကျောက်ချပ်၏အထက်ပိုင်းပဲ့သွားသဖြင့် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ မဏိတော်ပိုင်းနှင့် ဘယ်ဘက်ရှိ ရုပ်တုတော်တစ်ခြမ်း ပါသွားလေသည်။ ညာဘက်ရှိ ရုပ်တုတော်မှာ မြတ်စွာဘုရားအသွင်ဆောင်ထားသော အရိမေတ္တယျဘုရားလောင်း ဖြစ်၏။ ဘယ်ဘက်ရှိ ရုပ်ပွားတော်မှာ အပြည့်အစုံမဟုတ်တော့သဖြင့် အဝလောကိတေသွာရ ဘုရားလောင်းဟု မှတ်ထင်ရပါသည်။ ***

လေးမျက်နှာစေတီ အနောက်ဘက်မျက်နှာ ကျောက်ချပ်ပေါ်ရှိ မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် တောင်ဘက်နံရံကျောက်ချပ်ပေါ်ရှိ ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်နှင့် တစ်ပုံစံတည်း စံပယ်တော်မူသည်ကို တွေ့ရသည်။ ခြားနားချက်တစ်ခုမှာ တောင်ဘက်ကျောက်ချပ်ရှိ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်သည် ခြေတော်နှစ်ဖက်ကိုထပ်လျက် တင်ပျဉ်ခွေစံပယ်တော်မူနေသော်လည်း အနောက်ဘက်ကျောက်ချပ်ရှိ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်မှာ ခြေတော်နှစ်ဖက်ကိုမထပ်ဘဲ ညာခြေဖဝါးတော်ကို ဘယ်ခြေဖမိုးတော်နှင့်ကပ်ကာ စံပယ်တော်မူနေခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ယင်းဆင်းတုတော်၏ ဝဲယာတစ်ဖက်တစ်ချက်တွင် စေတီတော်တစ်ဆူစီရံလျက်ရှိ၏။ စေတီရံကလေးများ၏ပုံစံသည် ဘုရားကြီးစေတီ၊ ဘုရားမာစေတီတို့၏ပုံစံနှင့် ဆင်တူကြောင်းတွေ့ရသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဝဲယာနှစ်ဖက်တွင် သာဝကနှစ်ပါးအစား ဘုရားလောင်းဗောဓိသတ္တ၊ သို့မဟုတ် စေတီရံများ ဝင်ရောက်နေသည်ကို သတိပြုရန်ဖြစ်ပါသည်။

---

* ibid, pp. 116-117, Pl. XLVII 4. ** ibid (1907-08), p. 42.

*** ibid (1909-10), p. 120, Pl. XLVII 6.

ဤရုပ်ကြွနှင့်ပတ်သက်၍ အငြိမ်းစားကျောက်စာဝန် သီရိပုံချီ ဦးမြ ရေးသားပြုစုသော History Of Buddhism in Burma (A Brief Outline) p.9.တွင်လည်းရှု။

အထက်ပါရုပ်ကြွများနှင့် ပုံစံအဆင်အပြင်ချင်းမတူသော ရုပ်ကြွဖော်ကျောက်ပြားတစ်ချပ်မှာ ဗိုးခေါင်ကန်ကုန်းတွင်ရှိသော ကျောက်ချပ်ပင် ဖြစ်၏။ ထိုကျောက်ချပ်သည် အလျား ၉ လေ၊ အနံ ၆ လေ ရှိသည်။ ကျောက်ချပ်ပေါ်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် လေးမျက်နှာစေတီအတွင်း၌ တွေ့မြင်ရသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်တို့၏ ပုံစံအတိုင်း တင်ပျဉ်ခွေကာ စံပယ်တော်မူနေသည်။ မျက်နှာတော်မှာ ပျက်စီးနေပြီ ဖြစ်သည်။ မြတ်စွာဘုရား၏ညာဘက်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်အား လက်အုပ်ချီနေသော မကိုင်ဆောင်းနတ်သားနှစ်ပါးရှိသည်။ ဘယ်ဘက်တွင် မတ်တပ်ရပ်နေသော ပုဂ္ဂိုလ်သုံးဦးကို တွေ့နိုင်သည်။ ဘယ်ဘက်အစွန်ဆုံး ပုဂ္ဂိုလ်နှစ်ဦးကို ပြင်သစ်ပညာရှင် လီယွန်ဒီဗဲလီယေဇာ ဣန္ဒန္ဒာနှင့် ဝဇီရပါဏိ ဟု ခေါ်ဆိုထားလေသည်။ * လက်ယာဘက်ထိပ်တွင် ဒေဝန္တရာနတ်ဟု ထင်ရသော ရုပ်ကြွရှိ၏။ ယင်းကျောက်ချပ်၏ ဘယ်ဘက်ထိပ်ကား ကျိုးပဲ့ပျက်စီးနေပေပြီ။

အထက်တွင်ဖော်ပြပြီးသော တင်ပျဉ်ခွေကျောက်ရုပ်ပွားတော်များကိုလေ့လာလျှင် တစ်ဆူနှင့်တစ်ဆူ ပုံစံ၊ အဆင်အပြင်၊ အနေအထားမှစ၍ ကွဲကွဲပြားပြားခြားနားကြကြောင်း သိနိုင်သည်။ အခြားတင်ပျဉ်ခွေ ကျောက်ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များ ရှိသေးသော်လည်း များစွာကျယ်ဝန်းနေမည်စိုး၍ ချန်လှပ်ထားခဲ့ပါသည်။

သရေခေတ္တရာအတွင်း တွေ့ရသော ဗုဒ္ဓဘာသာနှစ့် ပတ်သက်နီးနွယ်နေသည့် ကျောက်ဆစ်လက်ရာအချို့မှာ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဖြစ် တော်စဉ်များကို ထု လုပ်ထားသော ကျောက်ဆစ် လက်ရာများ ဖြစ်သည်။ ၁၉၃၈-၃၉ ခုနှစ်အတွင်း သရေခေတ္တရာမြို့တွင်းမှရရှိသော ကျောက်ပြားတစ်ချပ်ပေါ်တွင် မြတ်စွာဘုရား ရှင်၏ အောင်ခြင်းရှစ်ပါးအနက် နာဠာဂီရိဆင် အောင်မြင်တော်မူခန်း ထွင်းလုပ်ထားသည်ကို လေ့လာနိုင်သည်။ ** ယင်းကျောက်ပြားပေါ်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ရဟန်းနှစ်ပါး ခြံရံကာ ရာဇဂြိုဟ်ပြည်အတွင်း၌ ဆွမ်းခံလှည့်လည်တော်မူဟန် ထုလုပ်ထားသည်။ ဤကျောက်ပြား၌ မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ညာလက်တော်ကို အောက်သို့ချထား၏။ ဘယ်လက်တော်ကို မူ ရင်ဝတွင်ကပ်ထားသည်။ ဘယ်ဘက်အောက်ခြေတွင် ဝပ်နေသော နာဠာဂီရိဆင်ပြောင်ကြီး နာမောင်း မြှောက်ချီထားဟန်နှင့် နှိမ့်ချဦးညွှတ်နေဟန် နှစ်မျိုး ထုလုပ်ထားသည်ကို တွေ့နိုင်သည်။

ထို နှစ်အတွင်းတွင်တွေ့ရှိသော ကျောက်ပြားတစ်ချပ်တွင်မူ မယ်တော်မာယာဒေဝီ ဖွားတော်မူခန်းသရုပ်ဖော်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ *** မယ်တော်မာယာဒေဝီသည် ရင်လျက် ညာလက်ဖြင့် အင်ကြင်းခက်ကို ကိုင်ပြီးလျှင် ဘယ်လက်ဖြင့် ညီမတော် ပဇာပတိဂေါတမီကို အားပြုသည့်အနေဖြင့် ဖက်တွယ်ထားသည်။ မယ်တော်မာယာ၏ညာဖက်ဘေးတွင် ဘုရားလောင်း ရပ်လျက်နေတော်မူသည် တွေ့နိုင်သည်။ လုလင်ပျိုအရွယ်ရှိသော ဘုရားလောင်းသည် ဝတ်စားတန်ဆာပြည့်စုံစွာ ဝတ်ဆင်လျက် လက်တော်နှစ်ဖက်ကို ရင်တွင်အပ်ထားသည်။ ယင်း ရုပ်ကြွ မျက်နှာတော်များသည် မွန်ဂိုလွိုက် အနွယ်ဝင်တို့၏ မျက်နှာပုံပန်းမျိုး ဖြစ်ကြောင်း သတိပြုနိုင်ပါသည်။

---

* ibid, p. 117, Pl. XLVII i.

** ASB (1938-39), pp. 7-8, Pl. III b.

*** ibid, p.8, Pl. III c.

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဖြစ်တော်စဉ်ကို သရုပ်ဖော်ထားသော အခြား ကျောက်ပြား တစ်ချပ်ကို ၁၉၃၉-၄၀ ပြည့်နှစ် အတွင်းတွင် တွေ့ရပြန်ပါသည်။ * ယင်းကျောက်ပြားတွင် ကြာနှစ်ထပ် ပလ္လင်ပေါ်၌ မြတ်စွာဘုရားရှင် ခြေတော်ချိတ်လျက် တင်ပျဉ်ခွေစံပယ်တော်မူနေဟန်ကို တွေ့နိုင်ပါသည်။ ကြာနှစ်ထပ် ပလ္လင်ဟုဆိုရသော်လည်း ပျောင်းနွဲ့သော ရိုးတံနှင့်တကွ ကြာပန်းခိုင်သဖွယ် ပြုလုပ်ထားသည်ကို မြင်ရပါသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏လက်တော်နှစ်ဖက်သည် ရင်ဝသို့ကပ်ကာ တရားတည်းဟူသောစကြာကို လှည့်နေသည့်အသွင် ဓမ္မစကြာမုဒြာဟန် ပြုလုပ်ထားသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဝဲယာတစ်ဖက် တစ်ချက်တွင် ပုဆစ်တုတ်လျက် ရှိသော်လည်း တရားနာယူနေသော ပဉ္စဝဂ္ဂီနှစ်ပါးကို မြင်နိုင်ပါသည်။ အောက်ခန်း ကြာပလ္လင်၏ အောက်တည့်တည့်တွင် စကြာရှိ၏။ ယင်းစကြာကို သမင်နှစ်ကောင်က ဘေးတစ်ဖက်တစ်ချက်က ရံလျက်ရှိသည်။ ညာဘက်အစွန်ဆုံးတွင် သိကြားမင်းသည် လက်အုပ်ချီလျက် ရှိသော်လည်း တရားနာယူနေသည်။ ဘယ်ဘက်အစွန်တွင် ခေါင်းသုံးလုံးနှင့်ဖြဟ္မာကြီးသည် လက်အုပ်ချီလျက် တရားနာယူနေသည်ကို တွေ့ရသည်။

အထက်ပါ ဗုဒ္ဓဝင်ခန်းကျောက်ချပ်များကို ပုဂံခေတ် ဗုဒ္ဓဝင်ကျောက်ချပ်များ၏ ရှေ့ပြေးဟု ခေါ်ဆိုသင့်၏။ သရေခေတ္တရာ၌တွေ့ရသော ဖွားတော်မူခန်းကျောက်ချပ်ကို ပုဂံမြို့၊ အာနန္ဒာဘုရား အတွင်း၌ ရှိသော ဖွားတော်မူခန်းကျောက်ချပ် နှင့် နှိုင်းယှဉ်လေ့လာသင့်သည်။ ဖော်ပြပြီးသော ဗုဒ္ဓဝင်ခန်းကျောက်ချပ်များအပြင် အခြားဗုဒ္ဓဝင်ခန်းကျောက်ရုပ်ကြွများလည်း ရှိပါသေးသည်။ သရေခေတ္တရာရှိ ဗုဒ္ဓဝင်ကျောက်ချပ်များတွင် ပျူအင်္ဂေ့အသက် ဝင်ရောက်နေသည်ကို လေ့လာနိုင်သည်။ ဖွားတော်မူခန်းလာ မယ်တော်မာယာနှင့် ညီမတော်ပဇာပတိဂေါတမီတို့၏မျက်နှာသည် မွန်ဂိုလ်ိုက်အနွယ်ဝင်အမျိုးသမီးတို့၏ မျက်နှာမျိုးဖြစ်သည်။ ဓမ္မစကြာဟောတော်မူခန်းတွင် ပဉ္စဝဂ္ဂီများတရားနာနေဟန်မှာ ခေတ်ဦးပိုင်းရုပ်ကြွများတွင် မကြာမကြာတွေ့ရသကဲ့သို့ အိန္ဒိယမူဟန်အတိုင်း တင်ပျဉ်ခွေထိုင်နေဟန်မျိုး မဟုတ်ပဲ ပုဆစ်တုတ်လျက် ကျွဲ ကျဲ့ ယုံ့ ယုံ့ ထိုင်နေဟန်ဖြစ်သည်ကို တွေ့ရသည်။

ဗုဒ္ဓဘာသာဆိုင်ရာ ပျူကျောက်ဆစ်လက်ရာများတွင် မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ ဗောဓိသတ္တဘုရားလောင်းရုပ်တုများကိုလည်း တွေ့မြင်လေ့လာနိုင်သည်။ ၁၉၂၆ ခုနှစ်တွင် သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်း အတွင်း၌ တွေ့ရှိသောကျောက်ဆစ်လက်ရာတစ်ခုမှာ ဗောဓိသတ္တ ဘုရားလောင်း ရုပ်ကြွပင်ဖြစ်သည်။ ယင်း ရုပ်ကြွသည် အပိုင်းပိုင်းပြတ်နေ၏။ ကြွင်းကျန်ရစ်သမျှ ကျောက်ပြားကို တိုင်းထွာကြည့်ရာ အမြင့် ၆ပေ ၃လက်မ အကျယ် ၄ပေ ၂လက်မ ရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။ ယင်းရုပ်တုသည် များစွာပျက်စီးနေပြီဖြစ်သော်လည်း ဗောဓိသတ္တဘုရားလောင်းဖြစ်ကြောင်း သိနိုင်ပါသေးသည်။ ဗောဓိသတ္တဘုရားလောင်းသည် စလစ်များတစ်ဆင်ထားသော လိုဏ်အတွင်းရှိ ပလ္လင်ပေါ်၌ ညာဘုးကိုထောင်ကာ ဘယ်ခြေကို တွဲလွဲချလျက် ထိုင်နေသည်။ ဘယ်လက်ကို ဘယ်ဘုးပေါ်တွင် တင်ထား၏။ ညာဘက်လက်သည်မူကား ပျောက်ဆုံးနေပြီ။ ဘုရားလောင်းသည် မကိုင်၊ လက်စည်း၊ ခြေကျင်း စသည်တို့ အပြည့်အစုံ ဆင်မြန်းထားသည်ကို တွေ့နိုင်သည်။**

မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ အခြားနတ်သမီးရုပ်တစ်ခုကို ရွှေတံခါးမြို့ဝင်ပေါက်အနီးရှိ အဆောက်အအုံအတွင်းမှ ရရှိသည်။ ယင်းရုပ်ကြွဖော်ထားသော် ကျောက်ပြားသည် အလျား ၆ပေ ၉လက်မ၊ အနံ ၃ ပေ ၄ လက်မ ထူ ၁ပေ ၁လက်မ ရှိသည်။ နတ်ဝိုင်းလည်း ပြတ်နေသည်။ အဆိုပါကျောက်ပြားပေါ်တွင် လိုဏ်ဂူအတွင်းရှိ နတ်သမီးရုပ်သည် ဘေးစောင်းဒူးတုတ်ထိုင်လျက် ရှေ့တည့်တည့်သို့ မျက်နှာမူနေသည်။ နတ်သမီး

---

* ibid (1939-40), pp. 12-13, PL II d.

** ASI (1926-27), p. 183.

ဓာတ်ပုံ ၁၂။ ။ အရှေ့ဈေးဂူအတွင်းခုရသော ဗုဒ္ဓဆင်းတုပါကျောက်ချပ်။

သည် ယာလက်ကိုထောက်လျက် ဝဲလက်ကို အထက်သို့ မြှောက်ထားသည်။ ဝဲလက်အတွင်း၌ လှံတံနှင့်တူသောအရာဝတ္ထုကို ကိုင်ဆောင်ထား၏ နတ်သမီးရုပ်၏ ဝဲဘက်တွင်တစ်ယောက်၊ ယာဘက်တွင် တစ်ယောက်ပေါင်း အခြွေအရံ နှစ်ယောက်ရှိသည်။ အောက်ခန်းတွင် ဒူးတုတ် လက်ယှက်လျက် အရိုအသေပြုနေသော အခြွေအရံ လေးဦးကိုလည်းကောင်း၊ ယင်းတို့၏အောက်တွင် သွားဖြဲလျက် ဒူးထုတ်နေသော ဘီလူးမ အခြွေအရံ ခြောက်ဦးကိုလည်းကောင်း တွေ့နိုင်သည်။

(ခ) ဟိန္ဒူဘာသာဆိုင်ရာရုပ်တုများ

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းအတွင်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိသော ကျောက်ဆစ်လက်ရာများတွင် ဟိန္ဒူဘာသာနှင့် စပ်ဆိုင်သော ရုပ်တုများကိုလည်း တွေ့ရသည်။ ယင်းဟိန္ဒူနတ်ရုပ်များကို အထောက်အထားပြု၍ သရေခေတ္တရာ၌ ထွန်းကားခဲ့သော ဟိန္ဒူဘာသာသည် ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးကို ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်သော ဂိုဏ်းဖြစ်ကြောင်း နားလည်ရသည်။ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းအတွင်း၌ တွေ့ရှိသော ကျောက်ချပ်တစ်ချပ်ကို လေ့လာလျှင် ဘေးချင်းယှဉ်ရပ်နေသော ရုပ်ကြွနှစ်ရုပ်ကိုတွေ့နိုင်သည်။ ညာဘက်တွင်ရှိသောရုပ်ကြွမှာ ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးပင် ဖြစ်သည်။ ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးသည် အမြီးနှင့်တောင်ပံကို ဖြန့်ထားသော စီးတော်ယာဉ် ဂဠုန်ငှက်ပေါ်တွင် မတ်တပ်ရပ်နေသည်။ ဂဠုန်ရုပ်၏ ဦးခေါင်းနှင့် လည်ပင်းတို့ကို မတွေ့နိုင်တော့သော်လည်း ကြွင်းကျန်ရစ်သော အစိတ်အပိုင်းများကို လေ့လာခြင်းဖြင့် ဂဠုန်ငှက်ဖြစ်ကြောင်းကား သိနိုင်ပါသေးသည်။ ဘယ်ဘက်တွင်မူ ကြာပွင့်ပေါ် မတ်တပ်ရပ်နေသော လက္ချမီနတ်သမီးကို တွေ့နိုင်သည်။ အထက်ပါကျောက်ချပ်၏ ထိပ်ပိုင်းသည် ကျိုးပဲ့နေပြီဖြစ်ရာ ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးနှင့် ကြင်ရာတော် လက္ချမီနတ်သမီးတို့၏ ဦးခေါင်းပိုင်းများအပြင် ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီး၏ ညာဘက်လက်တစ်ဖက်၏ အပေါ်ပိုင်းပါ ကျိုးပဲ့ရာတွင်ပါသွားကြောင်း တွေ့ရသည်။ ယင်းသို့ပျက်စီးချို့ယွင်းသွားသော်လည်း အရုပ်နှစ်ရုပ်စလုံးမှာ အခြေအနေကောင်းမွန်လျက်ပင် ရှိပါသေးသည်။ ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးတွင် လက်လေးဖက်ရှိသည့်အနက် ရင်ဝယ်အပ်ထားသော ညာဘက်လက်တစ်ဘက်အတွင်း၌ ဗီလ်ဗ သို့မဟုတ် မာတုလိဂ်ကို တွေ့ရသည်။ အပေါ်သို့မြှောက်ထားသော ဘယ်ဘက်လက်သည် စကြာလက်နက်ကို စွဲကိုင်ထား၏။ အောက်ချထားသော ကျန်လက်ကမူ ကျိုင်းကို ကိုင်ဆောင်ထားသည်။ ကျိုးပဲ့ရာတွင်ပါသွားသော ညာဘက်လက်သည် မူလက ခရုသင်းကို စွဲကိုင်ထားသည်ဟု ယုံကြည်ရသည်။ လက္ချမီနတ်သမီးတွင် လက်နှစ်ဘက်ရှိသည့်အနက် ပခုံးဆီသို့မြှောက်ထားသော ညာဘက်လက်အတွင်း၌ ကြာပန်းစည်းဟု မှတ်ထင်ရသော အရာကို တွေ့မြင်ရသည်။*

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းအတွင်း ကုလားကန်ကုန်းရွာအနီးမှ ရသော ကျောက်ပြားတစ်ချပ်တွင်လည်း ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးကို အတောင်ပံဖြန့်ကားနေ(ထား)သော စီးတော်ယာဉ် ဂဠုန်ငှက်ပေါ်တွင် မတ်တပ်ရပ်နေသည်ကိုတွေ့ရသည်။ ထိုဗိဿနိုးနတ်ရုပ်တွင်လည်း လက်လေးဘက်ရှိရာ အပေါ်သို့မြှောက်ထားသော လက်နှစ်ချောင်းအနက် ညာဘက်လက်တွင် ခရုသင်း၊ ဘယ်ဘက်လက်တွင် စကြာလက်နက်စသည်တို့ကို ကိုင်စွဲထားသည်။ ရင်ဝတွင်ကပ်ထားသော လက်အတွင်း၌ ဗီလ်ဗ သို့မဟုတ် မာတုလိဂ်ကို တွေ့မြင်ရ၏။ ကျန်တစ်ဖက်ကမူ ကျိုင်းကို ကိုင်စွဲထားကြောင်း တွေ့ရသည်။ စီးတော်ယာဉ် ဂဠုန်ငှက်မူကား များစွာပျက်စီးနေသဖြင့် အတောင်ပံတစ်ဖက်တည်းကိုသာ တွေ့မြင်နိုင်တော့သည်။**

---

* Ray (1932), pp. 24–27. ** ASB (1920–21), p.23, Pl I; Ray (1932), pp.27–28.

ဓာတ်ပုံ ၀၃။ ။ ကုလားကန်ကုန်းရွာအနီးမှရလော
ဗိသနိုးနတ်ရှစ်ပါကျောက်ချပ်။

ဓာတ်ပုံ ၀၄။ ။ ဗိသနိုးဓိဇရားသမျိုင်းရှိ
ကျောက်ဖိုး။

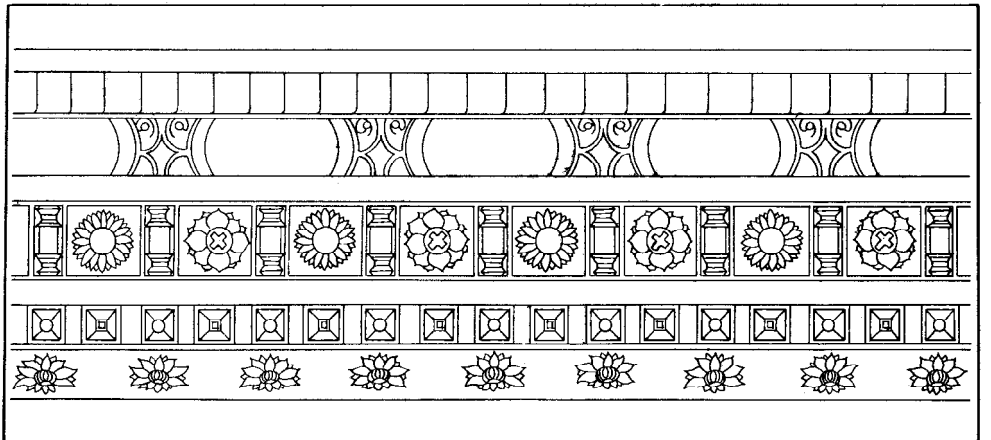

ပုံ ၉။ ။ဆင်မကိုးဝန်တင်ကုန်းမှရသော ကျောက်ပလွင်ရှိ ပန်းကြိုပုံစံ

အခြားကျောက်ပြားတစ်ချပ်မှာ ဆိုခဲ့ပြီးသောကျောက်ပြားနှင့် များစွာကွဲပြားဏ်။ ယင်းကျောက်ပြားပေါ်တွင် ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးသည် ဒူးနှစ်ဘက်ကိုကွေးလျက် မကန်းကောင်ဖ၏ကြောကုန်းထက်တွင် လဲလျောင်းနေသည်ကို တွေ့ရသည်။ လဲလျောင်းနေသော ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီး၏ ချက်တော်မှ ကြာပန်းသုံးခိုင်ထွက်လာသည်။ ညာဘက်အစွန်ဆုံး ကြာပန်းပေါ်တွင် ခေါင်းသုံးလုံးရှိသော ဗြဟ္မာကြီးကို တင်ပျဉ်ခွေထိုင်နေဟန် တွေ့ရသည်။ ဗြဟ္မာကြီးတွင် လက်လေးဘက်ရှိဏ်။ လက်လေးဘက်တွင် အဆောင်အယောင်များစွဲကိုင်ထားသော ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးသည် ညာဘက်ဒူးကိုထောင်ကာ ဘယ်ဘက်ဒူးကို လဲလျက် အလယ်ကြာပန်းပေါ်၌ ထိုင်နေသည်။ ဘယ်ဘက်အစွန်ရှိ ကြာပန်းပေါ်၌မူ လက်လေးဘက်ရှိသော သီဝနတ်မင်းကြီးသည် ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီး၏ ပုံဟန်အတိုင်း ထိုင်နေသည်ကို တွေ့ရသည်။ *

အထက်ပါရုပ်ကြွများအနက် ဗိဿနိုးနတ်မင်းကြီးနှင့် ကြင်ရာတော် လက္ခ္မီနတ်သမီး စုံတွဲရုပ်ကြွသည် လက်ရာအမြောက်ဆုံး ဖြစ်သည်။ ယင်းရုပ်ကြွတွင် ဂုပ္တလက်ရာများမှကဲ့သို့ ပျော့ပျောင်းခြင်း၊ တင့်တယ်ခြင်းတို့ကား ရှိပါဘိဏ်။ သို့သော် သွယ်ပျောင်းသော လက်ခြေများနှင့် အခြားအင်္ဂါရုပ်များကို သေချာစေ့စပ်စွာ လေ့လာလျှင် ပလ္လဝလက်ရာနှင့် ဝိမိုနိုးစပ်ကြောင်း သိရသည်။ ကျန်ရုပ်ကြွနှစ်ချပ်ကို အသေးစိတ်လေ့လာလျှင် အိန္ဒိယဆန်သင့်သလောက် မဆန်ဘဲရှိသည်ကို တွေ့နိုင်သည်။ ယင်းနတ်ရုပ်များသည် ထိုစဉ်အခါက မြန်မာပြည်တွင် အခြေစိုက်နေကြသော အိန္ဒိယသားများအတွက် ပျူကျောက်ဆစ်ပညာရှင်များက ပြုလုပ်ပေးရသော နတ်ရုပ်များဖြစ်ဟန်တူပါသည်။

အထက်ပါရုပ်ကြွများအပြင် အခြားဟိန္ဒူနတ်ရုပ်များကိုလည်း တွေ့ရှိရသေးသည်။ သို့သော် မြောက်မြောက်မြားမြားကား မဟုတ်ပေ။ အချို့မှာ အစိတ်အပိုင်း အကျိုးအပဲ့များသာ ဖြစ်သည်။

(ဂ) ပရိဘောဂ အသုံးအဆောင်များ

သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် ဟန်လင်းပျူ၊ ဗိဿနိုးပျူများကဲ့သို့ပင် သေဆုံးသူ၏ ရုပ်ကလာပ်ကို မီးရှို့ပြာချပြီးနောက် အိုးအတွင်း၌ထည့်၍ မြှုပ်နှံသော အလေ့အထရှိသည်။ ဗိဿနိုးနှင့် ဟန်လင်းမြို့များ၌ မြေဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော အရိုးအိုးများကို သုံးစွဲကြသော်လည်း သရေခေတ္တရာ၌မူ ကျောက်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော အရိုးအိုးများကို သုံးစွဲကြောင်း တွေ့ရသည်။ ကမ္ဘည်းစာတန်းများ ရေးထိုးထားသော ကျောက်အရိုးအိုး နှစ်လုံးကို ၁၉၁၁ – ၁၂ ခုနှစ်အတွင်းက တူးဖော်တွေ့ရှိခဲ့သည်။ ယင်းကျောက်အရိုးအိုးနှစ်လုံးသည် အရွယ်တူမဟုတ်ကြပေ။ အိုးကြီးသည် အမြင့် ၃ ပေ ၁ လက်မခွဲ၊ အချင်း ၁ ပေ ၅ လက်မ ရှိဏ်။ သရေခေတ္တရာ၌ တူးဖော်တွေ့သော ကျောက်အရိုးအိုးများသည် အရေအတွက် ငါးလုံးရှိဏ်။ ယင်းကျောက်အရိုးအိုးငါးလုံးကို မှော်ဇာမြို့ သီရိခေတ္တရာပြတိုက်၌ ပြသထားသည်။ ယင်းကျောက်အရိုးအိုးငါးလုံးအနက် လေးလုံးသာ ကမ္ဘည်းစာတန်းများ ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ ကမ္ဘည်းစာမပါသော ကျောက်အရိုးအိုးကို ဖောင်းရန်များဖြင့် လှပစွာပြုလုပ်ထားသည်။ အထက်ပါကျောက်အိုး ငါးလုံးစလုံးကို အဆက်အစပ်မပါစေပဲ တစ်ခဲနက်ကြီးမားသော ကျောက်တုံးများမှ ထွင်းလုပ်ထားသည်ကိုလည်း တွေ့ရသည်။ သို့သော် ဗိဿနိုးမိဖုရားသခ္ခိုင်းရှိ ကျောက်အရိုးအိုးများမှာမူ ကျောက်ခွေများပြုလုပ်ပြီး ဆက်စပ်ထားကြောင်း တွေ့ရသည်။

---

* ibid, p.23, Pl I; ibid, pp. 29–30.

အထက်ပါ ကျောက်အရိုးအိုးများအပြင် အခြားကျောက်အရိုးအိုးများလည်း ရှိသေးသည်။ ပျူကျောက်အရိုးအိုးကြီးများကို စတင်တွေ့ရှိသောနှစ်၌ပင် ဗိဿနိုးမြို့နှင့် ပျူတိုက်တို့အနီးအစပ်တွင် ကျောက်ခွက် သို့မဟုတ် ကျောက်အိုးကြီး ခြောက်လုံးကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။* ယင်းကျောက်ခွက်တစ်ခွက်စီကို လေ့လာလျှင် အပိုင်းနှစ်ပိုင်းပြုလုပ်ပြီးနောက် ဆက်စပ်ထားခြင်းဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရသည်။ အပေါ်ပိုင်းသည် ပုံစံအဝိုင်းဖြစ်၍ သပိတ်နှင့်တူသည်။ အောက်ပိုင်းသည် အဌဂံပုံဖြစ်သည်။ အနားတစ်ဘက်လျှင် ၂ ပေ ရှည်လျား၏။ ယင်းကျောက်အိုးကြီးများ အနီးအပါးတွင် အဆောက်အအုံတစ်ခုခု၏ ပန္ဓက်ကိုလည်း မတွေ့ရပေ။ ထို့အပြင် ယင်းကျောက်အရိုးအိုးများကို မြေပေါ်၌တွေ့ရသဖြင့် ယင်းတို့သည် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များအား ဆွမ်းကပ်လှူဒါန်းသော သပိတ်များ မဖြစ်နိုင်သည်မှာ ထင်ရှားပါ၏။

အခြားပျူကျောက်ဆစ်လက်ရာများမှာ တစ်ခဲနက်သော ကျောက်ဖြင့်ပြီးသော ပလ္လင်ကြီးများပင် ဖြစ်သည်။ ၁၉၂၅ - ၂၆ ခုနှစ်အတွင်း ဆင်မကိုးဝန်တင်ကုန်း၌ တူးဖော်ရာတွင် လေးစိတ်ကွဲနေသော ကျောက်ပလ္လင်တစ်ခုကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။ ကျန်ရစ်သော ကျောက်ပလ္လင် အစိတ်အပိုင်းများကို လေ့လာရခြင်းဖြင့် ယင်းပလ္လင်သည် မပျက်စီးမီက ပုံစံအဝိုင်းရှိခဲ့ကြောင်း သိရသည်။ ယင်းပလ္လင်သည် အဝန်း ၂၉ ပေ ၁၀ လက်မ၊ အချင်း ၉ ပေ ၆ လက်မ၊ အမြင့် ၂ ပေ ၄ လက်မရှိသည်။ ဘေးပတ်လည်တွင် ပန်းခက်ပန်းနွယ်များကို အကန့်များ အကွက်များဖြင့် လှပစွာဖော်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။** မှော်ဇာမြို့ သီရိခေတ္တရာ ပြတိုက်၌ ပလ္လင်အစိတ်အပိုင်း လေးခုကို ပြသထားသည်။

မှတ်သားဖွယ်ကောင်းသော အခြားကျောက်ဆစ်လက်ရာမှာ ၁၉၂၆ - ၂၇ ခုနှစ်အတွင်း ဦးခင်ဘကုန်း၌ တူးဖော်ရာတွင် တွေ့ရှိသော ဌာပနာတိုက်ဖုံး ကျောက်ပြားနှစ်ချပ် ဖြစ်သည်။*** ကျောက်ပြားနှစ်ချပ်အနက် တစ်ချပ်သည် အလျား ၄ ပေ ၁၀ လက်မ၊ အနံ ၄ ပေ ၆ လက်မခွဲ၊ အထူ ၄ လက်မခွဲ ရှိ၏။ ယင်းကျောက်ချပ်သည် ထက်ပိုင်းပြတ်နေသည်။ ကျန်တစ်ချပ်မှာ အကောင်းပကတိပင် ရှိသေးသည်။ ယင်းကျောက်ချပ်သည် အလျား ၅ ပေ ၈ လက်မ၊ အနံ ၄ ပေ ၇ လက်မ၊ အထူ ၅ လက်မ ရှိ၏။ ဤကျောက်ချပ်များပေါ်တွင် ဖော်ထားသော ရုပ်ကြွတို့၏ ပုံပန်းသဏ္ဌာန်ကို ရှေးဟောင်း အဆောက်အအုံများကဏ္ဍတွင် တင်ပြခဲ့ပြီး ဖြစ်သည်။ အထက်ပါ ဌာပနာတိုက်ဖုံး ကျောက်ပြားနှစ်ချပ်အပြင် အပဲ့တစ်ချပ်ကိုလည်း တွေ့ရသေးသည်။ ယင်းကျောက်ပြားသုံးချပ်စလုံးကိုပင် မှော်ဇာမြို့ သီရိခေတ္တရာပြတိုက်၌ ကောင်းမွန်စွာ ပြသထားသည်။

အခြားကျောက်ဆစ်လက်ရာများမှာ တိုင်ဖုံးကျောက်ချွန်များ ဖြစ်သည်။ မှော်ဇာမြို့ သီရိခေတ္တရာပြတိုက်၌ တိုင်ဖုံးကျောက်ချွန်လေးခုကို လေ့လာနိုင်သည်။ အချို့မှာ အခြေဝိုင်း ထိပ်ချွန်ပုံစံရှိ၏။ အချို့မှာ ပန်းဖူးပုံသဏ္ဌာန်ရှိသည်။

(ဃ) စိတ်ကူးယဉ်ရုပ်တုများ

သရေခေတ္တရာ၌ စိတ်ကူးယဉ်ကျောက်ဆစ်လက်ရာများကို မြောက်မြောက်မြားမြား မတွေ့ရသေးပေ။ ၁၉၀၉ -၁၀ ခုနှစ် အတွင်း အတွင်းမုဌောစေတီအတွင်းမှ ဘီလူးရုပ် အကြွဖော်ထားသော ကျောက်ပြား

---

* ASI (1911 - 12), pp. 147 — 48, Pl. LXVIII 7 & 8

** ibid (1925 — 26), p. 120, Pl. LV, fig. e.

*** ibid (1926 — 27), p. 174.

တစ်ချပ်ကို ရရှိခဲ့သည်။ ယင်းကျောက်ပြားသည် အပြည့်အစုံကား မဟုတ်တော့ပေ။ ယင်းကျောက်ပြားပေါ်တွင် ဆောင့်ကြောင့်ထိုင်နေသော ဘီလူးသည် ညာလက်ဖြင့် တင်းပုတ်ကိုင်နေဟန် ရုပ်ကြွဖော်ထားသည်ကို တွေ့နိုင်သည်။ *

အခြားကျောက်ဆစ်လက်ရာတစ်ခုမှာ သန်လျက်ကိုင်နတ်ဘီလူးရုပ်တု ဖြစ်၏။ ယင်းနတ်ဘီလူးသည် မုဆိုးထိုင်ထိုင်လျက် ညာလက်ဖြင့် သန်လျက်ကိုကိုင်ပြီး ထမ်းထားသည်။ နတ်ဘီလူး၏မျက်နှာသည် ပဲ့နေသည်။ ဤရုပ်တုကို သီရိခေတ္တရာပြတိုက်၌ပင် ထားရှိသည်။

သီရိခေတ္တရာပြတိုက်၌ပင်ထားရှိသော အခြားစိတ်ကူးယဉ်ရုပ်တုမှာ ခြသေ့် ရုပ်တစ်ရုပ်ပင်ဖြစ်သည်။ ယင်း ခြသေ့်ရုပ်သည် မနုဿီဟကောင်ကဲ့သို့ ဖင်နှစ်ခွရှိသောကြောင့် စိတ်ကူးယဉ်သတ္တဝါအမျိုးအစားတွင် ထည့်သွင်းနိုင်ပါသည်။

အထက်ပါ ကျောက်ဆစ်လက်ရာများကို ချုံ၍လေ့လာလျှင် ပျူတို့သည် ကျောက်ဆစ်ပညာတွင် အိန္ဒိယပညာတို့၏ နည်းစနစ်ကို ရခဲ့သည်၊ သို့တည်းမဟုတ် အိန္ဒိယပြည် ပညာရှင်တို့၏ လက်ရာကို မှီငြမ်းပြုလုပ်ခဲ့သည်မှာ ယုံမှားဖွယ်မရှိချေ။ ထို့အပြင် ပျူကျောက်ဆစ်ပညာရှင်တို့သည် စနစ်ကို တင်းတင်းကြပ်ကြပ် သတ်မှတ်လိုက်နာခြင်းမရှိကြောင်း လေ့လာသိရှိနိုင်သေးသည်။ ရှေးအကျဆုံးငွေဗောဓိပလ္လင်ပိုင်းရှိ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်၏ ဘူမိဖဿမုဒြာဟန်သည် ကြာနှစ်ထပ်ပလ္လင်ပေါ်၌ ခြေတော်ကိုထပ်လျက် တင်ပျဉ်ခွေထိုင်နေပုံဖြစ်သည်။ လက်တော်ကို ဘယ်တင်ညာချပုံစံတွင် ထားတော်မူသည် ဟူသောစနစ်ကို တွေ့နိုင်သည်။** သို့သော် ပျူကျောက်ဆစ်ပညာရှင်တို့သည် ထိုစနစ်ကို လိုက်နာချင်သည့်အခါမှ လိုက်နာသည်။ သောင်းပြည့်ကုန်းတွင် တူးဖော်တွေ့ရှိသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ကိုလေ့လာလျှင် တင်ပျဉ်ခွေရာ၌ သလုံးတော်နှင့် ပေါင်သားတော်ကို မထိစေပဲ ခပ်ကားကားစံပယ်တော်မူဟန် ထုလုပ်ထားသည်ကိုပင် တွေ့ရသည်။***

ပျူကျောက်ဆစ်ပညာရှင်တို့သည် လွတ်လပ်စွာ ထုလုပ်သည်ဆိုသော်လည်း မိမိတို့ ဓလေ့ထုံးစံနှင့် အညီ ထုလုပ်သွားသည်လည်းရှိသည်။ ခေတ်ဦးပိုင်းရုပ်ကြွများတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ဘေးရှိ တပည့်သာဝကနှင့် အခြံအရံနတ်ဗြဟ္မာများကို မတ်တပ်ရပ်အနေအထား ရုပ်ကြွဖော်ထားသော်လည်း နှောင်းခေတ်ပိုင်းတွင်မူ ပုဆစ်တုတ်အနေအထား ထုလုပ်တတ်ကြပါသည်။ ဤသို့မြတ်စွာဘုရားရှင်အား ပုဆစ်တုတ်လျက် ရှိသေစွာကြည်ညိုသော သရေခေတ္တရာခေတ်ပျူတို့ဟန်ကို ပုဂံခေတ်လက်ရာ ရှင်အရဟံရုပ်တု၊ ကျန်စစ်သားရုပ်တုများတွင်လည်း တွေ့မြင်နိုင်သည်။ ထိုပုံစံကို ပုဂံခေတ်နောက်ပိုင်းကာလများတွင်လည်း ဆက်လက်တွေ့မြင်နိုင်ပါသည်။

သရေခေတ္တရာဒင်္ဂါးများ

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းမှရရှိသော ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများအနက် ချန်လှပ်ထား၍မရသော အရာများမှာ ပျူဒဂါးခေါ် တံဆိပ်ခတ်ထားသော ငွေပြားပိုင်းကလေးများပင် ဖြစ်သည်။ သရေခေတ္တရာဒင်္ဂါးဟုခေါ်ဆိုရသည်မှာ သရေခေတ္တရာ မြို့ဟောင်းတွင် တွေ့ရှိသောကြောင့်သာ ဖြစ်သည်။ သရေခေတ္တရာမှ

---

* ibid (1909 — 10), p, 119.

** ibid (1926 - 27), pl, XXXVIII , fig.c.

*** ရှေးဟောင်းဓာတ်ပုံအမှတ် ၆၂၆။ အဆိုပါရုပ်ကြွကို မှော်ဇာမြို့ သီရိခေတ္တရာပြတိုက်၌ ပြသထားသည်။

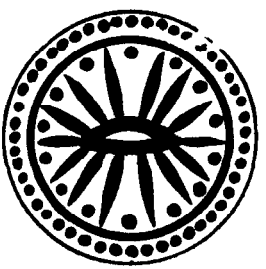

ပုံ ၄။ ။သခရခေတ္တရာဒ်တွေရသော ပျူဒင်ါးလေးမျိုး

ရသော ဒင်္ဂါးများနှင့် အသွင်လက္ခဏာချင်း ဆင်တူယိုးမှားဖြစ်သော ဒင်္ဂါးများကို တောင်တွင်းကြီးမြို့နယ် ဗိသနိုးမြို့ဟောင်းမှလည်းကောင်း၊ ရွှေဘိုခရိုင် ဝက်လက်မြို့နယ် ဟန်လင်းမြို့ဟောင်းမှလည်းကောင်း ရရှိပါသည်။ ထိုဒေသသုံးခုမှရသော ဒင်္ဂါးများကိုခြုံ၍ ပျူဒင်္ဂါးဟု ခေါ်ဝေါ်ကြခြင်းဖြစ်ပါသည်။

သရေခေတ္တရာဒင်္ဂါးများသည် တစ်မြို့တည်းမှပင်တွေ့ရသော ဒင်္ဂါးများဖြစ်သော်လည်း ယင်းတို့၏ အသွင်လက္ခဏာများမှာ တစ်ပုံစံတည်းမဟုတ်ကြပေ။ ဆင်တူယိုးမှားကွဲပြားကြသည်ကို တွေ့ရ၏။ ဤသို့ကွဲပြားသည့်အလိုက် သရေခေတ္တရာဒင်္ဂါးများကို အောက်ပါအတိုင်း လေးမျိုးခွဲခြားနိုင်သည်။

(၁) ပထမအမျိုးအစား၏ မျက်နှာဖက်တွင် သီရိဝစ္ဆ လက္ခဏာအတွင်း၌ ခရုသင်းကို ထောင်လျက်ထည့်ထားသည်ကို မြင်ရ၏။ ကျောဖက်တွင်မူ ဘဒ္ဒပီဋပုံနှင့် ဗိန္ဒုပြောက်အနားကို တွေ့နိုင်သည်။

(၂) ဒုတိယအမျိုးအစား၏ မျက်နှာဖက်တွင် သီရိဝစ္ဆ လက္ခဏာကို မြင်ရသည်။ ယင်းလက္ခဏာအတွင်း၌ စေတီလုံးကို တစ်လုံးပေါ်တစ်လုံးဆင့်နေသော ဗိန္ဒုပြောက်လေးလုံးက ဝဲယာမှခြံရံထားကြသည်။ အထက်ပိုင်း ယာဘက်၌ နေ၊ ဝဲဘက်၌ လ၊ ဘေးဝဲဘက်တွင် ဝရဇိန်၊ ဘေးယာဘက်တွင် ခရုသင်း၊ အောက်ခြေတွင် လိုင်းတွန့်များ အသီးသီးပါသည်။ ကျောဖက်တွင်မူ ဗိန္ဒုပြောက်အနားအတွင်း၌ ဘဒ္ဒပီဋကို တွေ့ရသည်။

(၃) တတိယအမျိုးအစား၏ မျက်နှာဖက်တွင်တွေ့ရသောပုံသည် ဒုတိယအမျိုးအစား၏ မျက်နှာဖက်တွင်တွေ့ရသောပုံနှင့် ဆင်သည်။ သို့သော် အနုစိတ်လက္ခဏာတွင်မူ ကွဲပြား၏။ တတိယအမျိုးအစား၏ မျက်နှာဖက်ကို သေချာစွာကြည့်လျှင် သီရိဝစ္ဆ လက္ခဏာအတွင်း၌ရှိသော စေတီလုံးနေရာတွင် တစ်လုံးပေါ်တစ်လုံးဆင့်နေသော ဗိန္ဒု သုံးလုံး အစားဝင်ရောက်လာသည်ကို တွေ့ရသည်။ ကျောဖက်တွင် ဗိန္ဒုပြောက်အနားအတွင်း၌ ဘဒ္ဒပီဋကိုပင် တွေ့ရသည်။

(၄) စတုတ္ထအမျိုးအစားမှာ အထက်ကပြခဲ့ပြီးသော အမျိုးအစားများနှင့် အကွဲပြားဆုံးဖြစ်၏။ ယင်းအမျိုးအစား၏ မျက်နှာဖက်တွင် သီရိဝစ္ဆ လက္ခဏာကို တွေ့ရသည်။ အထက်ပိုင်းဝဲယာတွင် နေနှင့် လ၊ ဘေးဝဲယာတွင် သွဿိကစကြာနှင့် ဘဒ္ဒပီဋ၊ အောက်ပိုင်းတွင် ဗိန္ဒုပြောက်များကို အတင့်အတယ် ထည့်သွင်းထား၏။ ကျောဘက်တွင် ဗိန္ဒုပြောက်အနားအတွင်း တက်နေဝန်းပုံဖော်ထားသည်။ ဖြာထွက်နေသော ရောင်ခြည်မျှင်များအကြား၌တွင်လည်း ဗိန္ဒုပြောက်များပါရှိသည်။

အထက်တွင်ပြဆို ခဲ့ပြီးသော ပထမ၊ ဒုတိယ၊ တတိယ အမျိုးအစားဒင်္ဂါးတို့၏ ကျောဘက်တွင်ပါသော ဘဒ္ဒပီဋပုံစံများသည် တစ်မျိုးနှင့်တစ်မျိုး မသိမသာကွဲပြားကြ၏။ ပထမဒင်္ဂါး၌ပါသော ဘဒ္ဒပီဋပုံစံသည် ဗဟိုစက်ဝန်းငယ်ကို သုံးထောင့်ချွန်းနှစ်ခု ထိပ်တိုက်ဆက်ထားသည့်အသွင် ရှိသည်။ ဒုတိယဒင်္ဂါး၌ ဗဟိုရှိစက်ဝန်းကို ပန်းကလေးသဖွယ် ပွင့်ဖတ်လေးခု ဆိုင်ထားသည်။ ပြီးမှ အထက်ပိုင်းတွင် သုံးထောင့်ချွန်ပုံ၊ အောက်ပိုင်းတွင် ဖြန့်ထားသောယပ်တောင်ပုံတို့ကို ထိပ်တိုက်ဆက်ထားသည်။ တတိယဒင်္ဂါးတွင် ဗဟိုစက်ဝိုင်းကို သုံးထောင့်ချွန်းပုံနှစ်ခု ထိပ်တိုက်ဆက်ထားသည်။ သုံးထောင့်ပုံတို့၏ အနားနှစ်ဖက်သည် အနည်းငယ်ဟိုက်နေသည်။

အထက်ပါ ဒင်္ဂါးသုံးမျိုးစလုံး၌ တွေ့ရသော ဘဒ္ဒပီဋ အောက်ခြေမျဉ်းများအနက် ပထမအမျိုးအစားဒင်္ဂါး၏ အောက်ခြေတွင်ရှိသည့် မျဉ်းများသည် အဖြောင့်ဖြစ်သည်။ တတိယအမျိုးအစားဒင်္ဂါး၏ ဘဒ္ဒပီဋအောက်ခြေရှိ မျဉ်းများမှာ အနည်းငယ်ဟိုက်သည်။ ဒုတိယအမျိုးအစားဒင်္ဂါး၏ ဘဒ္ဒပီဋအောက်ခြေတွင်မူ မျဉ်းတိုကလေးငါးခုကို ဝိုက်ထားသည်။ ထို့အပြင် ယင်းဒင်္ဂါးသုံးမျိုးစလုံး၌ပင် ဘဒ္ဒပီဋ၏အပေါ်တွင် ဗိန္ဒုပြောက်များကို တွေ့မြင်ရသည်။ ယင်းဗိန္ဒုပြောက်များမှာ ဝိုင်းဝိုင်းစက်စက်ပုံမျိုး မဟုတ်ချေ။ ဒင်္ဂါးတစ်မျိုးလျှင် သီးခြားပုံစံတစ်မျိုးစီ တွေ့ရသည်။

၁၉၂၆ - ၂၇ ခုနှစ်တွင် ခင်ဘကုန်းကို တူးဖော်ရာ၌တွေ့ရှိသော ဒင်္ဂါးများတွင် ပထမအမျိုးအစား၊ ဒင်္ဂါးများကို တွေ့ရသည်။* ဒုတိယအမျိုးအစား၊ ဒင်္ဂါးကို ၁၉၁၁ - ၁၂ ခုအတွင်း တောဘောကြီးစေတီအနီးမှ တူးဖော်ရရှိခဲ့ဖူးသည်။** တတိယအမျိုးအစားကို သရေခေတ္တရာနယ်မြေမှ အမြောက်အမြား၊ ရရှိသည်။ ကုလားကန်ရွာအနီး ခင်ဘကုန်းမှလည်း အမြောက်အမြား တွေ့ရှိခဲ့ဖူးသည်။***အလားတူပင် ၁၉၁၄ - ခုနှစ်တွင် မော်ဇောမြို့၏အနောက်ဘက်တောင်တန်းပေါ်မှ ပျူဒင်္ဂါး ၇၁ ပြား၊ကို အရပ်သားများတွေ့ရှိခဲ့လေသည်။ ထို နှစ်တွင်ပင် မော်ဇောမြို့အပိုင် ငါးခုအိုင်ရွာအနီးမှလည်း ဒင်္ဂါးပြား ၁၁၂ ပြား၊ကို တွေ့ရှိလေသည်။ ယင်းဒင်္ဂါးများတွင် ဒုတိယအမျိုးအစား၊ဒင်္ဂါးနှင့် တတိယအမျိုးအစား ဒင်္ဂါးများ ပါဝင်ကြသည်။****

စတုတ္ထအမျိုးအစား၊ဒင်္ဂါးများကို ဟန်လင်းမြို့ဟောင်းမှ အများဆုံးတွေ့ရသောကြောင့် ဟန်လင်းဒင်္ဂါးဟု ခေါ်စမှတ်ပြုကြလေသည်။ ခင်ဘကုန်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိသော ဒင်္ဂါးများတွင် ဤအမျိုးအစား၊ပါဝင်သော ငါးမူးစေ့ရွှေယ်ဒင်္ဂါးတစ်ပြား ပါဝင်ကြောင်း သိရသည်။***** ထို့ကြောင့် ပထမအမျိုးအစား၊ တတိယအမျိုးအစား၊ စတုတ္ထအမျိုးအစား၊တို့ကို တပြိုင်နက်အသုံးပြုခဲ့ကြောင်းမှာ ထင်ရှားပါသည်။

သရေခေတ္တရာဒင်္ဂါးများတွင်ပါရှိသော တံဆိပ်လက္ခဏာများသည် အိန္ဒိယမှပင် မြစ်ဖျားခံခဲ့ကြသည်။ သီရိဝစ္ဆလက္ခဏာကို ဗုဒ္ဓဘာသာတွင်သာမက ဂျိန်းဘာသာ၊ ဗြဟ္မဏဘာသာတို့တွင်လည်း အထွတ်အမြတ်ထားခဲ့ကြသည်။ သို့သော မြန်မာပြည်က ပျူဒင်္ဂါးများနှင့် တသဝေမတိမ်းတူညီသော ရှေးဟောင်းအိန္ဒိယဒင်္ဂါးများကို မတွေ့ရသေးပေ။

သရေခေတ္တရာဗုဒ္ဓဘာသာ

သရေခေတ္တရာ၌ တူးဖော်တွေ့ရှိသော ရှေးဟောင်းသာသနိကပစ္စည်းများကို ထောက်ထား၍ ဗုဒ္ဓဘာသာသည် သရေခေတ္တရာနယ်မြေ၌ ခရစ်သက္ကရာဇ် လေးရာစုနှစ်ကတည်းကပင် စည်ပင်နေပြီ ဖြစ်ကြောင်း သိရပေသည်။ အစောဆုံးသက်သေ အထောက်အထားမှာ ခင်ဘကုန်း၌ တူးဖော်တွေ့ရှိသော ရွှေပေလွှာ အချပ်နှစ်ဆယ်ပင် ဖြစ်သည်။ ဆို ခဲ့ပြီးသည့်အတိုင်း ယင်းရွှေပေလွှာ အချပ်နှစ်ဆယ်တွင် အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ရှေးဟောင်း တေလဂူကနာဦးအက္ခရာဖြင့် ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို ရေးထိုးထားလေသည်။ ဘာသာမှာမူ ပါဠိဘာသာဖြစ်၏။

သရေခေတ္တရာ၌ တွေ့ရှိရသော ရှေးဟောင်းအက္ခရာများသည် အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ကဒမ္မမင်းတို့ ရေးထိုးခဲ့သော ရှေးဟောင်းအက္ခရာများနှင့်လည်းကောင်း၊ ခေတ်ဦးပိုင်း စာလုကျမင်းတို့ ရေးထိုးခဲ့သော ရှေးဟောင်းအက္ခရာများနှင့်လည်းကောင်း ဆင်တူသည်ကို တွေ့ရသည်။ ခရစ်သက္ကရာဇ် သုံးရာစုနှစ်တွင်

---

* ibid (1926 - 27), Pl. XLII f.

** ibid (1911 — 12), p. 144

*** ibid (1926 - 27), pp. 172 - 173, Pl XLII c & f

**** အောင်သော် (၁၉၆၂)၊ စာမျက်နှာ ၁၀၈။

***** ယင်း

အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း ဣသျှာကုမင်းတို့ ရေးထိုးခဲ့သော ဇဂ္ဂယျပေတမြို့ဟောင်း နာဂါရိဇုနကောဏ္ဍမြို့ဟောင်းတို့က ကမ္ဘည်းအကွရာများနှင့် ဆင်တူကြောင်းလည်း တွေ့ရသည်။ ထို့ပြင် သရေခေတ္တရာက ရွေးဟောင်းအကွရာများနှင့် ဆင်တူသော ရွေးဟောင်းအကွရာများကို ကုန္တလနယ်၊ အနွရနယ်များတွင်လည်း တွေ့ရသည်။*

အချုပ်ကို ဆိုရသော် သရေခေတ္တရာခေတ်ဦးပိုင်းတွင် ပြန့်ပွားနေသော ဗုဒ္ဓဘာသာမှ အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း အနွရ၊ ကုန္တလ၊ ပလ္လဝ စသောပြည်နယ်တို့နှင့် အကူးအသန်း အဆက်အသွယ်ရှိ၍ ရောက်ရှိလာသော ဗုဒ္ဓဘာသာ ဖြစ်သည်။ ထိုစဉ်အခါက အမရဝတီ၊ နာဂါရိဇုန၊ ကောဏ္ဍ၊ ကိဋ္ဋိပူရ၊ ဥရဂပူရ စသော မြို့တော်များသည် ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာ စည်ပင်ထွန်းကားရာ မြို့တော်များဖြစ်ကြပါသည်။ သရေခေတ္တရာခေတ်မတိုင်မီ ခရစ်သက္ကရာဇ် တစ်ရာစုနှစ်နှင့်လေးရာစုနှစ်အတွင်း ထွန်းကားခဲ့သော ဗီဿနိုးမြို့ဟောင်းသို့ပင် အနွရနယ်၊ အမရဝတီ၊ နာဂါရိဇုန၊ ကောဏ္ဍမြို့တော်များမှ ဗုဒ္ဓဘာသာ ပုံနှံ့ရောက်ရှိခဲ့ကြောင်း အရိပ်အမြွက် အထောက်အထားများ တွေ့ရှိပြီးဖြစ်ပါသည်။**

သရေခေတ္တရာခေတ်ဦးပိုင်းတွင် မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း ဗုဒ္ဓဘာသာသည် ထေရဝါဒဂိုဏ်း ဗုဒ္ဓဘာသာနှင့် စပ်ပြိုင်ထွန်းကားခဲ့ကြောင်း အထောက်အထားများ တွေ့ရ၏။ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း ဗုဒ္ဓဘာသာသည် ခရစ်သက္ကရာဇ် တစ်ရာစုနှစ်တွင် အိန္ဒိယပြည်၌ စတင်ပေါ်ပေါက်လာသော ဂိုဏ်းဖြစ်၏။ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း၏ ထူးခြားသောဝါဒမှာ ဘုရားလောင်း ဗောဓိသတ္တဝါဒဖြစ်သည်။ အမြွက်မျှ ရေးသားရလျှင် မဟာယာန ဂိုဏ်း၏ ထူးခြားသောဗောဓိသတ္တဝါဒဆိုရာ၌ လူတိုင်းတွင် ဗောဓိသတ္တ ဘုရားလောင်းဖြစ်နိုင်သော စွမ်းရည်သတ္တိရှိကြောင်းကို ယုံကြည်ခြင်းဖြစ်၏။ ကရုဏာ၊ မေတ္တာတရားကို ရင်ဝယ်ပိုက်လျက် ဗောဓိသတ္တ ဘုရားလောင်းများသည် လောကတွင်ရှိရှိသမျှ ဝေနေယျသတ္တဝါများအား နိဗ္ဗာန်သို့ ပို့ဆောင်ပေးရန် တာဝန်ရှိသည်ဟု ဆို၏။ ယင်းတာဝန် မပြီးမချင်း ဗောဓိသတ္တ ဘုရားလောင်းများသည် လောကကို စောင့်ရှောက်လျက်ရှိသည်ဟု ဆို၏။ သရေခေတ္တရာ၌တွေ့ရသော မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားများအနက် အစောဆုံး အထောက်အထားမှာ ဘုရားကြီးစေတီအနီးမှရသော အရိုမေတ္တေယျဘုရားလောင်းကြေးဆင်းတုပင် ဖြစ်၏။ ယင်းဆင်းတုသည် ကျိုးပဲ့ပျက်စီးနေပြီဖြစ်၏။ ထို ဘုရားလောင်းဆင်းတုတော်တွင် မြင့်မားသောသျှောင်တော်ရှိ၏။ လက်တော်နှစ်ဖက်အနက် လက်ယာဘက်သာလျှင် ကျန်ရှိတော့၏။ ယင်းလက်ယာဘက်လက်သည်ပင် ကျိုးပဲ့နေပေပြီ။ ထိုလက်ကို တံတောင်ဆစ်မှကွေးလျက် ရှေ့သို့ဆန့်တန်းကာ လက်ဝါးကို ဖြန့်ထား၏။ လက်ညှိုးနှင့်လက်မကို ထိပ်ချင်းဆက်ထား၏။ ဤလက်အနေအထားမှာ သက္ကရဘာသာဖြင့် ဝိတရကမုဒြာ ခေါ် အချေအတင်ပြောနေသည့် အနေအထားဖြစ်၏။ ဆင်းတုတော်၏ လက်ဝဘက်ပခုံးပေါ်တွင် သင်္ကန်းတော်အနားရေးများကို တွေ့ရသည်။ သျှောင်တော်သည် ဆံပင်ကို နောက်ဖက်သို့ခေါက်ကာ အရင်း၌ကြိုးဖြင့်စည်းထားသော ပုံစံဖြစ်၏။ သျှောင်ထုံးတော်၌လည်း စေတီငယ်တစ်ဆူကို တွေ့ရသေးသည်။ ဤအချက်ကိုထောက်၍ ဆင်းတုတော်သည် သင်္ကန်းပင်ရုံထားသော်လည်း ဘုရားရုပ်ပွားတော်မဟုတ်ပဲ ဘုရားအလောင်းရုပ်ပွားတော်ဖြစ်ကြောင်း နားလည်ရသည်။***

---

* Ray (1932), pp. 43 – 44

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းမှတွေ့ရှိသော ရွေးဟောင်းကမ္ဘည်းစာနှင့်ပတ်သက်၍ အငြိမ်းစားကျောက်စာဝန် သီရိပုံဇီဦးမြ၏ ရွေးဟောင်းမြန်မာအက္ခရာစာတမ်း၊ စာမျက်နှာ ၁၄ – ၁၆ နှင့် အက္ခရာစဉ်ကားချပ်များကို လေ့လာနိုင်ပါသည်။

** အောင်သော် (၁၉၆၆)၊ စာမျက်နှာ ၃၀၁။

*** ရွေးဟောင်းနှစ်ချုပ် (၁၉၅၇ – ၅၈)၊ စာမျက်နှာ ၂၀ .၂၁၊ ပုံ – ၁၉။

မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ အခြားအထောက်အထားတစ်ခုမှာ ဘောဘောကြီးစေတီ၌တွေ့ရှိသော အဝလောကိတေသွာရ ကြေးဆင်းတုပင်ဖြစ်သည်။ ယင်းကြေးဆင်းတုတွင် မူလက လက်လေးဘက်အပြည့် အစုံရှိသော်လည်း ယခုအခါ၌မူကား အပြည့်အစုံမရှိတော့ပေ။ ခြေတော်နှစ်ဘက်မှာလည်း ခြေဖမိုးအထက် ပိုင်းဆီ၌ ပြတ်နေသည်။ ဆင်မြန်းထားသော ဝတ်စားတန်ဆာများမှာ မင်းဝတ်တန်ဆာများပင် ဖြစ်သည်။ ဘုရားလောင်းဆင်မြန်းထားသော မကိုဋ်တွင် " ဓာရဏဗုဒ္ဓအဓိတဘ " ပုံတော်ကိုမြင်ရသဖြင့် ဘုရားလောင်း အဝလောကိတေသွာရရုပ်တု ဖြစ်ကြောင်း သိရသည်။*

မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ အခြားအထောက်အထားတစ်ခုကို ၁၉၂၈ - ၂၉ ခုနှစ် အတွင်းကမှော်ဇာမြို့ ယင်းတိုက်ကွင်း၏ မြောက်ဘက်တွင်တည်ရှိသော ကုန်းတစ်ကုန်းကို တူးဖော်ရာမှတွေ့ရှိ၏။ ယင်းအထောက်အထားမှာ ရွှေပြားဖြင့်သွန်းလုပ်ထားသော အဝလောကိတေသွာရဘုရားလောင်းရုပ်ဖြစ်၏။ ထိုရုပ်ကြွသည်အမြင့် ၃ လက်မခန့်ရှိ၏။ ဘုရားလောင်း အဝလောကိတေသွာရကို " လာလိတာသန " ပုံစံဖြင့် ထိုင်နေသည်ကို တွေ့ရ၏။ ဘုရားလောင်းတွင် လက်ခြောက်ဘက်ရှိ၏။ လက်နှစ်ဘက်ကို " ဓိတရကမုဒြာ "ခေါ် အချေအတင်ပြောနေဟန်အနေအထား ပြုလုပ်ထားသည်။ ကျန်လက်များသည် ကြာပန်းနှင့် ကြိုသူလစသည်တို့ကို စွဲကိုင်ထားသည်။ **

မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ အခြား ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများမှာ အုတ်ခွက်ဆင်းတုတော်မျိုးပင်ဖြစ်သည်။ မြင်ဗာဟုစေတီဌာပနာတိုက်အတွင်းမှရသော အမျိုး အုတ်ခွက်များ၊ ဆင်းတုများတွင် ရပ်တော်မူနေသော လောကေသွာရ ဘုရားလောင်းပုံတော်ကို တွေ့ရသည်။ ယင်းလောကေသွာရ ဘုရားလောင်းသည် လက်လေးဘက်ရှိ၍ မင်းဝတ်တန်ဆာအပြည့်အစုံနှင့်ဖြစ်သည်။ အောက်သို့ချထားသော ညာလက်တော်တစ်ဘက်သည် လုံစွပ်ပုံ တုတ်ပေါ်၌ ထောက်လျက်ရှိသည်။ အခြားညာဘက်လက်တစ်ဘက်သည် ယပ်ကိုကိုင်ကာ အထက်သို့မြှောက်နေသည်။ ဘယ်ဘက်လက်နှစ်ဘက်စလုံးသည် ဘေးတွင်နွယ်တက်နေသော ကြာပန်းကြာရိုးများကိုဆုပ်ကိုင်ထားသည်။ အလားတူ ဆင်တူယိုးမှား အုတ်ခွက်များကိုလည်း သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းတွင် တွေ့ရတတ်ပါသည်။***

ကံသုံးဆင့်တောင်မှရသော မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ အုတ်ခွက်တစ်ခွက်သည် ဘဲဥပုံရှိ၏။ ထို အုတ်ခွက်တွင် လောကနာထဘုရားလောင်းသည် ကြာပွင့်ပေါ်၌ ခြေတစ်ဘက်တင်ခြေတစ်ဘက်ချနှင့် စံပယ်နေတော်မူသည်ကို တွေ့ရသည်။ ချထားသော ခြေတော်အောက်တွင် ကြာပွင့်တစ်ပွင့်ခံလျက်ရှိသည်။ လက်တော်နှစ်ဘက်စလုံးကို ဒူးတော်နှစ်ဘက်ပေါ်တွင် တင်ထား၏။ သို့သော် ဝဲဘက်လက်ကမူ ကြာပွင့်ကြာနွယ်များကို စွဲကိုင်ထားသည်။ ယင်းအုတ်ခွက်၏နှုတ်ခမ်းပတ်လည်တွင် ရှေးဟောင်းနာဂရီအက္ခရာဖြင့် " ယေ ဓမ္မာ ဟေတုပ္ပဘဝါ " ဂါထာတော်ကို ရေးထိုးထားသည်။ †

---

* *ASI* (1911 - 12), p. 143, LXVII 6. Dr. Nihar- Ranjan Ray က မူ ဤဘုရားအလောင်း အဝလော်ကိတေသွာရရုပ်ကို မမျှဝေသိရှိ ဟု ခေါ်ဆိုပါသည်။

** ibid (1928 - 29).

*** ibid (1934 - 35), p. 46, Pl. XXIIb & c.

မြ (၀၉၆၀)၊ ဒုတိယတွဲ၊ စာမျက်နှာ ၂၂၊ ပုံ ၂၉ က၊ ခ။

† ဒုတိယတွဲ၊ စာမျက်နှာ ၂၉၊ ပုံ ၃၄။

ဓာတ်ပုံ ၁၆။ ။ တောဘောကြီးစေတီအနီးမှရသော ဘုရားလောင်း ဗောဓိသတ္တ ကြေးရုပ်။

ထူးခြားသောအခြားအုတ်ခွက်တစ်ခွက်မှာ အဝလောကိတေသွာရ ဘုရားလောင်း၏ ကြင်ရာတော် တာရာဒေဝီပုံတော်ပါသော အုတ်ခွက်ဖြစ်၏။ တာရာဒေဝီဟု အမည်တွင်ရခြင်းအကြောင်းမှာ သံသရာ၏ တစ်ဖက်ကမ်းကို အရောက်ပို့နိုင်သော အစွမ်းသတ္တိရှိသောကြောင့်ဟု သိရသည်။ မုဌောရွာ ငါးရှဉ့်ကုန်းမှ ရသောအုတ်ခွက်တစ်ခွက်တွင် တာရာဒေဝီနတ်သမီးသည် နွဲ့နောင်းသော ကိုယ်ဟန်ဖြင့် ကြာပွင့်ပေါ်၌ မတ်တပ်ရပ်နေသည်ကို တွေ့ရ၏။ တာရာဒေဝီသည် လည်ဆွဲ၊ နားကပ်၊ လက်စည်း၊ ခါးစည်း စသည်တို့ကို ဆင်ယင်ထားသည်။ ဆုပေးနေဟန် ညာဘက်လက်ကို အောက်သို့ချပြီးနောက် တံတောင်ဆစ်ကိုကွေးလျက် အထက်သို့မြောက်ကာ လက်ဖဝါးကိုဖြန့်ထားသည်။ ဘယ်ဘက်လက်ဖြင့် ကြာပန်းကို စွဲကိုင်ကာ ပခုံးနှင့် တညီတည်း မြောက်ထားသည်။ ယင်းအုတ်ခွက်တွင် ရှေးဟောင်းနာဂရီအက္ခရာဖြင့် ယေခမ္မာဂါထာတော်ကို ရေးထားသည်။ *

မြင်ဗာဟုစေတီမှရသော အုတ်ခွက်သည် အထက်ပါ အုတ်ခွက်များနှင့် မတူ၊ တမူကွဲပြားလေသည်။ ယင်းအုတ်ခွက်တွင် အခန်းနှစ်ခန်းကန့်လျက်ရှိပြီးလျှင် အထက်ခန်းအလယ်ရှိ ကြာပလ္လင်ပေါ်တွင် ဓမ္မစကြာမုဒြာဟန်ဖြင့် စံပယ်နေသော တင်ပျဉ်ခွေဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်ရှိသည်။ အဆိုပါ ရုပ်ပွားတော်၏ ဘေးတစ်ဖက်တစ်ချက်တွင် ဗဟိုရုပ်ပွားတော်ဖက်သို့ ကိုယ်ကို ယိမ်းနွဲ့ကာ ကြာပွင့်ထက်၌ရပ်နေသော ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူစီရှိသည်။ အောက်ခန်းတွင် ဆင်းတုသုံးဆူကို မြင်ရသည်။ အလယ်ရှိ ကြာပွင့်ထက်၌ တင်ပျဉ်ခွေထိုင်နေသော ရုပ်တုကို ဆံထုံးရောင်လျှံတော်တို့နှင့် တွေ့ရသည်။ ယင်းရုပ်တုမှာ လွန်စွာ ပျက်စီးပွန်းပဲ့နေသဖြင့် ဘုရားရှင်ဖြစ်မည်ဟုသာ မှန်းဆရပါသည်။ ဘေးတစ်ဖက်တစ်ချက်ရှိ ကြာပွင့်ပေါ်တွင် အမျိုးသမီးနှစ်ဦးသည် ဒူးတစ်ဖက်ထောင်တစ်ဖက်ချနှင့်ထိုင်ကာ မြတ်စွာဘုရားအား ရှိခိုးနေသည်။ ဘယ်ဘက်ရှိ အမျိုးသမီးတွင် လက်လေးဘက်ပါရှိသည်။ လက်နှစ်ဖက်ဖြင့် ကြာပန်းများကို ကိုင်ထားသည်။ ညာဘက်ရှိ အမျိုးသမီးတွင် လက်နှစ်ဖက်သာရှိသည်။ ညာဘက်ရှိအမျိုးသမီးသည် သူရဿတီနတ်သမီး၊ ဘယ်ဘက်ရှိအမျိုးသမီးသည် တာရာဒေဝီနတ်သမီးဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။ ဤအုတ်ခွက်သည် သရေခေတ္တရာကောင်းစားစဉ်က မဟာယာဉ်ဗုဒ္ဓဘာသာ၊ တန္တရအယူရှိခဲ့ကြောင်း သက်သေခံသောပစ္စည်းဖြစ်ပါသည်။** တန္တရဂိုဏ်းသည် မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း၏ဂိုဏ်းခွဲတစ်ရပ် ဖြစ်သည်။ တန္တရဂိုဏ်းသည် မူလက ဟိန္ဒူဘာသာ၏ ဂိုဏ်းခွဲဖြစ်သော်လည်း မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဝင်အချို့သည် ထိုဟိန္ဒူတန္တရဂိုဏ်း၏ အယူဝါဒအချို့ကို လိုက်နာကျင့်သုံးရာမှ ဗုဒ္ဓဂိုဏ်းဖြစ်ပေါ်လာသည်။

အထက်ပါ အထောက်အထားများအပြင် တစ်ခဲနက် ကျောက်ဖြင့်ပြီးသော မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ ရုပ်တုများကိုလည်း တွေ့နိုင်ပါသေးသည်။ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဆိုင်ရာ ကျောက်ဆင်းတုများအကြောင်းကို ကျောက်ဆစ်လက်ရာများ အခန်းတွင် ဖော်ပြပြီး ဖြစ်သည်။

အထက်ပါ အချက်အလက်များကို ပေါင်းစပ်လေ့လာလိုက်သောအခါ ပျူတို့သည် ခရစ်သက္ကရာဇ်လေးရာစုနှစ်လောက်တွင် အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်း အမရဝတီ၊ နာဂါရ်ဇုနကောဏ္ဍ၊ ကိဋ္ဌိပူရစသော ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ ထွန်းကားရာဌာနကြီးများနှင့် အဆက်အသွယ်ရှိ၍ ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာကို ကိုးကွယ်ယုံကြည်ကြကြောင်း သိရသည်။ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း ဗုဒ္ဓဘာသာသည်လည်း သရေခေတ္တရာတွင် ထေရဝါဒဂိုဏ်း ဗုဒ္ဓဘာသာနှင့် အပြိုင်ထွန်းကားလာခဲ့သည်။ သရေခေတ္တရာသို့ ပုံ့နှံ့လာသော မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း

---

* ယင်း စာမျက်နှာ ၁၉၊ ပုံ ၂၄။

** ယင်း စာမျက်နှာ ၂၀-၂၂၊ ပုံ ၂၈။

ဗုဒ္ဓဘာသာသည် အိန္ဒိယပြည်မှ တိုက်ရိုက်လာသည်ဟုလည်း တွေးတောနိုင်သည်။ သို့တည်းမဟုတ် ရခိုင်တိုင်းမှတစ်ဆင့် ရောက်ရှိလာသည်ဟုလည်း ခန့်မှန်းရပါသည်။ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းသည် ခရစ်သက္ကရာဇ်ခြောက်ရာစုနှစ်အတွင်းက ရခိုင်တိုင်းသို့ ရောက်ရှိလာပြီဖြစ်ကြောင်းကို ကျောက်တော်မြို့၊ မဟာမုနိကုန်းတော်ပေါ်၌ တွေ့ရှိသော ဘုရားလောင်း ဗောဓိသတ္တကျောက်ဆင်းတုက သက်သေထူပါသည်။ ယင်းဗောဓိသတ္တရုပ်ကို အလျား ၎င်းပေ၊ အနံ နှစ်ပေရှိသော ကျောက်ပြားပေါ်တွင် ထုလုပ်ထားသည်။ ကျောက်ပြားပေါ်၌ ဘုရားလောင်းသည် လက်ဝဲတက်ဒူးကို ခပ်လှည်းလှည်းထောင်ကာ လက်ယာတက်ဒူးကို ချလျက် ထိုင်နေသည်။ ဘုရားလောင်း၏ လက်တော်နှစ်ဖက်စလုံးပင် ကျိုးပဲ့ပျက်စီးနေပြီ ဖြစ်သည်။ သို့သော် ကြွင်းကျန်ရစ်သမျှ အပိုင်းအစကို ထောက်ချင့်ခြင်းဖြင့် ဘုရားလောင်းသည် မူလက လက်နှစ်ဖက်ကိုကွေးလျက် လက်ဝါးကိုဖြန့်ကာ " အဘယမဂြော " ဟန်ဖြင့် ရှိမည်ဟု ခန့်မှန်းရသည်။ ဘုရားလောင်း၏ မကိုဋ်တော်အလယ်တွင် တင်ပျဉ်ခွေရုပ်ပွားတော် တစ်ဆူကို ရေးရေးမြင်နိုင်သေးသဖြင့် ဤရုပ်တုသည် လောကနာထဘုရားလောင်းရုပ်တုဟု တထစ်ချ ယုံကြည်နိုင်ပါသည်။ *

ရခိုင်တိုင်း၌ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း ဗုဒ္ဓဘာသာရောက်ရှိနေကြောင်းကို ပြည့်ဆန်သော အခြားအထောက်အထားတစ်ရပ်မှာ မြို့ဟောင်းမြို့ သျှစ်သောင်းဘုရား၌ ကျောက်စာတိုင်ပင်ဖြစ်သည်။ ယင်းကျောက်စာတွင် အာနန္ဒစန္ဒမင်းသည် မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းဝင်ဖြစ်ကြောင်း အထောက်အထားများ တွေ့ရသည်။ ** အာနန္ဒစန္ဒမင်းသည် ခရစ်သက္ကရာဇ် ၇၂၀ ခန့်တွင် နန်းတက်သည်ဟု ခန့်မှန်းထားပါသည်။ ***

ရခိုင်တိုင်းမြောက်ပိုင်း ရေမြေပထဝီ အနေအထားအရ အိန္ဒိယပြည်မြောက်ပိုင်းနှင့် နီးစပ်ရာ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း ဗုဒ္ဓဘာသာသည် နာလန္ဒတက္ကသိုလ်မှ ရခိုင်တိုင်းသို့ ရောက်ရှိလာသည်ဟု မှတ်ယူရပါသည်။ နာလန္ဒတက္ကသိုလ်သည် ခရစ်သက္ကရာဇ် ခြောက်ရာစုအတွင်းက ထွန်းကားကြီးကျယ်ခဲ့သော မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း၏ အချက်အချာဒေသပင် ဖြစ်သည်။ †

သရေခေတ္တရာနှင့် ရခိုင်တိုင်းတို့ အဆက်အသွယ်မကင်းခဲ့ကြောင်းကို သရေခေတ္တရာ၌ တွေ့ရသော အချို့ အကွ ရာများသည် ရခိုင်တိုင်း ဝေသာလီမြို့ဟောင်းက အကွရာများနှင့် ဆင်တူသော အချက်ကလည်းကောင်း၊ သရေခေတ္တရာဒင်္ဂါးများသည် ခရစ်သက္ကရာဇ် လေးရာစုနှစ်အတွင်းဟု ခန့်မှန်းရသော ဝေသာလီပြည် စန္ဒမင်းဆက် ဒင်္ဂါးအချို့ နှင့် အခြေခံပုံစံတွင် ဆင်တူသော အချက်ကလည်းကောင်း ကောင်းစွာထောက်ခံပါသည်။ သရေခေတ္တရာအနီးရှိ ပန်းတောင်း တောင်ကုပ်လမ်းသည် ယခုအခါတွင် ရခိုင်တိုင်းသို့ ကူးရာတောင်ကြားလမ်း ဖြစ်သကဲ့သို့ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင်လည်း အလားတူပင် ဖြစ်ခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း ဗုဒ္ဓဘာသာသည် ရခိုင်တိုင်းမှ တောင်ကုပ်လမ်းကို ဖြတ်၍ သရေခေတ္တရာသို့ ရောက်ရှိလာသည်ဟု ယူဆရပါသည်။ အလားတူပင် အရှေ့ဘင်္ဂါနယ်က တန္တြရအယူဝါဒသည်လည်း ရခိုင်တိုင်းမှ တစ်ဆင့် တောင်ကုတ်လမ်းဖြင့် သရေခေတ္တရာသို့ ရောက်ရှိလာခဲ့သည်ဟု ယုံကြည်ရပါသည်။

---

* ရွှေဟောင်းနှစ်ချုပ် (၁၉၅၈–၁၉၅၉)၊ စာမျက်နှာ ၂၄၊ ပုံ ၃၃။

** Johnston, p 371,

*** Sircr, (ကျမ်းကိုး ၂၀)။

† Bapat (1959), p. 7, 18, 325.

သရေခေတ္တရာဓော် ယဉ်ကျေးမှု ပုံကြမ်း

" သရေခေတ္တရာမြို့သက်ကို ခန့်မှန်းစဉ်းစားရာတွင် ဗိဿနိုးမြို့သက်နှင့် ဆက်စပ်ကာ ခန့်မှန်းစဉ်းစားသင့်ပေသည်။ အဘယ့်ကြောင့်ဆိုသော် ယင်းနှစ်မြို့စလုံးပင် ပျူမြို့များဖြစ်ကြသည်သာမက ယဉ်ကျေးမှုခြင်းလည်း ဆက်စပ်နီးနွှယ်ခဲ့ကြောင်း အထောက်အထားများ တွေ့ရသောကြောင့် ဖြစ်သည်။ ဗိဿနိုးမြို့သည် ခရစ်သက္ကရာဇ် တစ် ရာစုနှစ်မှ ငါး ရာစုနှစ်အတွင်း ထွန်းကား ဖွံ့ဖြိုးခဲ့သောမြို့ ဖြစ်သည်။ * ထို့အပြင် ဗိဿနိုးမြို့သည် သရေခေတ္တရာမြို့ထက် ရှေးကျသည်ဟု ခန့်မှန်းထားပြီးလည်း ဖြစ်သည်။ **တွေ့ရှိပြီးသော ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအရ သရေခေတ္တရာမြို့သည် ခရစ်သက္ကရာဇ် ငါးရာစုနှစ်တွင် ခြေခြေမြစ်မြစ် ထွန်းကား ဖွံ့ဖြိုးနေပြီဟု ယုံကြည်ရန် ရှိသည်။ ထိုအချိန်တွင် သရေခေတ္တရာ ပျူတို့သည် ကိုယ်ပိုင်စာပေ တီထွင်ပြီး ဖြစ်သည်။ " မင်း " ဟူသော အုပ်ချုပ်သူ အကြီးအကဲ လက်အောက်တွင် စည်းစည်းလုံးလုံး နေထိုင်လျက်ရှိကြပြီ ဖြစ်၏။ ယင်းအခြေအနေမျိုးသို့ ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်အောင် စတင် ပို့ဆောင်ရသော ကာလကို ထည့်သွင်းခန့်မှန်းလျှင် ခရစ်သက္ကရာဇ် သုံးရာစုနှစ်လောက်တွင် သရေခေတ္တရာမြို့ကြီးကို တည်ထောင်ခဲ့သည်ဟု ခန့်မှန်းရန်ရှိသည်။ "

သရေခေတ္တရာမြို့ ကြီးကို စတင်တည်ထောင်သောအချိန်တွင် ဗိဿနိုးမြို့သည် အခြေကျကျ ထွန်းကား လျက်ရှိနေပြီ။ ထို့ကြောင့် သရေခေတ္တရာမြို့ကို တည်ထောင်ရာ၌ ပျူတို့သည် ဗိဿနိုးယဉ်ကျေးမှုမှ နှစ်သက်ရာရာကို လက်ခံယူငင်ကြ၏။ ပုံစံဆိုရလျှင် မြို့ ရိုးဝင်ပေါက်များကို တည်ဆောက်ရာတွင် သရေခေတ္တရာ ပျူတို့သည် ဗိဿနိုးမြို့ရိုး ဝင်ပေါက်ပုံစံများကို အတုယူကြောင်း၊ ကြွင်းကျန်ရစ်သော ပန္နက်ပုံစံများကို လေ့လာခြင်းအားဖြင့် သိရသည်။ သရေခေတ္တရာ အရိုးအိုးများတွင် ဗိဿနိုးအရိုးအိုးများနှင့် ပုံစံချင်းတူသောအရိုးအိုးများလည်း တွေ့ရသည်။ သရေခေတ္တရာဒင်္ဂါးများတွင် တွေ့ရသော အမှတ်လက္ခဏာတို့ကို လေ့လာဆန်းစစ်ကြည့်လျှင် ဗိဿနိုးဒင်္ဂါးများတွင်တွေ့ရသော အမှတ်လက္ခဏာတို့နှင့် ယေဘုယျအားဖြင့် တူညီကြောင်းတွေ့ရသည်။ ရဟန္တာဂူစေတီ၌ တွေ့ရသည့် အုတ်ချပ်တစ်ချပ်တွင် ပုံနှိပ်ထားသော "ဘဒ္ဒဝီဋ္ဌ" ပုံကို လေ့လာကြည့်လျှင် ယင်းပုံစံသည် သရေခေတ္တရာ ဒင်္ဂါးများရှိ ဘဒ္ဒဝီဋ္ဌပုံထက် ဗိဿနိုးဒင်္ဂါးများရှိ ဘဒ္ဒဝီဋ္ဌပုံနှင့် ပို၍တူကြောင်း တွေ့ရသည်။

သရေခေတ္တရာမြို့ကြီးကို တည်ထောင်စအချိန်တွင် သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် ပြည်ပရန်ကို အချိန်မရွေးကြောက်ရွံ့နေကြရဟန် ရှိ၏။ ထို့ကြောင့် မြို့ပြတည်ထောင်ရာတွင် သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် အပြင်ပကရန်သူများ ရက်ရူည်လများ ဝိုင်းရံထားသော်လည်း ရိက္ခာအတွက် ပြဿနာမရှိစေရန် မြို့တွင်း၌ လယ်ယာလုပ်ငန်း လုပ်ကိုင်နိုင်သော ဗြေနိမ့်ဝိုင်းများကို ထည့်သွင်းလျက် တည်ထောင်ထားကြသည်။ သရေခေတ္တရာမြို့ ကြီးသည် ထုထည်ကြီးမားခိုင်ခံ့သော်လည်း ပျူတို့သည် ပေါ့ဆခြင်းမရှိပဲ ဖြည်းသင့်သည့်နေရာများတွင် ထပ်လောင်း၍ ကာရံလေသည်။

ပျူလူမျိုးတို့သည် မြန်မာလူမျိုးများကဲ့သို့ပင် မွန်ဂို လွိုက်အနွယ်ဝင်ဖြစ်ကြောင်းကိုလည်း ဗိဿနိုးမြို့ဟောင်း၌ တွေ့ရသော အရိုးစုကို လေ့လာခြင်းအားဖြင့် သိရသည်။***ထို့အပြင် ပျူတို့၏လက်ရာ ကျောက်ရုပ်တုများ၏ ပုံပန်းသွင်ပြင်နှင့် ဝေါဟာရစကားအချို့ကို ထောက်၍လည်း သိနိုင်သည်။

---

* အောင်သော် (၁၉၆၆)၊ စာမျက်နှာ ၂၉၉။

** ယင်း စာမျက်နှာ ၂၉၈။

*** ယင်း စာမျက်နှာ

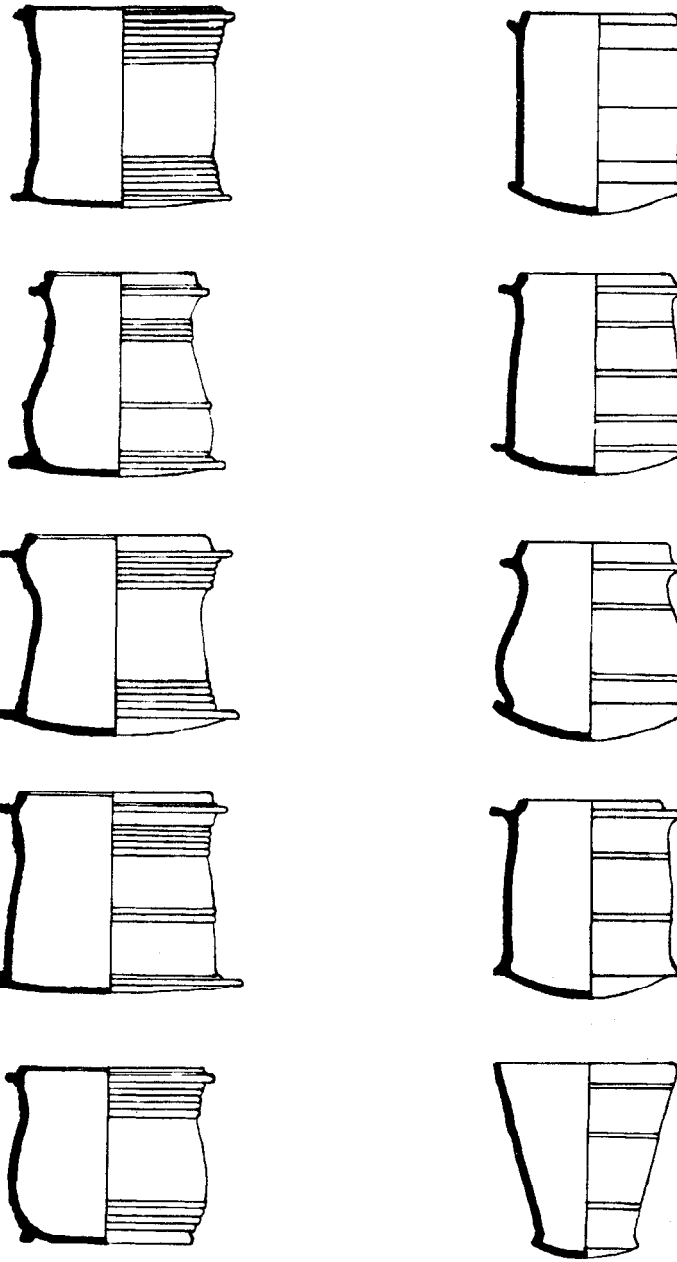

ဗိဿနိုးမြို့တွင်တွေ့ရသော အရိုးအိုးများ ပုံ ၅။ ။ သရေခေတ္တရာမြို့တွင်တွေ့ရသော အရိုးအိုးများ

ပျူလူမျိုးအသိုက်အဝန်းကို အုပ်ချုပ်ရသောမင်းဟူသည့် အကြီးအကဲလည်း ရှိ၏။ ဟန်လင်း၊ ဗိဿနိုးစသော ပျူမြို့ များမှာကဲ့သို့ပင် သရေခေတ္တရာမြို့၏အလယ်တွင် အုပ်ချုပ်သူ အကြီးအကဲမင်းအတွက် သီးသန့်နေရာချထားပေးလေသည်။ သရေခေတ္တရာ၌ အုပ်စိုးသွားသောမင်းအချို့၏ အမည်များမှာ - ဗြိုပြဘုဝဓိန၊ စယစန္ဒြဝရ်မန်၊ ဟရိဝိကြမ၊ သူရိယဝိကြမ၊ သီဟဝိကြမ စသည်တို့ ဖြစ်ကြပါသည်။ သာမန်အားဖြင့် သရေခေတ္တရာ၌ " ဝရ်မန် " မင်းဆက်နှင့် " ဝိကြမ "မင်းဆက် အုပ်စိုးသွားကြသည်ဟု ထင်မှတ်ဖွယ်ရှိ၏။ သို့သော် ကန်ဝက်ခေါင်ကုန်းကျောက်စာတွင် ဇယစန္ဒြဝရ်မန်နှင့် ဟရိဝိကြမတို့ကို ညီတော်နောင်တော်ဟု ဖော်ပြထားသဖြင့် ဝိကြမနှင့် ဝရ်မန်တို့သည် မင်းဆက်တစ်ဆက်တည်းကဖြစ်ကြောင်း ထင်ရှားသည်။ အကြီးအကဲမင်းများ၏ ဘွဲ့မည်ကိုထောက်၍ ယင်းတို့သည် အိန္ဒိယပြည်တောင်ပိုင်းကမင်းများ၏ ဘွဲ့မည်နာမကို အတုယူထားသည်ဟု ဆိုနိုင်ပါသည်။

" သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ ဖြစ်ကြ၏။ ပျူမင်းများသည်လည်း ဗုဒ္ဓဘာသာကို သက်ဝင်ယုံကြည်ကြလေသည်။ ယင်းသို့ သက်ဝင်ယုံကြည်သည့်အလျောက်လည်း ဗုဒ္ဓဘာသာကို အားပေးခိုးမြှောက်ကြကြောင်း ယင်းတို့၏ ကုသိုလ်တော် အကြွင်းအကျန်များက သက်သေခံလေသည်။ သရေခေတ္တရာ၌ ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာနှင့် မဟာယာနဗုဒ္ဓဘာသာ နှစ်ဂိုဏ်းစလုံး ထွန်းကားခဲ့သည်။ ယင်းတို့ ထွန်းကားခဲ့သောကြောင့် ဘာသာရေး အဆောက်အအုံများကိုလည်းကောင်း၊ ကျောက်ဆင်းတု၊ ရွှေဆင်းတု၊ ငွေဆင်းတု၊ ကြေးဆင်းတုမှစ၍ ရွှဲဖြင့်ပုံသွင်းထားသော အုတ်ခွက်ဆင်းတုများကို လည်းကောင်း၊ အနှံ့အပြားတွေ့ရသည်။ ဓမ္မစေတီခေါ် ပိဋကတ်တော် ကောက်နုတ်ချက်များကို ရွေပြား၊ ငွေပြား၊ ကျောက်ပြားတို့ပေါ်၌ ရေးထိုးကာပူဖော်ကြသော အလေ့အလာလည်း ရှိသည်။

သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် မိမိတို့ မှီတွင်းနေထိုင်ရန်အတွက်ဖြစ်သော အဆောက်အအုံများကို သစ်ဝါးစသော ပျက်စီးလွယ်သည့်အရာများဖြင့် ဆောက်လုပ်ကြသည်။ သို့သော် သာသနိက အဆောက်အအုံများကိုမူ အုတ်ဖြင့် ဆောက်လုပ်တတ်ကြသည်။ အုတ်နှင့်သစ်တို့ဖြင့် ပေါင်းစပ်ဆောက်လုပ်သော သာသနိက အဆောက်အအုံအချို့လည်းရှိ၏။ သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် အဆောက်အအုံ ဆောက်လုပ်ရာတွင် အဆက်အဆံ အတွေ့အကြုံ များပြားလာသည့်အလျောက် ဗိသုကာပညာရပ်တွင် အဆင့်အတန်းမနိမ့်ကျတော့ကြောင်း တွေ့ရသည်။ ပျူသာသနိက အဆောက်အအုံများသည် ပန်းဆွဲ၊ စလစ်၊ တိုင်ကလပ်ဖောင်းတွန်း၊ ဖောင်းကွက် အစရှိသည့် ဗိသုကာ အလင်္ကာသဘောတွင် ကြွယ်ဝနေကြပြီ ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရသည်။

သရေခေတ္တရာပျူတို့တွင် ကိုယ်ပိုင်စာပေရှိ၏။ မူလက ပျူတို့တွင် အက္ခရာမရှိသော်လည်း အိန္ဒိယပြည် တောင်ပိုင်း ကိဠိပ္ပရ၊ အမရဝတီ၊ နာဂါရ်ဇုနကောဏ္ဍစသော မြို့ကြီးများနှင့် ဆက်သွယ်မိ၍ ယင်းတို့ထံမှ ပါဠိစာပေကို အခြေခံကာ ပျူစာပေကို တီထွင်ယူလာလေသည်။ အက္ခရာမှာ အိန္ဒိယပြည် တောင်ပိုင်း အက္ခရာပင်ဖြစ်၏။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၎ငါးရာစုနှစ်တွင် ပျူစာပေဟူ၍ စာပေသစ်တစ်ရပ် ပေါက်ဖွားလာခဲ့လေသည်။ "

" သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် အနုပညာဗီဇအခံရှိသော လူမျိုးဖြစ်၏။ ဗုဒ္ဓဘာသာကို အိန္ဒိယပြည်မှ ရသည့်နည်းတူ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် ထုလုပ်ပုံစနစ်ကိုလည်း အိန္ဒိယပညာရှင်များထံမှ နည်းနာခံယူရလေသည်။ သို့သော် ပျူတို့သည် ချပေးလိုက်သော ပုံစံစနစ်အတိုင်း တသဝေမတိမ်း လိုက်နာခြင်းမပြုကြချေ။ * မိမိ

* သရေခေတ္တရာတွင်တွေ့ရသော ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်များအနက် ရှေးအကျဆုံးဖြစ်သည့် ငွေဗောဓိပလ္လင် ဝိုင်းရှိ ရုပ်ပွါးတော်လေးဆူသည် ကြာနှစ်ဆင့်ပလ္လင်ပေါ်၌ ခြေတော်ကိုထပ်လျက် တင်ပျဉ်ခွေ

တို့၏ အနုပညာစိတ်ကူးစိတ်သန်းရသည့်အတိုင်း ထုလုပ်တတ်ကြ၏။ ပျူတို့သည် ကြည်ညိုသင့်သည်ကို ကြည်ညိုလာအောင်၊ ကြောက်လန့်သင့်သည်ကို ကြောက်လန့်လာအောင် ထုလုပ်နိုင်စွမ်းသည်။ တစ်နည်း အားဖြင့်ဆိုသော် ရသပေါ်အောင် ထုလုပ်နိုင်စွမ်းသည်ဟု ဆိုနိုင်သည်။

အတတ်ပညာများနှင့်ပတ်သက်၍ ကျောက်ဆစ်ပညာအပြင် ရွှေပန်းထိမ်၊ ငွေပန်းထိမ် အတတ်တို့တွင် ကျွမ်းကျင်သော ပျူပညာရှင်များလည်း ရှိကြလေသည်။ "ရွှေငွေကိုင်သောပညာတွင် ပျူတို့သည် ပုဂံခေတ် ပညာရှင်များထက် သာလွန်သည် " ဟု ပါမောက္ခ ဂျီ၊ အိပ်၊ လုကဆိုပါသည်။ *ပျူလက်ရာများတွင် ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်ရုပ်လုံး ရုပ်ကြွများ၊ စေတီများအပြင် လက်စွပ်၊ လည်ဆွဲ၊ နံ့သာဗူး၊ ကြုတ်၊ ခြင်းလုံး၊ ကြာပန်းခိုင်၊ ဟသံာ၊ လိပ်ပြာအစရှိသော ပစ္စည်းများပါဝင်သည်။ ကြာပန်းခိုင်များ ပြုလုပ်ရာတွင် ပွင့်ဖတ်အထပ်ထပ် အလွှာလွှာအပြင် ဝတ်ဆံ၊ ဝတ်မှုန်၊ အညှာအတံ တို့ဖြင့် အတင့်အတယ် ပြုလုပ်ထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။**

သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့မှုတွင် အဆင့်အတန်းမြင့်သည်။ ရွှေထည်လက်ဝတ်လက်စားများကို ဆင်မြန်းကြ၏။ ဆင်းရဲသားများကမူ ရောင်စုံပုတီး၊ မြေပုတီးများကို ဆွဲကြ၏။ ယောကျ်ား၊ မိန်းမရွေး ဆံပင်ကို ဦးခေါင်းပေါ်၌စုစည်းကာ ဆံထုံးထုံးကြသည်။ အချို့ ဦးရစ် ခေါင်းပေါင်းများ ပေါင်းကြ၏။ အိန္ဒိယတိုင်းသားများ ဝတ်ဆင်လေ့ရှိသော ဒိုတီကဲ့သို့ ပုဆိုးကို ခါးတောင်းကြိုက်ထားကြသည်လည်း ရှိ၏။ နံငယ်ပိုင်းကိုလည်း ဝတ်ဆင်ကြ၏။ ခါးဝတ်မြဲမြံစေရန် ခါးပန်းကြိုးဖြင့် ချည်နှောင်ထားတတ်ကြ၏။ အလှပြင်ရာတွင် ကြေးမုံကို အသုံးပြုကြ၏။***

သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် အကအခုန်၊ အတီးအမှုတ်၊ ပညာများ၌လည်း ကျွမ်းကျင်၏။ ခရစ်ဝေ-၆ဂ ခုနှစ်အတွင်း သရေခေတ္တရာပြို ဟောင်း၌တူးဖော်ရာ ကခုန်တီးမှုတ်နေသော ပျူကြေးရုပ်ငယ် ငါးရုပ်ကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။ ယင်းကြေးရုပ်များသည် အမြင့်လေးလက်မခွဲ ရှိ၏။ ယင်းကြေးရုပ်များသည် ပလွေမှုတ်နေသောအရုပ်၊ ဗုံတီးနေသောအရုပ်၊ ခွက်ခွင်းတီးနေသောအရုပ်၊ ကနေသောအရုပ်များ ဖြစ်ကြသည်။ ဒုတိယစစ်မဖြစ်မီ မြင်ဗာဟုစေတီကရသော အုတ်ခွက် တစ်ခွက်တွင်လည်း တွဲလျက် ကနေသောအရုပ် နှစ်ရုပ်ကို တွေ့မြင်ရသေးသည်။****»

ပျူတို့သည် သေဆုံးသူ၏ရုပ်ကလာပ်ကို မီးရှို့ပြာချပြီးနောက် အိုးအတွင်း၌ထည့်၍ မြှုပ်နှံတတ်ကြသည်။ မင်းမိဖုရားနှင့်ဆွေတော်မျိုးတော်တို့၏ ရုပ်အလောင်းများကိုမူ ကျောက်အရိုးအိုးများတွင် ထည့်သွင်း၍ မြှုပ်နှံတတ်ကြသည်။ အိုး၏ပတ်လည်တွင်လည်း ကမ္ဘည်းစာ ရေးထိုးထားတတ်သည်။ လူသာမန်များမှာမူ ရုပ်အလောင်းကို မီးရှို့ပြီးနောက် ကြွင်းကျန်သောပြာကို မြေအိုးတွင်ထည့်သွင်း၍ မြှုပ်နှံတတ်ကြသည်။ သရေခေတ္တရာတွင် တွေ့ရသော မြေအရိုးအိုးများမှာ အဖုံးပိတ်ပါသော ဘောင်စောက်အိုးများဖြစ်၏။

ထိုင်တော်မူကာ လက်တော် ဘယ်တင် ညာချ ဟန်ဖြင့် စံပယ်တော်မူနေကြသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဤပုံစံမျိုးကို "ဘူမိဖဿမုဒြာ " ဟုခေါ်ဆိုသည်။ ဤကဲ့သို့သော ဘူမိဖဿမုဒြာပုံစံမျိုးတွင်ပင် လက်တော်ဘယ်တင် ညာချအစား လက်တော်ညာတင် ဝယ်ချ ထားသည်ကို ဘဲဘဲဂူဘုရား အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော် (ရှေးဟောင်း ဓာတ်ပုံ အမှတ် ၄၂၅) ၊ ရွှေကြိုပင်ရှာ၌တွေ့သော ဆင်းတုတော် (ရှေးဟောင်းဓာတ်ပုံ အမှတ် ၄၅၄၈) များတွင် တွေ့မြင်နိုင်သည်။

* Luce (1960), p. 313 . ** *ASI* (1926 - 27), Pl. XL, fig.e.

*** ၁၉၆၅-၆၆ ခုနှစ်အတွင်း မသီးကျကုန်းကို ထပ်မံတူးဖော်ရာတွင် ကြေးမုံတစ်ခုကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။

**** မြ (၁၉၆၁)၊ ဗုတိယတွဲ၊ စာမျက်နှာ ၂၂-၂၃၊ ပုံ ၃၁။

ဓာတ်ပုံ ၁၇။ ။ ခေါ်ဇာအမှတ် (၁) ကုန်းမှရသော ပန္ဒုပန်တျာကြေးရုပ်များ။

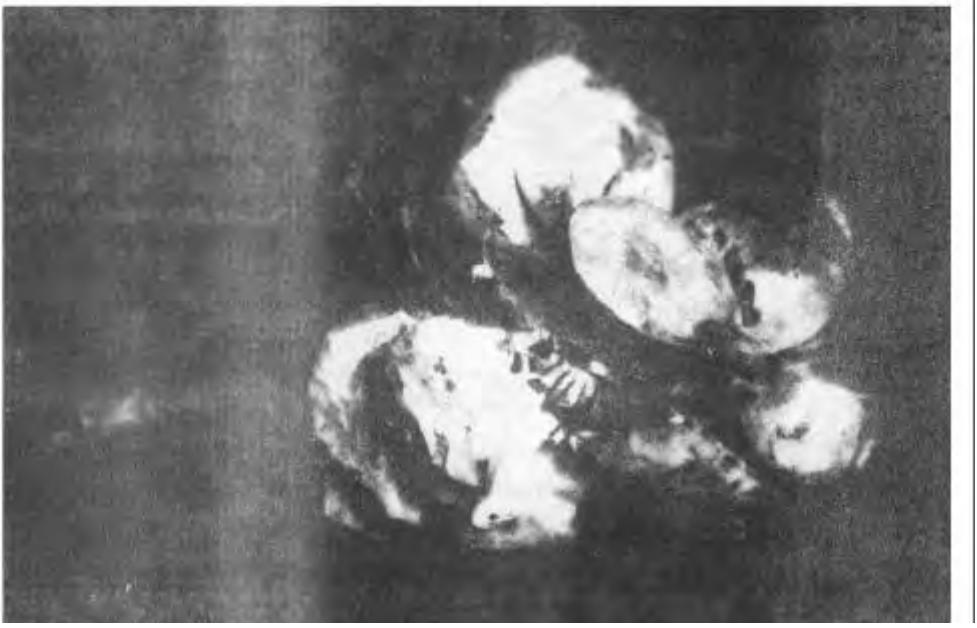

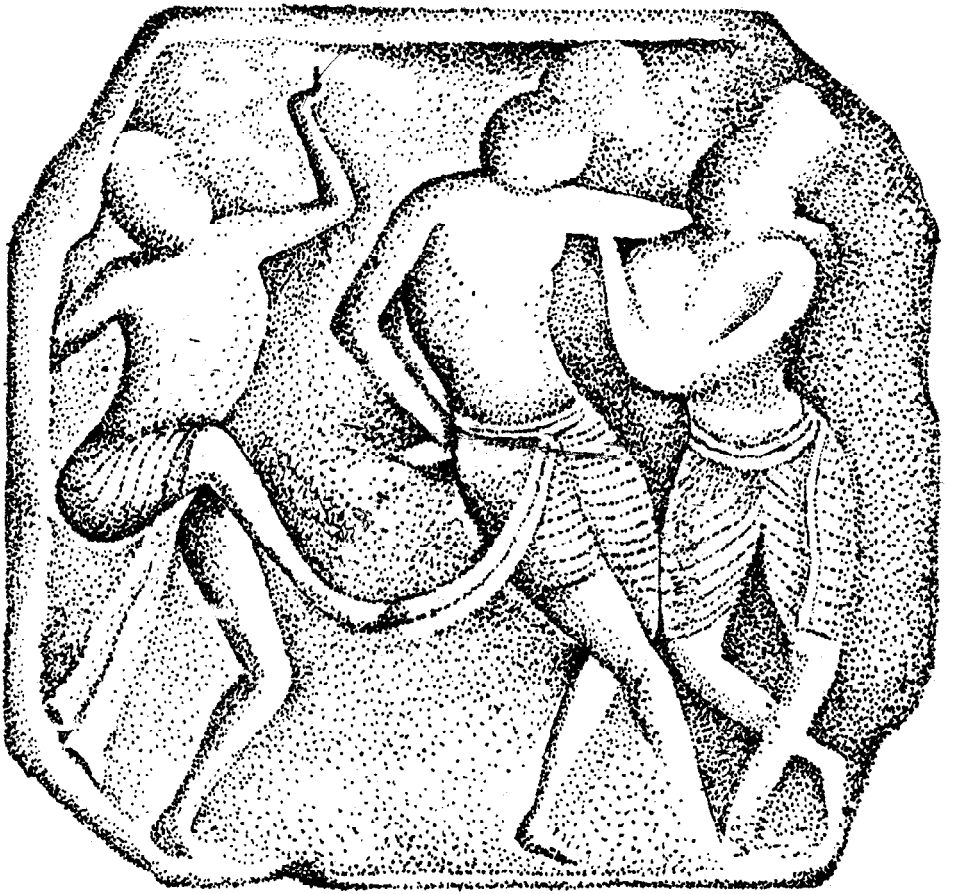

ပုံ ၆။ ။ကခုန်နေဟန်လူရုပ်ပါသောအုတ်ပြား (မော်ဇာ)

အိုးတို့တွင် ဖောင်းရစ်များဖော်ထား၏။ သပိတ်ပုံစံအရိုးအိုးများကိုလည်း မကြာမကြာ တွေ့ရတတ်၏။ ယင်းအရိုးအိုးများအတွင်း အရိုးပြာများနှင့်အတူ သေသူ၏ အသုံးအဆောင် လက်စွပ်၊ ပုတီးစေ့ စသော အသေးအဖွဲပစ္စည်းများကို ထည့်သွင်းမြှုပ်နှံလေ့ရှိသည်။

ပျူတို့၏ ထူးဆန်းသောအစွဲအလန်းတစ်ခုမှာ သံသည် မကောင်းဆိုးဝါးတို့ကို ကာကွယ်နိုင်သည်ဟူသော အစွဲအလမ်းပင်ဖြစ်သည်။ သံမယ်နကြီးများကို မြို့ရိုးပတ်လည်တွင်လည်းကောင်း၊ အဆောက်အအုံပတ်လည်တွင်လည်းကောင်း ရိုက်ထားကြသည်။ အရိုးအိုးများနှင့်အတူ သံခဲ၊ သံချောင်း၊ သံချိတ် စသော သံကရိယာများကိုလည်း တစ်ပါတည်းမြှုပ်နှံလေ့ရှိကြသည်။

သရေခေတ္တရာမြို့ကြီးသည် ထုထည်ကြီးမားသော မြို့ရိုးကြီးဖြင့် ဝန်းရံနေလင့်ကစား အခြားမြို့များနှင့် အဆက်အသွယ်မရှိပဲ ထီးတည်းရပ်တည်နေသောမြို့ကြီးမဟုတ်ပေ။ သရေခေတ္တရာတွင်တွေ့ရသော ငွေပြားဝိုင်းများကိုထောက်၍ သရေခေတ္တရာ၊ ဗီဿနိုး၊ ဟန်လင်းစသောမြို့ကြီးများသည် တစ်သီးတစ်ခြားစီ တည်ရှိနေသော်လည်း တစ်ခုနှင့်တစ်ခု အဆက်အဆံမကင်းခဲ့ကြောင်း သိရပေသည်။* ထို့အပြင် ခရစ်သက္ကရာဇ် လေးရာစုနှစ်နှင့် ရှစ်ရာစုနှစ်အတွင်းက ထွန်းကားကြီးပွားခဲ့သော ရခိုင်တိုင်း၊ ဝေသာလီမြို့ဟောင်းနှင့်လည်း အဆက်အဆံများပြားခဲ့လေသည်။

ပြည်ပဆက်ဆံရေးတွင်မူ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းသည် အိန္ဒိယပြည်နှင့် အဆက်အဆံ အထူးများပြားခဲ့ပါသည်။ အိန္ဒိယပြည်တဆိုရာ၌ တောင်ဝိုင်းမြောက်ဝိုင်း နှစ်ဝိုင်းစလုံးပင် ပါဝင်သည်။

ဤသို့ အိန္ဒိယပြည်နှင့်ဆက်ဆံရာတွင် ဘာသာရေးသက်သက်သာမဟုတ်၊ ရောင်းဝယ်ရေးလည်းပါကြောင်းကို သရေခေတ္တရာတွင် တွေ့ရသည့် ဟိန္ဒူနှင့်ဗုဒ္ဓဂျာများကို ဆောက်ထား၍ဆို နိုင်သည်။ အိန္ဒိယပြည်သား ဟိန္ဒူဘာသာဝင်များသည် သရေခေတ္တရာသို့ အရောင်းအဝယ်ဖြင့်လာရောက်ကာ အခြေစိုက်နေခဲ့ကြသည်ဟု ယုံကြည်နိုင်သည်။ ယင်းတို့အား မိမိတို့မိရိုးဖလာ ကိုးကွယ်မှုကို လွတ်လပ်စွာကိုးကွယ်ခွင့်ပေးထားသည်ဟုလည်း ယူဆနိုင်သည်။

ဗီဿနိုးမြို့သည် ခရစ်သက္ကရာဇ် လေးရာစုနှစ်နှင့်ဝါးရာစုနှစ်အကြားတွင် ပျက်စီးကြောင်းသိရသည်။* မြန်မာရာဇဝင်ကျမ်းများ၌ သရေခေတ္တရာပြည်ရှင် ဒွတ္တဗေါင်မင်းကြီး စစ်မက်ပြုသောကြောင့် ဗီဿနိုးမြို့ပျက်သုဉ်းရကြောင်း ဆိုသည်။** ခရစ်သက္ကရာဇ် ငါးရာစုနှစ်နောက်ပိုင်းတွင် သရေခေတ္တရာမြို့ကြီးသည် ပြိုင်ဖက်မပေါ်ပဲ ထွန်းကားဖွံ့ဖြိုးခဲ့ဟန်ရှိ၏။ စစ်မက်မရှိပဲ အေးချမ်းသာယာသော အချိန်အခါဖြစ်သောကြောင့် သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် မြို့ပြင်သို့ထွက်ကာ ဘောဘောကြီး၊ ဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာ စသော စေတီကြီးများ တည်ဆောက်ရာ၌ မိမိတို့လုပ်အားကို အားသွန်ခွန်စိုက် အသုံးပြုခဲ့ကြ၏။ ယင်းစေတီကြီးများအနက် ရှေးအကျဆုံးဖြစ်သော ဘောဘောကြီးစေတီသည်ပင် ခရစ်သက္ကရာဇ် ငါးရာစုနှစ်ထက် မစောနိုင်။ ယင်းစေတီကြီးနှင့် ပုံစံချင်းဆင်သော ဗိန္ဒိယပြည်၊ ဆာရ်နတ်သ်အရပ်၌ရှိသည့် ဓမ္မိက်စေတီသည် ခရစ်သက္ကရာဇ် ခြောက်ရာစုနှစ်အတွင်း တည်ဆောက်ထားခဲ့သော အဆောက်အအုံဟု ဆိုသည်။***

---

* ဖောင်သော် (၁၉၆၆)၊ စာမျက်နှာ ၃၀၀။

** မင်းတုန်းမင်းတရားကြီးလက်ထက် မြေလတ်စစ်ကဲကြီး၊ နေမျိုးမင်းလှ သီရိသဓမ္မယာပြုစုသော တောင်တွင်းကြီးသမိုင်း (၁၀မှု)။

*** Brown (ကျမ်းကိုး ၁၂)၊ Pl XXXII.

ဘောဘောကြီးစေတီနှင့် စပ်လျဉ်း၍ အငြိမ်းစားကျောက်စာဝန်မင်း ဦးမြ၏အဆိုအရ စေတီတော်ကြီးအတွင်း မှရရှိသော ဌာပနာပစ္စည်းများနှင့် စေတီကြီးပုံစံကို လေ့လာနိုင်းချိန်ခြင်းအားဖြင့် ဤစေတီကြီးကို ခရစ်သက္ကရာဇ် ခြောက်ရာစုနှစ်နှင့် ခုနစ်ရာစုနှစ်အတွင်း တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း သိရသည်။ +

(တောင်လုံးညို၊ ကန်ပေါင်စု စသောရွာများတွင် ရွာသားများသည် မြေအောက်သို့ အတောင်နှစ်ဆယ်၊ သုံးဆယ်စသည်ဖြင့် နက်ရှိုင်းစွာတူးဖော်သောအခါတွင် အုတ်ကြမ်းပြင် အုတ်နံရံများထွက်ပေါ်လာသည်။ ယင်းအုတ်နံရံများ၊ အုတ်ကြမ်းပြင်များသည် ခေတ်ဦးပိုင်းတွင် အကြူးဝင်သောအဆောက်အအုံများ၏ အစိတ်အပိုင်းများ ဖြစ်တန်ရာသည်။)

ပြည်တွင်းပြည်ပ အေးချမ်းသာယာသည့်အလျောက်လည်း သရေခေတ္တရာပျူတို့သည် မြို့တော်၏ အနောက်ဘက်၊ အကောက်တောင်နှင့် ပတ်ပန်းကျင်ဒေသများမှ တစ်ခဲနက် ကြီးမားသော ကျောက်တုံးကျောက်ခဲကြီးများကို သွားရောက်တူးဖော်ကာ လက်ရာကောင်းများကို ထုလုပ်နိုင်ခဲ့သည်။ *

" တွေ့ရသော ရှေးဟောင်းပစ္စည်း အထောက်အထားများအရ သရေခေတ္တရာပြည်ကြီးသည် ခရစ်သက္ကရာဇ် ဆယ်ရာစုနှစ်တိုင်အောင် ထွန်းကား ဖွံ့ဖြိုးခဲ့သည်ဟု ဆိုနိုင်ပါသည်။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ဆယ်ရာစုနှစ်နောက်ပိုင်းတွင် မင်းနေပြည်အဖြစ်မှ လျော့ကျခဲ့သည်ဟု ယုံကြည်ရပါသည်။ အဘယ့်ကြောင့်ဆိုသော် သရေခေတ္တရာအုတ်ခွက်ပေါင်း အရာအထောင်တွင် ခရစ်သက္ကရာဇ် ဆယ်ရာစုနှစ်ထက် နောက်ကျသော အုတ်ခွက်တို့ကို အနည်းငယ်မျှသာ တွေ့ရသောကြောင့် ဖြစ်သည်။ ** ထို့ကြောင့် ခရစ်သက္ကရာဇ် ဆယ်ရာစုနှစ်နောက်ပိုင်းကို သရေခေတ္တရာပျူတို့၏ တန်ခိုးအရှိန်အဝါ မှေးမှိန်လာသောခေတ်ဟူ၍ သတ်မှတ်နိုင်ပါသည်။ ထိုအချိန်ဝယ် သရေခေတ္တရာမြို့တော်၏ မြောက်ပိုင်း ပုဂံမြို့တစ်ဝိုက်တွင် မြန်မာတို့သည် တဖြည်းဖြည်း အင်အားအခိုင်အမာ ဖြစ်လာသည်။ ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၀၄၄ ခုနှစ်တွင် နန်းတက်တော်မူသော အနော်ရထာမင်းစောဏ၏ စည်းလုံးခေါင်းဆောင်မှုအောက်၌ မြန်မာတို့သည် ပုဂံမြို့ ဗဟိုပြုကာ ကျယ်ဝန်းသော မြန်မာနိုင်ငံတော်ကို တည်ထောင်နိုင်ခဲ့ကြလေသည်။ အနော်ရထာမင်းစော၏ အာဏာစက်သည် သရေခေတ္တရာသို့လည်း ပျံနှံ့ခဲ့ကြောင်းကို ဘောဘောကြီးစေတီတွင် အနော်ရထာမင်းစော၏ ကောင်းမှု အုတ်ခွက်ဆင်းတုတော်တစ်ဆူ တွေ့ရသဖြင့် အခိုင်အမာ ယူဆနိုင်ပါသည်။ *** အနော်ရထာမင်းစောနှင့် သရေခေတ္တရာတို့၏ ဆက်သွယ်မှုနှင့် စပ်လျဉ်း၍ အနော်ရထာမင်းစောသည် သရေခေတ္တရာပြည် ဒွတ္တဘောင်မင်းကြီး၏ ကောင်းမှုစေတီတော်ကို ဖျက်၍ သင်းကျပ်တော်ဓာတ်ကို ယူငင်တော်မူသည်။ သရေခေတ္တရာမြို့ကိုလည်း သူပုန်သူကန်တို့ အမှီအခို မပြုနိုင်စေရန် ဖျက်ဆီးတော်မူသည်ဟူ၍ မှန်နန်းရာဇဝင်တော်၌ ရေးသားဖော်ပြထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ****

ဤသို့ သရေခေတ္တရာမြို့သို့ မြတ်စွာဘုရား၏ သင်းကျပ်တော်ဓာတ်ကို အပင့်အယူလာရောက်ရာတွင် ပျူအာတာပညာရှင်၊ အသိပညာရှင်များကို ပုဂံမြို့တော်သို့ ခေါ်ဆောင်သွားခဲ့သည်မှာ ယုံမှားဖွယ်ရာ မရှိပါ။ ပုဂံနေပြည်တော်ကို တခမ်းတနား ပြုစုပျိုးထောင်ရာတွင် မွန်၊ မြန်မာ၊ ပျူစသော ပညာရှင်များ၏

+ မြ (၁၉၆၁)၊ ဒုတိယတွဲ၊ စာမျက်နှာ ၂၁။

* Tha Hla & Nyi Nyi (1958), pp. 83–97.

** မြ (၁၉၆၁)၊ ဒုတိယတွဲ၊ စာမျက်နှာ ၃၈၊ ပုံ ၈၇–၈၉။

*** ASI (ရွှိရှ–08), p. 41.

**** မှန်နန်းရာဇဝင် စာမျက်နှာ ၂၅၆–၂၅၇။

စုပေါင်းလုပ်ဆောင်မှု လိုအပ်ကြောင်း အနော်ရထာမင်းစောသည် ကောင်းစွာသဘောပေါက်ဟန်ရှိပါသည်။ အနော်ရထာမင်းစောလက်ထက်တော်တွင် ပုဂံမြို့တော်၌ ပျူတို့ရောက်နေကြကြောင်းကို အနော်ရထာမင်းစော၏ ကောင်းမှုတော် ရွှေဆံတော်စေတီတော်တွင်းမှရသော ဗောဓိသတ္တဘုရားလောင်းကြေးရုပ်၏ ပလ္လင်ပတ်လည်ရှိ စာများနှင့် အုတ်ခွက် ဆင်းတုတော်တစ်ဆူ၏ နောက်ကျောဖက်ရှိ ပျူစာများကိုထောက်၍ သိရသည်။*

မြန်မာတို့သည် ပျူတို့ထံမှ ဗိသုကာပညာရပ်၊ ကျောက်ဆစ်ပညာရပ်တို့နှင့်စပ်၍ ကောင်းနိုးရာရာကို ဆက်ခံယူခဲ့လေသည်။ ထူပခေါ် စေတီလုံးများ တည်ဆောက်ရာတွင် ပျူတို့၏စနစ်ဖြစ်သော ပန်းတင်ခုံ၊ ခေါင်းလောင်းပုံ၊ ဖောင်းရစ်၊ ကမ္ဘတ်စသည်တို့ကို အတုယူခဲ့လေသည်။ ပျူတို့၏ လက်ရာဖြစ်သော ဆူးပုစ်ကုန်း ပေါ်တော်မူစေတီနှင့် အနော်ရထာမင်းစော၏ ကောင်းမှုတော် လောကနန္ဒာစေတီကို နှိုင်းယှဉ်လေ့လာသင့်ပါသည်။ ဂူဘုရားများ တည်ဆောက်ရာတွင်လည်း မြန်မာတို့သည် ပျူတို့ထံမှ ကောင်းနိုးရာရာတို့ကို အမွေဆက်ခံသည်။ " ပျူစစ်လျှင် မြန်မာ " ဟူသော ရှေးဟောင်းစကားတစ်ခုပင် ကြွင်းကျန်ရစ်သည်ကို ထောက်ချင့်ခြင်းအားဖြင့် ပျူနှင့်မြန်မာတို့သည် ယဉ်ကျေးမှုခြင်း ရင်းရင်းနှီးနှီး ဆက်သွယ်ခဲ့ကြောင်း သိရသည်။ ပုဂံခေတ် ဗိသုကာ အနုပညာ အဆင့်အတန်းမြင့်မားး၍ ထိပ်တန်းကျရခြင်းမှာ မြန်မာတို့သည် ပျူ၊ မွန်နှင့် အိန္ဒိယပြည်လက်ရာတို့မှ ကောင်းနိုးရာရာတို့ကို ရွေးချယ်ယူငင်ခဲ့သောကြောင့်ဟု ဆိုနိုင်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် ပျူတို့သည် ပုဂံခေတ်မြန်မာတို့၏ ယဉ်ကျေးမှုကို တစ်စိတ်တစ်ဒေသအားဖြင့် တည်ဆောက်ခဲ့ကြသည်။ အားသစ် လောင်းခဲ့ကြသည်၊ အထောက်အကူ ပြုခဲ့ကြသည်ဟု ဆိုရမည်ပင် ဖြစ်ပါသတည်း။ "

* *ASI* (1926 - 27), pp. 161 - 165, Pl. XXXIX e & f.

" အညွှန်းသင်္ကေတများ "

၁။ ရှေးဟောင်းနှစ်ချုပ်။ ။ ရှေးဟောင်းသုတေသန ညွှန်ကြားရေးဝန်၏ နှစ်ချုပ်အစီရင်ခံစာ။
၂။ ရှေးဟောင်းဓာတ်ပုံ။ ။ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနခွဲရှိ ဓာတ်ပုံစာရင်း။
၃။ *ASI* ..... Annual Report of the Archaeological Survey of India.
၄။ *ASB* ..... Annual Report of the Archaeological Survey of Burma.

ကျမ်းကိုးစာရင်း

၁။ ချစ်သိန်း၊ ဦး။ ရှေးဟောင်းမွန်ကျောက်စာပေါင်းချုပ်။ ရန်ကုန်။ (ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနခွဲ) တက္ကသိုလ်များပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၅။

၂။ မြ၊ သီရိပျံချီ၊ ဦး။ ရှေးဟောင်းမြန်မာအကွရာစာတမ်း၊ ရန်ကုန်။ (ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနခွဲ) ဗဟိုပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၀။

၃။ ------- ရှေးဟောင်းအုတ်ခွက်ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များ၊ ပထမတွဲနှင့်ဇုတိယတွဲ၊ ရန်ကုန်။ (ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနခွဲ) တက္ကသိုလ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၀။

၄။ မှန်နန်းရာဇဝင်တော်ကြီး၊ ပထမအုပ်။ မန္တလေး၊ မြဇော်ပုံနှိပ်တိုက် ၁၉၆၃။

၅။ ရှေးဟောင်းသုတေသနညွှန်ကြားရေးဝန်၏ နှစ်ချုပ်အစီရင်ခံစာများ။ ရန်ကုန်မြို့၊ ဗဟိုပုံနှိပ်တိုက်။

၆။ အောင်သော်၊ ဦး။ "ပျူဇင်္ဂါးများ" အမျိုးသားယဉ်ကျေးမှုစာစောင်၊ တွဲ ၀၊ (၁၉၆၂) ၁၀၅-၁၀၂။

၇။ -------- "ဒိဿနိုးမြို့ဟောင်း" တက္ကသိုလ်ပညာပဒေသာစာစောင်၊ တွဲ ၀၊ ပိုင်း ၂။ (၁၉၆၆)၊ ၂၅၃-၃၀၀။

၈။ *Annual Reports of the Archaeological Survey of India*. Dehli.

၉။ *Annual Reports of the Archaeological Survey of Burma*. Rangoon.

၁၀။ Bapat, P.V. (ed) *2500 Years of Buddhism*. New Dehli, Ministry of Information & Broadcasting, Goverment of India, 1959.

၁၁။ Blagden, C.O. " The Pyu Inscriptions, " *Epigraphia Indica*, XII (1913-14) 127 - 132.

၁၂။ Brown, Percy : *Indian Architecture* (Buddhist & Hindu). Bombay, D.B. Taraporevala 1942.

၁၃။ Finot, Louis. " Un Nouveau Document sur Le Buddhisme Birman, " *Journal Asiatique*, XX (1912) 121 - 136.

၁၄။ Forchammer, Dr. Emmanual. *Arakam; 1. Mahamuni Pagoda. 2. Mrohaung. 3. Launggyet, Mingya, Urittaung, Akyab and Sandoway* ..... (1890)

၁၅။ Johnston, E.H. " Some Sanskrit Inscriptions of Arakan, " *Bulletin of the School of Orietal and African Studies*, XI,II (1919) 357-385.

၁၆။ Luce, G.H. " The Ancient Pyu, " *Journal of the Burma Resrarch Society, The Fiftieth Anniversary Publications No. 2.* 1960.

၁၇။ Mya, Thiripyanchi U. *History of Buddhism in Burma : a Brief Outline*. (MS)

၁၈။ Ray, Dr. Nihar - Ranjan. *The Brahmanical Gods in Burma Calcutta*, University of Calcutta, 1932.

၁၉။ -- -- -- Theravada Buddhism in Burma Calcutta, University of Calcutta, 1946.

၂၀။ Sarkar, II. " Some Aspects of the Buddhist Monuments at Nagarjunakonda, " Ancient India, 16 (1960) 65 - 84.

၂၀။ Sircar, D.C. Inscriptions of Chandras of Arakan, " *Epigraphia Indica*, Vol. XXXII.

၂၂။ Tha Hla, Dr. and Dr. Nyi Nyi. " Report of the Field Work at Hmawza (Sri - Ksetra) and Prome, " *Journal of the Burma Research Society*, XLI, i & ii (1954) 83 - 97.

၂၃။ Thin Kyi, Dr. Daw. " The Early Capitals of Burma a Brief Geographical Appraisal, " *New Burma Weekly*, IV (24 Jan, 1959)

၂၄။ Tun Nyein, U. " Maunggan Gold Plates, " *Epigraphia India*, V (1898 - 99) 101 - 102.

Click Here To Continue Page